

GAT

GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM

Schmidt Péter: Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyed százados történetében

Limpók Valéria: „Race to the bottom”, avagy eltűnhet-e a társasági adó az Európai Unió államaiban?

Uglyai György: Személyzeti marketing a hazai vállalatok gyakorlatában

Lentner Csaba–Tóth Gergely–Polyák Imre: A bankfúziók gazdaságélénkítőhatása Magyarországon

Kiss Éva: Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája

Liska Szilárd: Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása

Bartus Sándor Tamás: Magyarország gazdasága az adóbevételek tükrében

Karner Cecília: Az egészségügy és a civil szektor kapcsolata empirikus vizsgálattal

Józsa Gábor: Hogyan változik az onkológiai kezelések költsége?

Prugberger Tamás: A jog működését behatároló korlátok a globalizált társadalompolitika belső és külsőviszonyai között

Szlávitay Ágnes: A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete a nyilvántartási adatok és a magyar fiatalok meglátásai alapján

Almásy Ljudmila: A külföldi tőke Ukrajna bankrendszerében

Tudományosfolyóirat-ajánlás: Polgári Szemle

2005/2

Társadalomtudományi folyóirat

GAZDASÁG
ÉS
TÁRSADALOM

16. évfolyam 2. szám, 2005

A szerkesztőbizottság elnöke:

Prof. Dr. habil. Gidai Erzsébet DSc
alapító dékán, egyetemi tanár

A szerkesztőbizottság titkára:

Prof. Dr. habil. Schmidt Péter CSc
c. egyetemi tanár, alpolgármester

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Dézsy József CSc egyetemi tanár (Bécs),
Prof. Dr. emer. Fehér János DSc egyetemi tanár,
Dr. habil. Lentner Csaba CSc int. ig. egyetemi docens

Megjelenik félévente

GT

A tördelés Takács Eszter munkája.
A nyomtatás 2006 júniusában készült.

Felelős kiadó: Dr. Gidai Erzsébet

Kiadja:

Egészséges Nemzedékért Alapítvány
9024 Győr, Szent Imre u. 26.

mary@gyor-ph.hu
drlentner@ktk.nyme.hu
praxismed@externet.hu

ISSN 0865 7823

Szerzőink:

Prof. Dr. Schmidt Péter CSc gyermekgyógyász főorvos, egyetemi magántanár, Győr Megyei Jogú Város Önkormányzatának alpolgármestere

Prof. Dr. Prugberger Tamás DSc tanszékvezető, egyetemi professzor, Miskolci és Debreceni Egyetem

Dr. Karner Cecília PhD egyetemi docens, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Dr. Lentner Csaba CSc egyetemi docens, intézetigazgató NYME Közgazdaságtudományi Kar

Dr. Kiss Éva CSc egyetemi docens, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Dr. Almásy Ljudmila CSc főiskolai docens, Nyíregyházi Főiskola

Szlávitý Ágnes okl. közgazdász, tanársegéd-gyakornok, Szabadkai Közgazdaságtudományi Kar

Uglyai György egyetemi tanársegéd, Miskolci Egyetem

Dr. Józsa Gábor orvos, Rosche Magyarország Kft.

Bartus Sándor Tamás PhD-hallgató, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Liska Szilárd PhD-hallgató, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Limpók Valéria PhD-hallgató, Promotionsschule der Wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Passau

Polyák Imre PhD-hallgató, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Tóth Gergely PhD-hallgató, NYME Közgazdaságtudományi Kar

Tartalom:

GAZDASÁG.....	7
<i>Schmidt Péter:</i> Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyedszázados történetében.....	7
<i>Limpók Valéria:</i> „Race to the bottom”, avagy eltűnhet-e a társasági adó az Európai Unió államaiban?	34
<i>Uglyai György:</i> Személyzeti marketing a hazai vállalatok gyakorlatában	49
<i>Lentner Csaba–Tóth Gergely–Polyák Imre:</i> A bankfúziók gazdaságélénkítőhatása Magyarországon.....	64
<i>Kiss Éva:</i> Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája	78
<i>Liska Szilárd:</i> Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása	95
<i>Bartus Sándor Tamás:</i> Magyarország gazdasága az adóbevételek tükrében	111
TÁRSADALOM ÉS POLITIKA	124
<i>Karner Cecília:</i> Az egészségügy és a civil szektor kapcsolata empirikus vizsgálatral	124
<i>Józsa Gábor:</i> Hogyan változik az onkológiai kezelések költsége?	140
<i>Prugberger Tamás:</i> A jog működését behatároló korlátok a globalizált társadalmpolitika belsőés külsőviszonyai között	158
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	179
<i>Szlávitzy Ágnes:</i> A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete a nyilvántartási adatok és a magyar fiatalok meglátásai alapján	179
<i>Almásy Ljudmila:</i> A külföldi tőke Ukrajna bankrendszerében	220
<i>Tudományosfolyóirat-ajánlás: Polgári Szemle</i>	<i>227</i>

Schmidt Péter

Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyedszázados történetében

Bevezetés

A Medicina történetének talán legfényesebb sikersorozata a védőoltások karrierje. Alig több mint 100 év alatt lehetővé vált számos, az emberiséget súlyosan nyomorító fertőző betegség megelőzése, sőt a legpusztítóbbak egyikének, a himlőnek a bolygónkról való eradikálása is.

Napjainkban, a modern országban – így hazánkban is – a gyermekeket diftéria, pertussis, tetanusz, (DPT), poliomyelitis (Salk, illetve Sabin), morbilli, rubeola, mumpsz (MMR), tuberkulózis (BCG), H influenzae b. valamint hepatitis B ellen oltják.

Hazánkban a védőoltásoknak tradicionálisan kiemelt jelentősége van, aminek következtében az életkorhoz kötött kötelező oltások átoltottsága egyedülállóan magas Európában. Az eddigi eredmények megtartását célozzák a védőoltási rendszer – nemzetközi ajánlások figyelembe vételével történt – módosításai az utóbbi években. Ennek keretében folyamatosan módosultak bizonyos oltóanyagok, új, korszerű oltóanyagok általános használata kezdődött meg, oltási sémák változtak, továbbá a védőoltások alkalmazása az oltási indikációk, kontraindikációk, illetve az oltási intervallumok felülvizsgálatával változott.

A kötelező védőoltás nemcsak az oltott személy érdekét szolgálja, hanem a társadalomét is. Az oltások a gyermek immunológiai fejlődését, de járványügyi szempontokat is figyelembe véve, a legoptimálisabb időben történnek meg.

A 18/1998. (VI. 3.) NM rendeletet felváltó 33/2005. (VIII. 24.) EÜM rendelet révén megvalósuló, a jelenleg kialakított védőoltási

rendszer – nemzetközi összehasonlításban is – rendkívül korszerű. Eddig a diftériapertussis-tetanusz vakcinában teljes sejt pertussis komponens volt. Igen jó immunogenitású, többnyire csak lokális reakció kiváltó oltóanyag volt. Ezzel egyidőben, de külön szúrásként kapták a csecsemők az IPV, és a H. influenzae b elleni oltásokat.

A védőoltások hatékonysága, valamint pontos menetrendjének tartása megkívánja az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ), illetve az elsőfokú egészségügyi hatóság, a gyermekorvosok és a védőnők együttes munkáját. Az egészségnevelést illetően a munka főként a területi munkára jut, megkívánva a házi gyermekorvosok és a védőnők munkájának szoros összhangját.

Az egészségnevelés a gyógyító-megelőző ellátás alapvető módszerét jelenti, de annak következetes végrehajtása mind az egészségügyi dolgozótól (orvos, védőnő és egyéb egészségügyi szakdolgozó), mind, pedig a gyógyításra váró betegről (gondozottól) függ. *Fontos a betegek együttműködési készségének elnyerése:* a védőoltások példájánál maradva fontos megértetni a szülőkkel, hogy ezen beavatkozások a gyermek érdekében történnek.

A védőoltások célja a szervezet immunizálása fertőző betegségekkel szemben.

Megkülönböztetünk:

1. életkorhoz kötött, ún. folyamatos oltásokat;
2. idényoltásokat, amikor bizonyos korosztály gyermekeit kampányszerűen részesítjük védőoltásban;
3. egyéni oltásokat;
4. a beteg környezetében végzendő, alkalmi védőoltásokat (pl.: hastífuszos beteggel és a kórokozó-hordozókkal kapcsolatban levők védőoltásai);
5. veszélyeztetett környezetben dolgozók védőoltását (fertőző kórházi dolgozók védőoltását stb.);
6. tömegoltásokat, amikor különleges járványhelyzetben, járványveszély idején oltjuk a lakosságot.

A védőoltások két alapvető módszere az *aktív* és *passzív* immunizálás.

A kétféle eljárással létesített immunitás között – az időbeli jellemzőket tekintve – jelentős különbség figyelhető meg. Az első aktív vé-

dőoltás hatása csak 2-6 hét között alakul ki, viszont az immunitás hónapokig vagy évekig eltarthat. Újraoltásra gyorsabb az immunválasz, az immunitás erősebb és tartósabb. A passzív védőoltás hatására az immunitás viszont néhány órán belül kialakul, de hatása csak néhány hétig tart, mivel a bevitt ellenanyagok lebomlanak.

Az oltóanyagok minőségét laboratóriumi vizsgálatokkal, hatékonyságát területi vizsgálatokkal is ellenőrzik. A védőoltások százalékos védőhatását az oltottak és a nem oltottak adataiból számítják ki a következő képlet segítségével:

$$\frac{\text{oltatlanok morbiditása} - \text{oltottak morbiditása}}{\text{oltatlanok morbiditása}} \times 100$$

Az elmúlt negyedszázad változásai (1982–2006)

Magyarországon több betegség megelőzésére és kiküszöbölésére a lakosság zömének immunitását biztosító védőoltások bizonyos korosztályoknak kö t e l e z ő. Az életkorhoz kötött kötelező védőoltások rendjét az oltási naptár szabályozta. Magyarország 1982-es oltási naptárát az alábbi táblázat mutatja.

1. táblázat:

Magyarország 1982-es oltási naptára

Életkor	Oltás
0 – 6 hét	BCG
6. hónap, 7., 14., 18. év	heg-, illetve tuberkulinkontroll és szükség szerint revakcináció
3., 4., 5. hónap	diphtheria–pertussis–tetanus I. a, b, c
2-38. hónap, évenként	poliomyelitis /Sabin/ 1, 3, 2 típus
14. hónap	morbilli
3. év	diphtheria–pertussis–tetanus II.
6. év (ált. isk. I. oszt.)	diphtheria–pertussis- tetanus III.
11. év (ált. isk. VI. oszt.)	diphtheria–tetanus

A kórházból hazabocsátott újszülött már részesült oltásban, ezért mind a gyermekorvos, mind, pedig a védőnő feladata az újszülött első látogatásakor a szülőnek elmagyarázni, hogy az újszülött bal vállán levő kis pont a BCG oltás, amelynek helye a későbbiekben pirossá válhat, váladékozhat, elgennyedhet, ezek sorsát a továbbiakban gyermekorvos és a védőnő ellenőrzi a heg-, illetve a tuberculinkontroll során.

A csecsemő az első diphtheria-pertussis-tetanus oltást (Di-per-te I/a, I/b és I/c – a továbbiakban DPT oltás) betöltött 3, 4 majd 5 hónapos korában kaphatja. A szülőket a védőnők időben értesítik az oltás idejéről. Köztudott, hogy *Magyarországon a védőoltások ingyenesek*; vizsgáltuk mely rétegek azok, amelyek rendszeresen, pontosan, és melyek azok, amelyek hanyag módon, rendszertelenül hozzák gyermekeiket az oltásra.

Az oltásra behívottak 0,5-1%-ánál azt tapasztaltuk, hogy van egy „vagabund” réteg, kiknek ismételten is hiába küldünk oltási értesítést, ezek a családok körzetünkben nem találhatók meg, vándorló életet folytatva az ország különböző részeire mennek tovább. Meglepő módon azt találtuk, hogy a rossz szociális környezetben élők – függetlenül attól, hogy a csecsemő beteg-e vagy egészséges – *pontosan hozták csecsemőjüket oltásra*. A jobb körülmények között élők már az oltás előtti napokban hozzák gyermeküket, megvizsgáltatják, nem beteg-e, a vizsgálat alapján megkaphatja-e az oltást, s ha kell 3-szor is – legtöbbször fölöslegesen – megvizsgáltatják a csecsemőt. Az oltás utáni borogatást, lázcsillapítást is ez a réteg veszi komolyabban, s majd minden esetben az oltást követő 2-3 napon belül ismét elhozzák gyermeküket az orvoshoz. Ez a *túlzott féltés*, véleményem szerint *indokolatlan! A DPT oltás helyi és általános reakcióiról szintén tájékoztatjuk a szülőket*. Csaknem minden oltás után jelentkezhet különböző mérvű fájdalom az oltás helyén, amely azután 1-2 nap alatt elmúlik. Néha csak mozgáskor éri a gyermek, ezért oltott végtagját nem szívesen mozgatja. Az oltás helyén az izomzatban sokszor lehet hónapokig cseresznye-, vagy szilvamagnyi tömött fájdalomtalan csomót tapintani. Évente 1-2 esetben észleltünk gennyestályogot, amelyet aztán gyermeksebésznek kellett ellátni. Általános reakciót az oltottak közel 50%-ánál észleltünk: 38° C körüli láz az oltást követő 24-48 órán be-

lül, étvágytalanság, kedélytelenség, enyhe emésztési zavar. Fontos tudni, hogy az oltási reakció során jelentkező lázgörcsre hajlamos gyermekben lázas rángásokat válthat ki, ezért nyomatékosan felhívjuk a szülők figyelmét a lázcsillapításra.

A gyakorlat az, hogy a DPT oltás után azonnal kap a csecsemő lázcsillapító kúpot, melyet otthon a szülő aznap még egyszer megismétel, ill. szükség esetén másnap reggel is. Legjobb a tapasztalatunk a Sevenalamidazophen kúp /Supp. Germicid-C/ adásával kapcsolatban.

Az egészségnevelés szempontjából egy érdekes, de nagyon is fontos jelenségre szeretnénk felhívni a figyelmet. *A szülőkben valahogy nehezen tudatosul, hogy a járványos gyermekbénulás elleni cseppek adása során is oltást végzünk.* Tudatosítanunk kell azt is, hogy évente többször adott „cseppek” nem egymást helyettesítik, hanem kiegészítik egymás hatását. Az oltást (1-3-2 típus-sorrendben) 6-6 hetes időközzel adjuk, mindig kampányszerűen, az Egészségügyi Minisztérium rendelkezése alapján. Csakis a megadott időszakon belül szabad oltani! Oltási betegséget általában nem észleltünk. Ugyancsak meghatározott időszakban, a 14. hónapot betöltött gyermekeknél adjuk a kanyaró elleni védőoltást. A szülőknek fel kell hívni a figyelmét arra, *ha az oltás bármely ok miatt elmarad, úgy az később bármely életkorban pótolható.* Bármely okból immunglobulint kapott gyermekek esetében a kanyaróoltást 6 hét – 3 hónap közti időre felfüggesztjük.

Egészségnevelési szempontból nagyon fontos tudatni a szülőkkel, hogy általában nem közvetlenül az oltás után, hanem kb. 6-7 nappal később jelentkeznek az estleges mellékhatások: lázas állapot, kötőhártya-gyulladás, ritkábban kanyarószerű kiütések. A lázcsillapítás ekkor is elengedhetetlen, s mivel idősebb csecsemőkről van már szó, legcélsebébb Supp, analg. pro parv (FoNo) adása.

A 3 éves korban DPT II. adása még a gyermekkorzeti orvosi munkánkhoz tartozott, a régi rendszer szerint a következő oltások már az iskolában történtek.

Házi gyermekorvosi munkánkhoz csatlakozik az általános iskolák iskolaorvosi ellátása is. Fontos az együttműködés az iskola főállású védőnőjével és a nevelőkkel. *Jól szervezett munkával az iskolai kötelező oltások gyorsan, hatékonyan lebonyolíthatók.*

Az általános iskolák I. osztályosainak adott DPT III, illetve az általános iskolák VI. osztályosainak adott DT oltással kapcsolatosan az volt a megfigyelésünk, az hogy egy alkalommal nem érdemes két osztálynál többet behívni oltásra. Fontos a védőnő munkája a pontos születési idő feljegyzése és az esetleges oltási ellenjavallat megemlítése érdekében, fel kell mérni évismétlő tanuló van-e az osztályban, kapott-e már valaki trauma vagy egyéb sérülés miatt tetanus oltást, az iskolai oltást megelőző időkben.

Mivel tömegoltásról van szó, mindig találunk néhány nagyon aggodó, remegő nagyon sápadt gyermeket az oltás előtti percekben. Tapasztalatunk az, hogy ezeknél a tanulóknál még a „tömeg” oltása előtt egyénileg megnyugtatta a gyermeket végezzük az oltást külön, általában ezeket a gyermekeket – még ha nincs is panaszuk – néhány percig a fektetőben tartjuk, s csak utána engedjük ki őket a levegőre, felügyelet mellett. Nagyon fontos egészségnevelési feladat mind a szülők, mind a tanulók értesítése az *oltás idejéről, az oltás módjáról, valamint az esetlegesen várható mellékhatásokról*. Ajánlatos tájékoztatni a gyermekeket az oltás utáni órákban esetleg fellépő lázas állapotról – sok helyen a szülők csak késő délután érnek haza – s gyermekekkel délután foglalkozó nevelő egészségnevelési felkészültsége is fontos! Megoszlanak a vélemények az oltás iskolai ellenőrző füzetben történő bejegyzésről: több gyermekorvos tapasztalata ugyanis az volt, hogy lelkiismeretes értesítés után az adott oltási napon hirtelen nagyon megnőtt az iskolából hiányzók száma.

Az új védőoltási rendszer (a 2006-ban bevezetett új rendszer)

A magyarországi védőoltási rendszerben jelentős változások léptek életbe. Ennek egyik oka a hazai oltóanyaggyártás megszűnése, illetve új, korszerűbb oltóanyagok alkalmazása. A változások csak az életkorhoz kötött, folyamatos oltások keretében végzett kötelező védőoltásokat érintik: jogszabályban rögzített módon változik az oltások esedékessége és az alkalmazandó oltóanyagok.

2006-tól egy szakmailag minden reális igényt kielégítő és ugyanakkor gyakorlati szempontból is kivitelezésében egyszerűbb, „felhasználó barát”, kevesebb „szűrással” járó rendszer kerül bevezetésre.

2006. évi védőoltási naptár

Oltás	Életkor	Oltóanyag	Megjegyzés
BCG	0-6 hét		
DTPa+Hib+IPV	2 hónap	Infanrix-IPV+ HIB vakcina	2005. okt. 31-e után születettek- re vonatkozik
DTPa+Hib+IPV	3 hónap		
DTPa+Hib+IPV	4 hónap		
MMR (1)	15 hónap	Priorix vakcina	2004. szept. 30-a után születettek- re vonatkozik
DTPa+Hib+IPV	18 hónap	Infanrix-IPV+ HIB HI vakcina	2004. jún. 30-a után születettek- re vonatkozik
DTPa+IPV	3 év	Infanrix-IPV vakcina	2003. jan. 1. és dec. 31. között szü- letettek-re vonatkozik
DTPa+IPV	6 év	Infanrix-IPV vakcina	2000. jan. 1. és dec. 31. között szü- letettek-re vonatkozik
MMR (2)	11 év	Priorix vakcina	október hónapban az általános is- kolák 6. osztályában
revakcináció			
Td (Di-Te)	11 év	Di-Te oltóanyag	szeptember hónapban az általános iskolák 6. osztályában
Hepatitis B	14 év	Engerix B vakcina fel- nőtteknek	az 1. oltás szeptember hónapban az általános iskolák 8. osztálya- ban

A 2006-tól bevezetésre kerülő kombinált oltóanyag (Infanrix-IPV/Hib) egyszerre 5 betegség ellen alakít ki immunválaszt, és a teljes sejt pertussis komponens helyett acelluláris pertussist tartalmaz. 2 hónapos kortól 3 alkalommal, majd 18 hónapos korban kell immunizálni a csecsemőket.

A sejtmentes pertussis tartalmú kombinált/többkomponensű vakcina alkalmazásával várhatóan tovább erősödik az életkorhoz kötött kötelező oltások lakossági elfogadottsága, egyszerűbb, könnyebb lesz az oltóorvos munkája, hiszen csak egy-egy konkrét, rendkívüli esetben kell más alternatív oltóanyagot felajánlani.

A védőoltásokkal megelőzhető fertőző betegségek hazai, igen kedvező járványügyi helyzetét csak úgy őrizhetjük meg, ha az életkorhoz

kötött kötelező védőoltások teljesítése, az átoltottság 98% felett marad, amelynek alapvető feltétele a megfelelő mennyiségű, és minőségű oltóanyag biztosítása mellett az orvos-szakmai és lakossági támogatottság.

Változások a 2006. évi oltások rendjében az előző évhez képest

A járványos gyermekbénulás elleni immunizálás az orális élő poliovírus tartalmú vakcina helyett inaktivált poliovírus tartalmú kombinált vakcinával történik azon csecsemők kivételével, akik 2005. november 1. előtt születtek. 2006. április 1-jétől az orális poliovírus tartalmú vakcina használata megszűnik.

A diphtheria-pertussis-tetanus elleni alapimmunizáláshoz (a 2005. november 1. előtt született csecsemők kivételével), valamint az újraoltásokhoz (18 hó, 3 év, 6 év) a hazai gyártású DPT oltóanyagok helyett **diphtheriatetanus-sejtmentes pertussis komponens**t tartalmazó kombinált oltóanyag kerül bevezetésre.

Életkorhoz kötöten kötelező védőoltások

3. táblázat:

Oltási naptár 2006

Oltás	Életkor	Megjegyzés
Folyamatos oltások		
BCG	0-6 hét	Általában szülészeti intézményben
DTPa + IPV + Hib	2 hónap	Infanrix IPV + Hib (2005. október 31. után születetteknek vonatkozik)
DPT I/a + IPV	3 hónap	Tetracoq (2005. október 1. és 31. között születetteknek vonatkozik)
DTPa + IPV + Hib		Infanrix IPV + Hib vakcina (2005. október 31. után születetteknek vonatkozik)
DPT I/b + OPV + Hib I/b	4 hónap	DPT + Polio Sabin +Hiberix (2005. szeptember 1. és október 31. között születetteknek vonatkozik)
DTPa + IPV + Hib		Infanrix IPV + Hib vakcina (2005. október 31. után születetteknek vonatkozik)
<i>Folytatás a következő oldalon</i>		

Minőségi indikátorok szerepe a hazai védőoltási rendszer elmúlt negyedszázados történetében

A 3. táblázat folytatása		
Oltás	Életkor	Megjegyzés
DPT I/c + OPV + Hib I/c	5 hónap	DPT + Polio Sabin + Hiberix (2005. augusztus 1. és október 31. között születetteknek vonatkozik)
MMR	15 hónap	Priorix vakcina (2004. szeptember 30. után születetteknek vonatkozik)
DTPa + IPV + Hib	18 hónap	Infanrix IPV + Hib vakcina (2004. szeptember 30. után születetteknek vonatkozik)
DTPa + IPV	3 év	Infanrix IPV vakcina (2003. január 1. és december 31. között születetteknek vonatkozik)
DTPa + IPV	6 év	Infanrix IPV vakcina (2000. január 1. és december 31. között születetteknek vonatkozik)
Rövidítések:		
BCG	=	Bacillus Calmette-Guérin/tuberculosis elleni oltóanyag
DPT	=	diftéria-pertusszis-tetanusz elleni oltóanyag
DTPa	=	diftéria-tetanusz-pertusszis elleni, acelluláris komponenset tartalmazó oltóanyag
Hib	=	Haemophilus influenzae b elleni oltóanyag
IPV	=	inaktivált poliovírus vakcina
OPV	=	orális poliovírus vakcina
MMR	=	morbilli – mumpsz – rubeola elleni vakcina
dT	=	diftéria-tetanusz oltóanyag emlékeztető oltás céljára

*Az oltások végzésénél elsősorban nem az életkor, hanem az iskolai osztályok az irányadók.

A *diphtheria-pertussis-tetanus*, valamint a poliomyelitis elleni immunizálás *három hónapos kor helyett kéthónapos korban* kezdődik a Hib elleni oltások első részletének beadásával egyidejűleg, kombinált oltóanyag alkalmazásával.

A Hib elleni immunizálás a korábbi 2, 4, 5, 15 hónapos kor helyett 2, 3, 4, 18 hónapos korban történik.

A 2006. évben, a korábbi évekhez viszonyítva az alábbi két új oltóanyag kerül bevezetésre:

Infanrix IPV + Hib vakcina

Kombinált, diphtheria, tetanus, acelluláris pertussis, inaktivált poliovírust tartalmazó és b-típusú Haemophilus influenzae (Hib) elleni vakcina.

Alkalmas a 2 hónaposnál idősebb csecsemők diphtheria, tetanus, pertussis, poliomyelitis és Hib elleni alapimmunizálására, valamint két éves kor betöltése előtt emlékeztető oltásra.

A három oltásból álló alapimmunizálási séma szerint az oltási sorozat első részletét 2 hónapos korban kell beadni. Az oltások között legalább 1 hónap intervallumot kell tartani.

A vakcina adagja 0,5 ml.

Infanrix IPV vakcina

Kombinált, diphtheria, tetanus, acelluláris pertussis, inaktivált poliovírus tartalmú adszorbeált vakcina.

A készítmény diphtheria, tetanus, pertussis és poliomyelitis elleni emlékeztető oltások céljára 16 hónapos kortól 13 éves korig alkalmazható.

A vakcina adagja 0,5 ml.

A) Folyamatos oltások

BCG oltások

1. Az újszülöttek BCG oltását a szülészeti intézményben, illetőleg a születést követő 6 héten belül, folyamatos oltás keretében kell elvégezni.
2. A születést követő 6 héten belül BCG oltásban részesített csecsemőket 6 hónapos koruk betöltésekor ellenőrizni kell. Azoknál a csecsemőknél, akiknél a BCG oltás helyén beszűrődés, vagy heg nem látható, a BCG oltást – tuberkulin próba nélkül – meg kell ismételni.
3. Azokat a csecsemőket, akik az ismételt BCG oltás után is heg-negatívak maradnak, nem kell további BCG oltásban részesíteni.

Egyéb oltások

1. Diftéria-pertusszisz-tetanusz védőoltások acelluláris pertussis komponens tartalmazó oltóanyaggal (a továbbiakban: DTPa), a poliomyelitis elleni védőoltások inaktivált poliovírus vakcinával (a továbbiakban: IPV), b típusú Haemophilus influenzae (a továbbiakban Hib) elleni védőoltások.
2. Diftéria-pertusszisz-tetanusz védőoltások, poliomyelitis elleni védőoltások inaktivált poliovírus vakcinával, illetve orális poliovírus vakcinával.
3. Egyadagos kiszerezésű morbilli-mumpsz-rubeola (MMR) trivalens oltóanyaggal kell oltani a 2004. szeptember 30-a után született kisgyermeket betöltött 15 hónapos korban.

B) KAMPÁNYOLTÁSOK

Iskolai kampányoltások

Az életkorhoz kötött kötelező oltásokat 11 éves kortól iskolai oltások keretében kell elvégezni. Bár számos előnye van a folyamatos oltásnak, ennek ellenére 11-14 éves korban a gyermekek sokkal eredményesebben utolérhetőek iskolában, mint egyedileg. Ugyanakkor kampányoltás keretében egy közösség számára rövid időn belül lehet biztosítani a megfelelő védeltséget, s ennek igen nagy jelentősége van.

A kampányoltások iskolai osztályokra és nem a tanulói életkorokra vonatkoznak. A megadott iskolai osztályon kívüli (alsóbb osztályok) tanulók csak abban az esetben oltandók, ha igen nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy sohasem érik el az oltásra kijelölt iskolai osztályt (pl. az általános iskola III. osztályába járó 14 éves gyermek hepatitis B ellen oltandó, hiszen joggal feltételezhető, hogy időközben kimarad az iskolából). Az alábbi életkorhoz kötötten kötelező védőoltásokat kampányoltások keretében kell végezni:

1. Diftéria-tetanusz emlékeztető oltás (dT)

Az 1994. június 1 – 1995. május 31. között születettek (azaz az általános iskolák VI. osztályát a 2006/2007-es tanévben végzők) oltása 2006. szeptember hónapban történik meg.

Az oltásokat „Diftéria-tetanusz tisztított és adszorbeált oltóanyag emlékeztető oltás céljára” elnevezésű vakcinával kell végezni.

2. MMR újraoltások

Élő, attenuált kanyaró-mumpsz-rubeola vírust tartalmazó vakcinával újraoltásban részesülnek az 1994. június 1. – 1995. május 31. között születettek (azaz az általános iskola VI. osztályát a 2006/2007-es tanévben végzők) iskolai oltások keretében 2006. október hónapban.

3. Hepatitis B elleni védőoltások

Hepatitis B elleni védőoltásban részesülnek:

- a) Azoknál a tanulóknál, akik az általános iskola VIII. osztályát a 2005/2006. tanévben végzik, és az alapimmunizálás első részletét 2005 szeptemberében kapták meg, a második oltás beadására 2006. márciusában kerül sor.

- b) Hepatitis B elleni védőoltásban részesülnek az 1992. június 1 – 1993. május 31. között születettek (azaz az általános iskola VIII. osztályát a 2006/2007-es tanévben végzők) iskolai oltások keretében.

A hepatitis B elleni oltási sorozat első részlete 2006. szeptemberben kerül beadásra.

Megbetegedési veszély esetén kötelező védőoltások

Aktív immunizálásban kell részesíteni:

- a hastífuszos beteg környezetéhez tartozókat;
- a diftériás beteg környezetében élőket;
- a pertusszisos beteg környezetében a 6 éven aluli gyermekeket;
- a kanyarós beteg környezetében; – a rubeolás beteg környezetében;
- a mumpszos beteg környezetében élő veszélyeztetetteket; – a tetanusz fertőzési veszélynek kitett személyeket;
- a veszettség expozíciónak kitett személyeket.

Kanyaró megbetegedés előfordulása esetén a beteg környezetében élő, 15 hónaposnál idősebb, 36 évesnél fiatalabb, oltási dokumentációval nem rendelkező, továbbá a korábban újraoltásra kötelezett, de revakcinációban nem részesült személyeket élő, attenuált kanyaróvírus tartalmú oltóanyaggal kell oltani. Gyermekek- és ifjúsági közösségekben kanyaró megbetegedés előfordulása esetén a revakcináció szükségességéről, illetve annak kiterjesztéséről az OEK Járványügyi osztályával történt előzetes egyeztetést követően kell dönteni. Az oltásokat MMR trivalens vakcinával kell elvégezni.

Rubeolás beteg környezetében élő 15 hónaposnál idősebb, 31 évesnél fiatalabb, oltási dokumentációval nem rendelkező személyeket MMR trivalens vakcinával kell védőoltásban részesíteni.

Mumpszos beteg környezetében a 15 hónaposnál idősebb, 22 évesnél fiatalabb, oltási dokumentációval nem rendelkező személyeket MMR trivalens vakcinával kell védőoltásban részesíteni.

Megbetegedési veszély elhárítása céljából térítésmentesen végzendő egyéb védőoltások

1. **Tetanusz** elleni aktív immunizálásban részesíthetők önkéntes alapon: az 1941. január 1. előtt született, korábban tetanusz elleni aktív immunizálásban nem részesült személyek abban az esetben is, ha aktuálisan tetanuszra gyanús sérülés náluk nem fordult elő. A védőoltások az év során korlátozás nélkül végezhetők.
2. **Influenza** elleni térítésmentes védőoltásban részesíthetők körét az Országos Tisztifőorvos 2006-ban kiadásra kerülő körlevele foglalja magában.
3. **Hepatitis B** elleni védőoltás javasolt:
A hepatitis B akut beteg, ill. a krónikus HBV hordozó szexuális partnereinek és fertőzési veszélynek kitett családi kontakjainak; – dializált betegeknek és hemofiliásoknak.
A hepatitis B elleni immunizáció 3 oltásból áll: 0, 1 és 6. hónapban kell beadni az oltásokat. Bizonyos esetekben (pl. dializálandó betegek) a gyors immunválasz elérése érdekében ún. gyorsított séma (0, 1, 2 hónap) is alkalmazható, azonban ilyenkor egy év múlva emlékeztető oltásra is szükség van.

Munkakörökhöz kapcsolódó védőoltások

A 18/1998. (VI. 3.) NM rendelet 9. §-a értelmében a munkáltató köteles a munkavállalók egészségét és biztonságát veszélyeztető biológiai kockázatokat, a munkahelyi expozíciót (veszélyeztetettséget) a külön jogszabályban [61/1999. (XII. 1.) EüM rendelet] foglaltaknak megfelelően felmérni. Ennek csökkentése érdekében – a munkáltatónak a foglalkoztatás feltételeként – biztosítania kell az adott veszélyeztetett munkakörben foglalkoztatott dolgozók védőoltását, így pl. hastífusz, kullancsencephalitis, hepatitis A és B, veszettség, diftéria és tetanusz elleni immunizálását.

Javaslatok az alapimmunizálás és/vagy újraoltás szabályaira:

1. **Hastífusz** elleni védőoltásban kell részesíteni azon munkavállalókat, akiknek folyamatos, vagy időszakosan végzett munkája során a S.Typhi-vel való fertőződésük nem zárható ki. Ezen mun-

kavállalók közé tartoznak azok, akik munkájuk révén szennyvízzel, emberi ürülékkel rendszeresen kontaktusba kerülhetnek (csatornamunkások, mélyépítők, laboratóriumok és kórházi fertőző osztályok munkatársai stb.).

2. **Kullancsencephalitis** elleni védőoltásban kell részesíteni azt a munkavállalót, akinél a munkavégzés alkalmával a kullancsencephalitis fertőzés kullancs expozíció révén nem zárható ki (pl. erdőgazdasági dolgozók, olajmunkások stb.).
3. **Hepatitis B oltás szükségessége az egészségügyi dolgozóknál:**

A hepatitis B fertőzést a vér, szövetnedvek és testváladékok közvetítik. Azoknál az egészségügyi dolgozóknál szükséges a hepatitis B oltás, akik egészségügyi intézményben olyan tevékenységet végeznek, amelynek során rendszeresen kontaminálódhatnak vérrrel, vérkészítményekkel, szövetnedvekkel, váladékokkal, testfolyadékokkal, illetve az ezekkel szennyezett eszközökkel, műszerekkel.

Az egészségügyi dolgozók védőoltásaira vonatkozóan az OEK „A betegellátás során vérrrel és testváladékokkal terjedő vírush fertőzések megelőzéséről” szóló tájékoztatójának 3.6. pontjában foglaltak az irányadók.

Az egészségügyi intézményben *először oltott* egészségügyi dolgozók esetén az oltási sorozat befejezését követő 1-2 hónap múlva célszerű a primovakcináció eredményességének ellenőrzése. Ha a teljes oltási sorozat után az anti-HBs szint 10 IU/l értéknél alacsonyabb, az oltási sorozatot meg kell ismételni, majd ezután újra meg kell határozni az anti-HBs szintet.

4. **Hepatitis A oltás szükségessége egészségügyi dolgozóknál:**

A fertőzés fekál-orál terjedésű, a kórokozót a széklet közvetíti. Az egészségügyben a fertőződési veszély minimális, mivel a higiénés szabályok betartása a normál populációban szokásos standardoknál erőteljesebb. *A lakossági átlagnál magasabb kockázat azon ellátások során feltételezhető igen szűk körben, amelyeknél hepatitis A vagy arra gyamús betegeket látnak el.* Megjegyzendő azonban, hogy a munkavédelmi szabályok betartásával a fertőzés általában megelőzhető. *Kérdéses esetekben ajánlható egyes munkakörökben vagy tevékenységek végzése esetén az egészségügyi dolgozók*

hepatitis A átvészeltési vizsgálatának elvégzése a munkáltató költségére, és a vizsgálatok eredményének ismeretében kizárólag a fogékonyak oltása.

5. Veszettség elleni preexpozíciós oltások:

Veszettség vírusával foglalkozó állatorvosokat, laboratóriumi munkatársakat, ebrendészeti dolgozókat megelőző (preexpozíciós) oltásban szükséges részesíteni. A veszettség vakcina preexpozíciós oltási sémája a következő: 0., 28. és 56. nap + 1 év múlva a 4. dózis, vagy 0., 7. és 21. nap + 1 év múlva a 4. dózis. Immunszupprimált személyek preexpozíciós oltása nem javasolt.

6. Diftéria elleni oltás:

Fertőző osztályokon dolgozó *vagy* humán eredetű vizsgálati anyagok feldolgozásával foglalkozó mikrobiológiai laboratóriumok munkatársai számára szükséges a *diftéria elleni védőoltás* abban az esetben, ha az életkorhoz kötött kötelező oltásokban részesült személy 10 évnél régebben kapta utolsó diftéria elleni védőoltását.

Az orvostudományi egyetemek V. éves hallgatói, a felső- és középfokú egészségügyi oktatási intézmények utolsó éves hallgatói/tanulói a munkaköri expozíció potenciális veszélye miatt *diphtheria-tetanus* elleni védőoltásban részesíthetők.

Az oltásokat a felnőttek oltására alkalmas készítményekkel lehet végezni.

7. Tetanusz elleni védőoltás:

Azon személyek számára, akik olyan munkakört látnak el, melynek esetében földdel szennyezett sérülések előfordulhatnak (mélyépítés, mezőgazdasági tevékenység, állatgondozás stb.) tetanusz toxoid adása szükséges. Ha a munkavállaló az életkorhoz kötött kötelező valamennyi tetanusz elleni oltásban részesült, az utolsó oltást követő 10 év múlva szükséges oltani, s hasonló munkakör ellátása esetén az oltásokat 10 évenként kell ismételni. Az oltások végezhetőek monovalens tetanusz, *vagy* diftéria-tetanusz oltóanyaggal.

8. Meningococcus betegség elleni védőoltás:

Az egészségügyi dolgozók általában az átlag lakosoknál nincsenek jelentősebben kitéve a meningococcus fertőzés veszélyének, azonban bizonyos speciális munkakörökben, ellátásoknál fel-

merül a specifikus védelem/és *vagy* antimikrobiális profilaxis szükségessége.

A nemzetközi ajánlásokat is figyelembe véve egészségügyi ellátás/tevékenység esetében védőoltás javasolt:

- Mikrobiológiai laboratóriumok azon munkatársainak, akik purulens meningitisben *vagy* septicaemiában szenvedő beteg liquorát és/vagy haemokultúráját *rendszeresen* vizsgálják;
- Mikrobiológiai laboratóriumok azon munkatársainak, akik a *N.meningitidis* törzsek további részletes vizsgálatával *rendszeresen* foglalkoznak;
- Fertőző agyhártyagyulladásos betegek ellátására *kijelölt kórházi fertőző és/vagy intenzív osztályok* munkatársainak, akik ezen betegek ellátása révén (resuscitáció, intubálás stb.) *rendszeresen* fokozott expozíciónak vannak kitéve.

A gyógyszerárakból beszerezhető egyéb oltóanyagokkal történő oltások

A) Aktív immunizálás céljára használandó oltóanyagok

1. *Pneumococcus* vakcinák

a) *Streptococcus pneumoniae* okozta pneumóniák megelőzésében igen hatékonyak a pneumococcus vakcinák.

b) *Poliszacharid* vakcinák

Magyarországon két poliszacharid pneumococcus vakcina szerezhető be a gyógyszerárakból: a *Pneumo 23* és a *Pneumovax 23*.

c) *Konjugált* vakcina – *Prevenar*

Az adszorbeált konjugált vakcina a *Streptococcus pneumoniae* 7 szerotípusa által okozott invazív betegség ellen nyújt védelmet. *Az oltóanyag csecsemők és kisgyermekek aktív immunizálására ajánlott.*

2. *Kullancsencephalitis* elleni oltóanyagok

Az inaktivált vírus-tartalmú vakcinák az állandóan, vagy átmenetileg endémiás területeken tartózkodók védelmére szolgálnak. Az oltásokat a várható expozíció előtt kell elvégezni vagy megkezdeni. A védőoltást, illetve az oltási sorozatot a téli hónapokban optimális elkezdeni. Magyarországon két oltóanyag van

gyógyszertári forgalomban: az *Encepur*, továbbá az *FSME-IMMUN*.

a) Az *Encepur Junior* az 1-12 évesek, míg az *Encepur Adult* a 12 évesnél idősebb személyek oltására ajánlott.

Az alapimmunizálás 3 oltásból áll.

b) Az *FSME-IMMUN Junior* az 1-16 évesek, míg az *FSME-IMMUN 0,5 ml* a 16 éven felüliek számára ajánlott oltóanyag.

A védettség kialakításához 3 oltásra van szükség. A második oltást az első után 1-3 hónappal később, a 3. oltást a második oltás után 9-12 hónap múlva szükséges beadni. Amennyiben gyors védelem kialakítása szükséges, abban az esetben a 2. oltás az első után 14 nappal adandó.

3. **Hepatitis B elleni oltások**

A közegészségügyi célzatú, központilag irányított oltásokon kívüli oltások. Jelenleg Magyarországon a gyógyszertári forgalomban az *Engerix-B* (10 µg/0,5 ml, illetve 20 µg/1 ml kiserelésben) és valamint a *H-B-VAX PRO* tartósítószer (thiomersalt) nem tartalmazó (10 µg/1 ml; 40µg/1 ml) hepatitis B vakcina áll rendelkezésre.

a) *ENGERIX-B*

Gyermekeknek 15 éves korral bezárólag a 10 µg/0,5 ml, míg az ennél idősebb fiataloknak és felnőtteknek 20 µg/1 ml mennyiség beadására van szükség.

b) *H-B-VAX PRO*

– felnőtteknek 10 µg/1 ml;

– dializálandó (dializált) betegeknek 40 µg/1 ml.

Mindkét oltóanyag esetében az első oltást követően egyhónapos intervallummal kell adni a másodikat, majd az első oltást 6 hónappal követően a 3. oltást.

4. **Hepatitis A elleni aktív immunizálás:**

Magyarországon 3 inaktivált vírust tartalmazó hepatitis A vakcinát törzskönyvezték. Ezek a következők:

a) *AVAXIM*

Gyermekek (2 éves kortól) és felnőttek oltására alkalmas hepatitis A vakcina. A védettség eléréséhez 2 oltás szükséges.

A második oltást az első dózis beadása után 6 hónappal kell beadni.

b) *HAVRIX*

HAVRIX 720 JUNIOR

1 évestől betöltött 18 éves korig adható. A védettséghez szükséges emlékeztető oltást az első dózis beadása után 6-12 hónap múlva kell beadni.

HAVRIX 1440

A 18 évesnél idősebb személyek immunizálására használatos oltóanyag. Az immunizálás sémája azonos a *HAVRIX 720 JUNIOR*-nál leírtakkal.

c) *VAQTA*

A *VAQTA JUNIOR* a 2-17 év közötti gyermekek/fiatalok oltására, míg a *VAQTA* a 17 éven felüli személyek oltására használható.

Az immunitás kialakításához az alapoltás, majd a 6-18 hónap múlva adott emlékeztető oltás szükséges.

Hepatitis A vakcinák adása javasolt:

- endémiás/hyperendémiás országok látogatásakor, ha a kint tartózkodás hosszantartó;
- alapbetegségük, vagy életmódjuk miatt különösen veszélyeztetettek (hemofiliások, krónikus májbetegségben szenvedők, intravénás kábítószerhasználók, homoszexuális személyek stb.) részére.

5. ***Hepatitis A és B elleni kombinált oltóanyag Twinrix gyermekeknek (6 hó – 16 éves)***

Egy dózis 360 Elisa Egység hepatitis A vírus antigént és 10 µg rekombináns DNS hepatitis B vírus felületi antigént (HBsAg) tartalmaz.

Twinrix felnőtteknek (16 éves kor felett)

Egy dózis 720 Elisa Egység hepatitis A vírus antigént és 20 µg rekombináns DNS hepatitis B vírus felületi antigént (HBsAg) tartalmaz.

Az immunitás kialakításához mindkét vakcinából 3 dózis beadása szükséges.

6. **Influenza elleni oltóanyagok**

Forgalomba hozatali engedéllyel a BEGRIVAC, a FLUARIX, a FLUVAL AB, INFLUVAC és a VAXIGRIP influenza elleni oltóanyag rendelkezik. Valamennyi vakcina trivalens, inaktivált. A BEGRIVAC, a FLUARIX és a VAXIGRIP ún. „split” vakcina, az INFLUVAC ún. “alegység” vakcina, a FLUVAL AB pedig teljesvírus-tartalmú oltóanyag.

A BEGRIVAC, a FLUARIX, az INFLUVAC és a VAXIGRIP három évesnél fiatalabb gyermekek oltására is alkalmazhatók. Indikáció: 3 éves kor alatt a primovakcináltaknak a felnőtt (0,5 ml) adag fele adandó 2 alkalommal, egy hónap időközzel.

Terhesek influenza megbetegedése veszélyeztetheti a magzatot és a terhesség lefolyását, ezért a gyermekvállalás előtt álló nők és a 14. gesztációs hetet betöltő gravidák védőoltása javasolt.

A FLUVAL AB 3 évesnél fiatalabb gyermekek számára nem ajánlott. A 2005/2006. évi influenza szezonban gyógyszerári forgalomban a FLUARIX, az INFLUVAC és a FLUVAL AB szerezhető be. Az influenza vakcinák kizárólag egyetlen influenza szezonban használhatók fel. Felhasználhatósági idejük az adott influenza szezont követő június 30-ig tart.

7. **Varicella elleni oltóanyag**

A VARILRIXTM varicella megelőzésére szolgáló élő, attenuált vírust tartalmazó vakcina. Kilenc hónaposnál idősebb csecsemők, kisgyermekek és serdülők aktív immunizálására alkalmas. Az oltás javasolt a – leukémiás betegek,

- immunszupprimált betegek,
- szervtranszplantációra várók,
- krónikus betegségekben szenvedők,
- veszélyeztetettek környezetében élők számára.

8. **Hastífusz elleni poliszacharid vakcinák – Typhim Vi, Typherix**

Mindkét oltóanyag alkalmazási módja és az oltás indikációja csaknem azonos: egyszeri adag 0,5 ml subcutan (Typhim Vi) vagy intramuscularisan (Typhim Vi, Typherix) beadott oltóanyag. 2 évesnél fiatalabb gyermekek oltása nem ajánlatos. Háromévenként újraoltás szükséges.

9. *Meningococcus* vakcinák

Az oltóanyagoknak kétféle típusa (az ún. poliszacharid és konjugált) ismeretes. Magyarországon mind poliszacharid, mind konjugált vakcinák engedélyezettek és gyógyszerértári forgalomban kaphatók.

Poliszacharid vakcinák

MENCEVAXTM ACW135Y;

MENINGOCOCCAL POLYSACCHARIDE VACCINE A+C.

Konjugált vakcinák

A *Meningococcus C* konjugált vakcinák hatékonysága jobb a poliszacharid vakcináknál, miután a meningococcus-antigén fehérjéhez van konjugálva. Ennek megfelelően a hatása tartósabb, továbbá az antigén 2 évesnél fiatalabb kisgyermeknél is ellenanyag-választ indukál, tehát számukra is adható.

MENINGITEC[®] Konjugált Meningococcus C vakcina

Két hónapos kort betöltött, de 12 hónaposnál fiatalabb csecsemők: három részoltással, részoltásonként 0,5 ml-es adaggal, legalább egy hónapos intervallummal oltandók.

A 12 hónaposnál idősebb kisgyermek, serdülő, felnőttek egyszeri, 0,5 ml adagú vakcinával oltandók.

MENJUGATETH Konjugált Meningococcus C-CRM 197 vakcina

Két hónapos kort betöltött, de 12 hónaposnál fiatalabb csecsemők részére két, egyenként 0,5 ml-es dózis adandó, az oltások között legalább 2 hónapos intervallummal.

12 hónapos, vagy ennél idősebb gyermekek, serdülők és felnőttek immunizálásához egyszeri, 0,5 ml-es adag szükséges.

NeisVac-C Konjugált Meningococcus C vakcina

Az egy év alatti, de két hónapos kort betöltött csecsemők legalább 2 hónapos időközzel két alkalommal oltandók. Az 1 év feletti gyermekek, a serdülők és a felnőttek immunizálásához egy oltás szükséges.

Társadalombiztosítási támogatásban kizárólag a 2 évesnél fiatalabb gyermekek részesülhetnek. Csecsemőknél a támogatás 70%-os, egyéveseknél 50%-os.

B) Passzív immunizálásra használatos készítmények

Specifikus immunglobulinok:

- a tetanusz fertőzésre gyanús sérülteket a korábbi fejezetben részletezettek szerint humán antitetanusz immunglobulinnal (*TETIG 500*) szükséges oltani;
- *Hepatitis B specifikus immunglobulin (HBIG)*.
Az *intravénás hepatitis B hyperimmunglobulin (HEPATECT CP)* a forgalmazótól szerezhető be, kizárólag fekvőbeteg-gyógyintézetben alkalmazható. Posztexpozíciós profilaxis-ként legalább 500 NE (10 ml) adandó. Tartós hepatitis B veszély fennállása esetén felnőtteknek 10 ml-t kell adni.
- *Cytomegalia fertőzések* megelőzésére és gyógykezelésére adható hyperimmunglobulin. Megelőzés céljából immun-supprimált betegeknél vagy szervátültetések után alkalmazható készítmény. A *CYTOTECT Biotest infúzió* megnevezésű intravénás készítmény kizárólag fekvőbeteggyógyintézetben alkalmazható.

A külföldi utakkal kapcsolatos védőoltások

A külföldre utazók védőoltásait (a sárgaláz elleni oltás kivételével) az ÁNTSZ területileg illetékes megyei intézetei, az OEK Nemzetközi oltóközpontja és az Országos Tisztifőorvos által a nemzetközi utazásokkal kapcsolatos védőoltások végzésére feljogosított oltóhely végzi. Nemzetközi érvényű oltási bizonyítványt csak ezen oltóhelyek állíthatnak ki.

A külföldre utazó magyar állampolgárok *sárgaláz* elleni védőoltása kötelező, ha olyan országba utaznak, ahol sárgaláz veszély van, illetőleg ha egy ország ezen oltást megköveteli.

Sárgaláz elleni védőoltásokat kizárólag a „Johan Béla” Országos Epidemiológiai Központ Nemzetközi oltóközpontjában végeznek.

Az utazás előtti tanácsadás és az oltások kiválasztása, a részletes adat-, és anamnézis felvételen, valamint a személyes konzultáción alapszik. A kockázat felmérése és az ajánlott oltások kiválasztása több körülmény figyelembevételével történik. Ilyenek: az utazás körülményei, időtartama, az utazó kora, egészségi állapota (krónikus szervi

betegség, pszichés zavar, állandó gyógyszerek, immunhiányos állapot, műtétek, allergia stb.), a terhesség lehetősége, az eddigi oltások és egyéb tényezők. 19 betegséggel szemben van aktív immunizációra lehetőség Magyarországon, melyek közül – elsősorban – utazással kapcsolatos a sárgaláz, a hepatitis A, a hepatitis B, a typhus abdominalis (hastífusz), a meningococcus meningitis (járványos agyhártyagyulladás), a veszettség, a kolera, a tetanusz és a járványos gyermekbénulás elleni oltások. Hosszabb külföldi tartózkodás, tanulmányút *vagy* speciális feladatok ellátása előtt kibővíülhet a sor a morbilli-rubeola-mumpsz (kanyaró-rózsahimlómumpsz), a varicella (bárányhimlő), a pneumococcus és az influenza elleni oltásokkal.

Oltóanyagok beszerzése, tárolása és felhasználása

A) BESZERZÉS

Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálaton keresztül beszerezhető oltóanyagok előzetes igénylést és kiértékelést követően, központilag kerülnek kiszállításra az ÁNTSZ területi intézeteihez.

B) TÁROLÁS ÉS FELHASZNÁLÁS

Az oltóanyagok különleges érzékenysége miatt a tárolás, szállítás és felhasználás különös figyelmet követel. Az immunbiológiai készítményeket mindig az alkalmazási előíratban foglaltak szerint kell tárolni.

Fontos szabály, hogy az oltóanyagokat $+2^{\circ}\text{C}$ és $+8^{\circ}\text{C}$ hőmérsékleten (hűtőszekrényben) kell tárolni. A folyékony állapotban letöltött, alumíniumhidroxid vagy alumíniumfoszfát-tartalmú vakcinákat lefagyasztani tilos.

A hőérzékeny MMR vakcinát, illetve a monovalens élővírus-tartalmú vakcinákat ajánlatos a fagyasztótérben tárolni, amennyiben az oldószer külön kiszerezésben van (pl.: 10x1 adagos MMR vakcina). Az oldószert tilos lefagyasztani, mivel a felengedtetés során a tároló ampulla megrepedhet, és az oldószer kifolyik.

Védőoltások lebonyolításához, nyilvántartásához és jelentéséhez szükséges feltételek biztosítása

1. Valamennyi védőoltáshoz egyszer használatos tűt és fecskendőket kell használni.
2. Egyéb oltási segédanyagok beszerzéséről a korábbi gyakorlatnak megfelelően kell gondoskodni.
3. Biztosítani kell valamennyi védőoltás nyilvántartásához, jelentéséhez és az oltóanyagok megrendeléséhez szükséges – a korábbiakban rendszeresített – nyomtatványok beszerzését is.
4. A védőoltásokat követő súlyos, vagy nagyobb gyakorisággal előforduló oltási reakciókat, oltási szövődményeket és oltási baleseteket be kell jelenteni.

Oltásokkal kapcsolatos kontraindikációk

Összességében kevés az a betegség *vagy* állapot, amely esetében az oltás kontraindikált. *A védőoltásoknak abszolút kontraindikációja nincs.* A kontraindikációk figyelembevételét a járványügyi helyzet, valamint az oltással kivédhető betegség veszélyessége határozza meg.

Általános oltási kontraindikációk:

1. *Lázás betegség*
2. *Immunológiai károsodás*
Élővírus-tartalmú vakcina, illetve BCG nem adható:
 - immundeficiens betegségben (celluláris és humorális immundeficienciában: kombinált immundeficiencia, agamma-globulinæmia stb.) szenvedőknek,
 - malignus betegség (lymphoma, Hodgkin-kór és más RES-t érintő tumorok, leukémia stb.) következményes immunszuppressziójánál;
 - terápiás immunszuppresszió esetén (nagy dózisu szisztémás kortikoszteroid kezelés, sugárkezelés).
3. *Súlyos oltási szövődmény korábbi előfordulása*
Amennyiben egy oltott személynél az oltás következtében anafilaxiás reakció (generalizált urticaria, a száj és torok duzzanata, nehézlégzés, gégeödéma, hipotenzio, kollapszus, sokk) encephalitis/encephalopathia, *vagy* nem lázas konvulzió alakult ki, a ké-

sőbbiekben nem szabad ugyanazzal az oltóanyaggal védőoltásban részesíteni.

4. *A gyermek neurológiai rendellenességei*

Pertussis komponenset tartalmazó vakcina nem adható progresszív, klinikai tünetekkel járó idegrendszeri betegségben szenvedő gyermeknek (nem kontrollált epilepsia, progresszív encephalopathia). Ha az oltóorvos/kezelőorvos úgy ítéli meg, hogy az oltandó számára a pertussis komponenset tartalmazó vakcina kontraindikált, a csecsemőt/kisgyermeket a klinikai védőoltási tanácsadóba kell utalni. Felmentésre javaslatot az oltás alól kizárólag a klinikai tanácsadó orvosa adhat.

5. *Terhesség*

A terhesség első trimeszterében csak a legindokoltabb esetben végezhető oltások, akkor, ha a fertőzés lényegesen jelentősebb veszélyt jelent, mint az oltással összefüggő – esetlegesen fokozott – oltási reakció, *vagy* oltási szövődmény. Élővírus tartalmú vakcinák nem adhatók terhes nőnek, mivel e vakcina-vírusok magzatkárosító hatása még nem kellően ismert. Terhesek immunizálásakor azonos antigén tartalmú oltóanyagok közül a kevésbé reaktogént kell választani (pl. poliszacharida hastífusz elleni vakcina, influenza elleni split, *vagy* aleggység vakcinák).

6. *A vakcina bármely összetevőjével szembeni túlérzékenység, hiperszenzitiv, anafilaxiás reakciók*

Ha valamely oltóanyag olyan antibiotikumot, *vagy* bármely egyéb összetevőt tartalmaz, amely iránt az oltandó ismert, súlyos hiperszenzitivitással rendelkezik, az oltás nem végezhető el.

Az 1-6. pontban felsorolt kontraindikációk egy része átmeneti (láz, terhesség), mások (immundeficiencia, korábbi súlyos oltási szövődmény, neurológiai rendellenesség, *vagy* antibiotikum iránti anafilaxiás reakció) állandóak.

Az életkorhoz kötött, folyamatos oltások esetében lehetőség van az átmeneti kontraindikációk miatt elmaradt oltások pótlására. A folyamatos oltási rendszer lehetőséget ad arra is, hogy a gyermeket optimális egészségi állapotában immunizáljuk: az oltások végzése nem korlátozódik egészen szűk időtartamra, mint kampányoltás esetében.

Ennek megfelelően a folyamatos oltási rendszerben több lehetőség van mérlegelésre, illetve relatív kontraindikációk figyelembevételére, mint a kampányoltások esetében. Kétségtelenül fontos az indokolt kontraindikációk figyelembevétele, azonban legalább ilyen fontos, hogy a védőoltások időben megtörténjenek, tehát ha kontraindikáció nincs, minden oltható gyermeket a megadott időben oltásban kell részesíteni.

Összefoglalás

A szerző ismerteti a jelenleg Magyarországon alkalmazott kötelező védőoltásokat, illetve azok adásának sorrendjét; tárgyalja a védőoltásokkal kapcsolatos egészségnevelési kérdéseket. Fontosnak tartja – mivel a munka szinte kizárólag a területi ellátásra hárul – a hatékony együttműködést a gyermekorvosok, a védőnők és egyéb egészségügyi szakdolgozók között, s felhívja a figyelmet a szülők megfelelő tájékoztatásának fontosságára.

A szerző az elmúlt negyedszázad védőoltási rendszerének változásai során a minőségi indikátorok szerepét emeli ki.

A védőoltással megelőzhető fertőző betegségek hazai igen jó járványügyi helyzetét csak úgy őrizhetjük meg, ha az életkorhoz kötött kötelező védőoltások teljesítése, az átoltottság 98% felett marad, amelynek alapvető feltétele a megfelelő mennyiségű, és minőségű oltóanyag biztosítása mellett az orvos-szakmai és lakossági támogatottság.

A hazai, állami oltóanyag-termelés megszűnése után az életkorhoz kötött védőoltásokhoz a nemzetközi piacról kell az oltóanyagot beszerezni.

Az Egészségügyi Világszervezet ajánlása szerint az élővírus tartalmú Sabin vakcina (OPV) alkalmazását 2010-ig minden országban fel kell váltani az inaktivált poliovírus tartalmú vakcinával (IPV), ugyanis a polioeradikáció (a járványos gyermekbénulás teljes eradikálása a Földről) mindennemű poliovírus módosulat cirkulációjának megszüntetése után érhető el.

A kombinált készítmények alkalmazása lehetővé teszi, hogy csökkenjen az oltások és az oltóhelyen való megjelenések száma.

A sejtmentes pertussis komponenst tartalmazó kombinált vakcina alkalmazása igen kevés mellékhatással jár, így a kedvező tapasztalatok révén várhatóan tovább erősödik az életkorhoz kötött oltások lakossági elfogadottsága. Egyszerűbb, könnyebb lesz az oltóorvos munkája is, mivel csökken a védőoltási tevékenységre fordítandó idő (oltás beadása és az adminisztráció).

Az életkorhoz kötött védőoltások tekintetében teljes esélyegyenlőség nyílik minden gyermek és szülő számára a legkorszerűbb oltóanyagokhoz való hozzájutás tekintetében.

Az oltási naptárban és az oltóanyagokban történt változtatások után 2006-tól kezdődően hazánk ismét az egyik legkorszerűbb oltási rendszert tudhatja magáénak.

Irodalom

- AAP/American Academy of Pediatrics, Committee on Infectious Diseases and Committee on Fetus and Newborn (2003) Revised indications for the use of palivizumab and respiratory syncytial virus immune globulin intravenous for the prevention of respiratory syncytial virus infections. *Pediatrics* 112: 1442–1446. 17.
- Boda D. és mtsai: Varicella elleni aktív védőoltások subcutan és intracutan alkalmazott gyengített élővírus vakcinával kórházi fertőzéseknek kitett gyermekeken. *Orvosi Hetilap*, 126. 1985.
- Boda D.: *Gyermekgyógyászat*. Medicina, Budapest, 1985.
- Budai J.–Nyerges G.: *Védőoltások*. Medicina, Budapest, 1983.
- Budai J.: Fontos változások a gyermekek kötelező, korhoz kötött védőoltásaiban. *Hippocrates VIII/1* 2006. január–február, 36.
- Dittmann S. és Thilo W.: *Vademekum für Impfarzte* (6. Auflage) VEB Gustav Fischer Verlag Jena, 1980.
- Feigin, R.D., Cherry J.D. (eds): *Textbook of pediatric infectious diseases* 4th ed. Saunders Company, 1998
- Flesch I.: 25 éves a BCG-s revakcinációs rendelet. (Előadás a MGYT 1984. VI. 21-i ülésén).
- Hall CB, Long C E, Schnabel KC et al: Human herpesvirus-6 infection in children: a prospective study of complication and reactivation *N Eng J Med* 1994 331:432–438
- Hódsági M. és mtsai: BCG disszemináció krónikus granulomás betegségben. *Orvosi Hetilap*, 125. (1984).

- Impfkalender für Patienten mit angeborenem Herzfehler Monatsschr Kinderheilkd 2006. 154:263–266.
- Jelenik Zs.: Új oltóanyagok a megelőzés szolgálatában. Háziorvos Továbbképző Szemle 2006.11./1/: 20–25.
- Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ: Módszertani levél a 2006. évi védőoltásokról
- Johan Béla Országos Epidemiológiai Központ tájékoztatója a 2006. januárban jelentett fertőző megbetegedésekről. Családorvosi Fórum 2006/2. p.80
- Melles M. „Vájják egészségünkre!” – a hazai védőoltási rendszer változása 2006-ban. Háziorvos Továbbképző Szemle 2006.11./1/: 16–19.
- Mészner Zs.: Gyakorlati útmutató a vörheny kórismézéséhez és kezeléséhez Gyermekgyógyászat 2005. 56.2. szám 222–225.
- Országos Korányi TBC és Pulmonológiai Intézet Metodikai körlevele: A Tuberkulin szűrővizsgálatok és a BCG oltások elvégzése és értékelése (1987)
- Österreich. Bundesministerium für Gesundheit und Frauen, Wien: BMGF/Bundesministerium für Gesundheit und Frauen (2006) Impfplan 2006 Wien, <http://www.bmgf.gv.at>.
- Robert Koch-Institut :Zur Situation bei Wichtigen Infektionskrankheiten: Erkrankungen an Masern, Mumps und Röteln (MMR). Epidemiol Bull 2004,35: 287–294.
- Schmidt P.: A védőoltás és az egészségnevelés a körzeti gyermekorvos szemével. Egészségnevelés, 1987. 28, 51-52.
- Schmidt P.: Vakcinacija isszanitarnoje proszvesenyijev pediatriczeszkoj prkatike. Medicinszkij Referativnűj Zszurnal, Moszkva, 1987. Razgyel XVI. 10, 44–45.
- Schmidt P.: AIDS-ellenes Világnap Győr-Moson-Sopron megyei VIII. osztályos tanulók teszt-eredményei tükrében. Egészségnevelés, 1989. 30, 3. szám, 101–102.
- Schmidt P.: Schutzimpfungen und Gesundheitserziehung in Ungarn. Sozialpediatrie in Praxis und Klinik, 1990. 12, Nr. 4, 605–607.
- Simon T.: Az egészségnevelés feladatai a körzeti orvosi munkában. Medicus Universalis Aktuális Oldalak, 1985. november.
- Társadalomorvostan. Szerk.: Aczél György és Simon Tamás Egyetemi jegyzet, Budapest, 1985.
- Veress S.: Hozzászólás az „Egészségnevelés az alapellátásban” c. cikkhez. Népegészségügy, 66.311 (1985).
- Urbanek,R.: Primaerinfektion mit dem humanen Herpesvirus 6. Montsschrift. Kinderheilk 2005,. 153:578
- Zerr DM,Meier AS,Selke SS,Frenkel LM et al.:A population-based study of primary human Herpesvirus 6 infection. N Engl J Med 2005,352:768–776.

Limpók Valéria

„Race to the bottom”, avagy eltűnhet-e a társasági adó az Európai Unió államaiban?

Mottó:

*„Az egész világ változik és változik, egészen addig, amíg olyan nem lesz, mint
amilyen egykoron volt.”*

(Werner Schwab hagyatékában talált Hochschwab című darabjából¹)

Bevezetés

Évtizedek óta foglalkozik az Európai Unió az adók uniós szintű harmonizációjával, ám ez egyike a legtöbbit vitatott területeknek. Munkámban azt vizsgálom, hogy a „race to the bottom” elmélet alapján eltűnhet-e a társasági nyereségadó az Európai Unió államaiban.

Az adóharmonizáció az egységes belső piac, illetve az azt megtestesítő négy alapszabadság – az áruk, a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő szabad áramlása – érvényesülésének igényéből származik, de nem jelenti azt, hogy kötelező jelleggel előírják a tagállamoknak, hogy milyen adójogszabályokat kell alkalmazniuk. Az adópolitika alakítása az egyes államok pénzügyi szuverenitásának legfontosabb szimbóluma, hatékony eszköz a nemzeti gazdaságpolitika befolyásolására, a közkiadások finanszírozásának és a jövedelem újraelosztásának alapját képezi.

Az Európai Unióban folyamatosan napirenden van a tőkejövedelmeket terhelő adók harmonizációjának kérdése. A hagyományos közpénzügyi érvelés szerint az adóharmonizációt többek között az indokolja, hogy a tőkejövedelmek folyamatosan csökkenő adóterhelése oly

¹ Hans-Peter Martin és Harald Schumann: A globalizáció csapdája. 9.

mértékben csökkentheti egyes államok ebből származó bevételét, hogy az veszélyezteti az állami feladatok ellátását. A tőke mobilitásának növekedésével a termelési tényezők a legalacsonyabb adókulcsokat alkalmazó országokba áramlanak, a nemzetközi piacokon tevékenykedő vállalatok a transzferárzás módszerével átcsoportosítják jövedelmüket az alacsony adóterhelésű országokba. Kialakult egy olyan nézet, amely szerint az úgynevezett „race to the bottom” folyamata fog végbemenni, ami miatt az adók harmonizálására vagy erősebb gazdaságpolitikai koordinációra lenne szükség.

A „verseny a legalacsonyabb adószintig” érvelés hívei úgy gondolják, hogyha a tőkejövedelmeket társasági adóval (vagy ehhez hasonló adóval, pl. hazánkban az egyszerűsített vállalkozási adó) terhelik, akkor megnőnek a tőkeköltségek (az adókulcs mértékével), a befektetések visszaesnek, ami hosszú távon a megemelkedett adóbevételek ellenére kedvezőtlenül hat a nemzetgazdasági jólétre. A hatalmas tőkemobilitás és a nemzetközi viszonylatban szűkösen rendelkezésre álló tőkéért folytatott verseny az adókulcsok folyamatos csökkenését eredményezi, egyes közgazdászok [Pl. Wilson 1999] szerint ez egyre intenzívebb lesz és csak akkor érhet véget, ha a tőkejövedelmeket terhelő adókulcsok eltűnnek, azaz 0 százalékra süllyednek.

Ebben az esetben azonban a „jóléti állam” forráshiány miatt csak részben vagy egyáltalán nem tudná ellátni feladatait. Adott nagyságú állami kiadást feltételezve a hiányzó bevételek pótlására az adóterhek áttolódnak az immobil termelési tényezőkre, ezek közül is elsősorban a munkaerőre. „Indokolt, hogy az állam az immobil termelési tényezőket vonja be jobban az adózásba, hogy kiegyenlítse a tőkejövedelemhez kapcsolódó adócsökkentésből származó bevételkiesést” – állítja Hans-Werner Sinn egyik munkájában [Sinn 1990]. Mindezt azzal a gondolatmenettel támasztja alá, hogy az ebből származó bevételnövekmény nagyobb, mint a másik oldalon megjelenő adókiesés, mert az adóteher csökkentés (esetleg akár 0 százalékra) következtében újabb beruházásokat fognak a befektetők jövedelmezőnek ítélni.

Adóverseny, adóharmonizáció – mit jelentenek ezek a fogalmak?

A következőkben az adóverseny alatt olyan rendszert értek, amikor az egyes nemzetállamok figyelembe véve és szem előtt tartva a többi nemzetállam döntését, de egymástól függetlenül, önállóan alakítják az adópolitikájukat.

Adóharmonizáció alatt azt értem, amikor a nemzetállamok más nemzetállam kormányával egyeztetve és együttműködve alakítják az adópolitikájukat, közgazdasági szempontból adózási kartellt alakítanak ki.

Egy nemzetállam kormánya számára rendelkezésre álló, az adóversenyt alakító eszközök közé sorolom:

- az adókulcsok meghatározását,
- az adóalapok, kedvezmények és mentességek meghatározását,
- és a nemzeti adópolitikáknak a változó gazdasági viszonyokhoz való rugalmas alakítását.

Ezen túlmenően adott ország adópolitikáját elsősorban az alábbi tényezők befolyásolhatják [Lentner, Vágyi 2003]:

- a társadalmi közkiadások finanszírozásának forráshiánya miatt az államháztartásra nehezedő nyomás,
- a gazdaság szerkezetátalakulása,
- a technikai fejlődés felgyorsulása,
- a közép-kelet-európai országok tekintetében az Európai Unióba történő gazdasági integrálódás.²

Létezik-e „race to the bottom” a gyakorlatban?

Egy holland tanulmányban olvasható, hogy az effektív (tényleges) vállalati adóterhelés egy százalékos csökkentése három százalékkal növeli az országba áramló tőke nagyságát. A társasági nyereségadó teher és a működőtőke áramlás közötti kapcsolatot igazolta Hines is, amikor 1999-ben készült tanulmányában levezette, hogy az Egyesült Államokban a társasági nyereségadó kulcs 1 százalékos emelése a működőtőke befektetések 0,5-0,6 százalékos visszaesését vonná maga után. [Hines 1999] (Mutti és Grubert is ezt erősítette meg 2004-es ta-

² Illetve mindezek következményei.

nulmányában. [Mutti, Grubert 2004]) Csupán ebből kiindulva azt várhatnánk, hogy a nemzetállamok előbb vagy utóbb a társasági nyereségadó csökkentésének eszközához nyúlnak, ha nem akarják elveszíteni a külföldi tőkét, ami a gazdasági fejlődés egyik záloga.

Elemzésemben az Európai Unió tagállamait két csoportra bontottam, a 2004 májusi bővítés előtti „régii tizenötökre” és a 2004 májusában csatlakozott tíz tagállamra. A két vizsgált országcsoportnál más-más trendet figyeltem meg.

1. táblázat: Nominális társasági adó kulcsok az Európai Unió „régii” tagállamaiban (%)

Ország	1980	1990	1998	2001	2003	2004	2005
Belgium	48	43	40,17	39		33	34
Dánia	37	40	34	30	30	30	30
Németország	61,7-44,3	50-36	45-30	25	25	25	26,4
Spanyolország	33	35	35-30	35	35	35	35
Görögország	49	46	40-35	37,5	.	35	25;32;35
Franciaország	50	37-42	36,6-41,6	33,33	33,33	33,33	35,4
Egyesült Királyság	52	34	.	30	30	30	30
Írország	45	10-43	10-32	10	.	12,5	12,5
Olaszország	36,3	47,8	31,2-41,2	36	.	34	34
Luxemburg	45,5	39,4	32	30	.	22	22,9
Hollandia	46	35	35	35	34,5	34,5	29
Ausztria	61,5-38,3	61,5-38,3	34	34	34	34	25
Portugália	51,2-44	39,6	37,4	32	.	30	25
Finnország	50	40	28	29	.	29	26
Svédország	40	52	28	28	28	28	28

Forrás: www.statistisches-bundesamt.de, Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikentwicklung

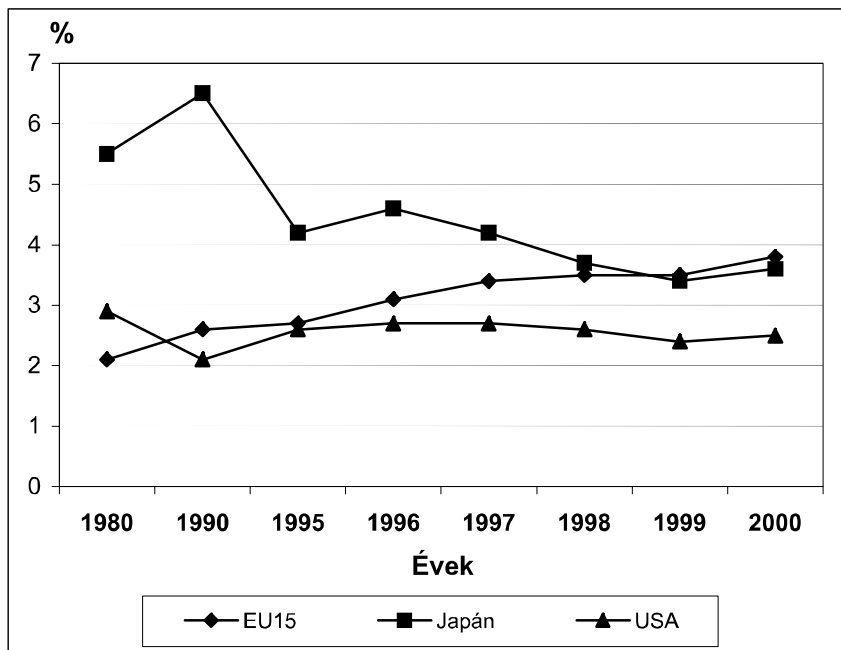
Az 1970-es évek óta a nominális társasági adókulcsok a legtöbb európai uniós tagállamban (és más ipari államokban, mint például Japán és Egyesült Államok) egyaránt csökkentek. Míg az 1980-as években még 50-60 százalékos körüli adókulcsok voltak érvényben, addig napjainkban legfeljebb 35,4 százalékos adóterherrel kell számolni. (Franciaországban 35,4, Spanyolországban és Görögországban 35 százalékos az adóterher, a többi tagállamban alacsonyabb.)

A nominális társasági adókulcsoktól eltér a tényleges adóterhelés, amit az effektív adókulcs mutat meg, melynek kiszámításánál figyelembe veszik az adóalapot, a kedvezményeket és a mentességeket. Az 1970-es évek végétől az effektív adóterhelés általában alacsonyabb volt az EU tagállamokban, mint a nominális kulcsok, amellet hogy a nagyobb gazdasági erejű országok effektív adóterhe rendszerint magasabb volt. Görögországban, Spanyolországban és Portugáliában az 1980-as években az átlagosnál alacsonyabb adókulcsot alkalmaztak a társasági nyereség adóztatásában, de az 1990-es években folyamatosan növelték az adóterhelést. Írország a jelenleg érvényben levő 12,5%-os nominális adókulccsal (az effektív 13,9%) a bővítést követően is a legalacsonyabb adóterhelésű országnak számít.

Az átlagos effektív társasági nyereségadó terhelés az uniós „tizenötök” egészében az 1970-es évek óta nem mutat csökkenő tendenciát, ami alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a hagyományos elmélet jósolta egyre csökkenő kulcsokkal történő adóztatást igazoló trend a mai napig nem valósult meg.

A nominális társasági nyereségadó ráták csökkenése szembetűnő, amit általában az adóalapok szélesedése kísért, de nem vonta maga után az effektív adóteher jelentősebb növekedését vagy csökkenését.

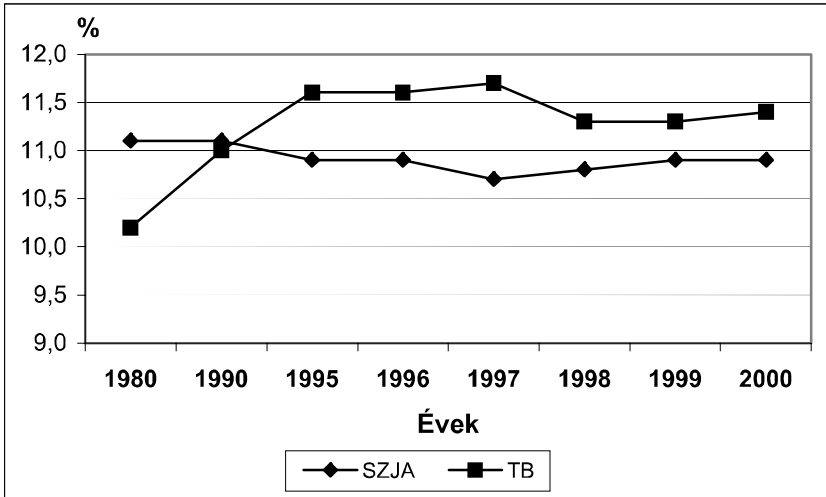
Az általános forgalmi adó kulcsok kivétel nélkül minden államban folyamatos és jelentős növekedést mutatnak az 1970-es évektől. (Svédországban volt az egyik legnagyobb arányú növekedés. Míg 1969-ben 11,11% volt a normál kulcs, addig 1992-től 25%.) A tőke adóztatásának mértéke egyrészt a közvetett adók által jelentett terhelés emelkedése árán tudott csökkenni. Kicsit eltúlozva akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy az állami költségvetés szempontjából ez egy „zéró összegű játék”, mert amit egyik oldalon (társasági nyereség adóztatása) elenged, a másik oldalon „bevasalja”. Tulajdonképpen a vesztes a végső fogyasztó, mivel minden vásárlásánál vele fizettetik meg a hozzáadott érték adó összegét.

1. ábra: A társaságok nyereségét és vagyonát terhelő adók GDP-hez viszonyított aránya

Forrás: OECD

Az adóbevételek GDP-hez viszonyított aránya az európai uniós „tizenötök” átlagát vizsgálva növekedést mutat, éppen úgy, mint a társasági adóból származó bevétel részesedése az összes adóbevételen belül, ami nem igazolja a „race to the bottom” elméletben megfogalmazottakat. Az adóbevétel növekedés magyarázható azzal, hogy a társasági adómérséklés következtében az adóeltitkolás és adókikerülés mértéke csökkent. Például hazánkban 1995-ben 36-ról 18 százalékra csökkent az adónem kulcsa, a befizetések mértéke mégis meghaladta a korábbiakat, amit egyértelműen annak tulajdonítanak az elemzők, hogy az adóeltitkolás és adókikerülés mértéke csökkent, többen fizettek kevesebb adót.

2. ábra: A személyi jövedelemadó bevételek és társadalombiztosítási befizetések GDP-hez viszonyított aránya az EU15-nél

Forrás: OECD

A személyi jövedelmekre kivetett adók GDP-hez viszonyított aránya az 1980-as évektől a 2000-ig terjedő periódusban kiegyensúlyozottan 11 százalék körül alakult. Viszont ugyanebben az időintervallumban a társadalombiztosítási terhek GDP-hez viszonyított aránya megnőtt, de a befizetések relatív növekedése összességében viszonylag kicsi volt, a GDP-hez viszonyítva 10,1 százalékról körülbelül 11,6 százalékra nőtt. A munkaerőt terhelő „adók” nem mutatnak jelentős növekedést.

Az adókulcsok alakulása, az adóbevételek szerkezete és az adóbevételek GDP-hez viszonyított aránya persze nem tekinthetők az adóverseny tökéletes indikátorainak, mivel más hatások is visszatükröződnek bennük, mint például demográfiai változások vagy megváltozott munkaerő-piaci viszonyok. Mindemellett látható, hogy a mobil tőkére kivetett adók folyamatosan és viszonylag állandó mértékben hozzájárultak és mind a mai napig hozzájárulnak a közkiadások finanszírozásához a 2004-es bővítés előtti uniós országokban. Elemzésem

során nem fedeztem fel olyan tendenciát, ami a „race to the bottom” elméletet igazolná.

A 2004-es csatlakozók között erőteljesebb változások figyelhetők meg. Egy évtized alatt (1994–2005) drasztikusan csökkentek a nominális társasági adókulcsok. Az effektív terhelés szintén jelentősen csökkent és fontos szerepet kapott az adópolitikákban a most is sokat kifogásolt „Steuerdumping”, azaz az eltérő bánásmód, pozitív diszkrimináció a külföldről betelepült vállalatokkal szemben.

2. táblázat: Nominális társasági nyereségadókulcsok az újonnan csatlakozott tagállamokban (%)

Ország	2003	2004	2005
Észtország	26	26 és 0	24 és 0
Lettország	15	13-15	15
Litvánia	19	15	15
Málta	n.a.	35	35
Lengyelország	27	19	19
Szlovákia	25	19	19
Szlovénia	25	25	25
Csehország	31	28	26
Magyarország	18	16	16
Ciprus	n.a.	10	10
Átlag	n.a.	20,8	20,4
EU átlag	31,84	29,7	28,35

Forrás: Német-Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara, saját számítás

2003-ban, a csatlakozást megelőzően szinte minden állam kihasználta az „utolsó” lehetőséget az adócsökkentésre. A legnagyobb mértékű Lengyelországban volt 27 százalékról 19 százalékra, de hasonló irányú, mérsékeltebb adóteher változásra került sor Litvániában, Szlovákiában, Csehországban és hazánkban. Csehországban a csökkenések után is magas, 26 százalékos a társasági nyereségadó, ennek ellenére magas a működőtöke beáramlás, aminek oka, hogy Csehországban az állami tulajdon magánosítása 2004-ben nagy lendületet kapott és a

működőtőke számára vonzó célpont az „olcsó” állami tulajdon megszerzése.³

A „tizek”-nél az állami kiadások visszaestek amellet, hogy az általános forgalmi adó terhelés és a munkaerő bértérei nőttek. Közöttük egyértelmű fiskális verseny körvonalazódik, ami véleményem szerint hosszabb távon a nagyobb adóverseny és kisebb harmonizáció felé terelheti az egész uniót. Erre utaló jelek már vannak, amit a későbbiekben bővebben tárgyalok.

A személyi jövedelemadóztatást tekintve az egykulcsos adórendszert választotta 2004 januárjától a balti államok után Szlovákia is.⁴ Ugyan Lengyelországban és Szlovéniában is magasabb a legmagasabb nominális személyi jövedelemadó kulcs, mint hazánkban, de a legmagasabb kulcshoz tartozó jövedelemhatár mindkét államban jóval magasabb! (Magyarországon körülbelül 5 300 eurónak, Lengyelországban 16 400 eurónak és Szlovéniában 33 200 eurónak megfelelő összeg.) [Szabó 2004] A 2004-ben csatlakozott országok közül hétben alacsonyabb a teljes adóterhelés, mint Magyarországon.⁵ Észtországban a munkavállalókat nem terheli társadalombiztosítási járulék fizetési kötelezettség és a másik két balti államban 10% alatt van a munkavállalóra eső teher. Hazánk a magasabb terhelésű országokhoz sorolható járulékszempontból is.

Az eddigi elemzésem nem veszi figyelembe, hogy egy ország versenyképessége a tőkejövedelmek adóztatásán túl szorosan összefügg más tényezőkkel, mint például az adott ország infrastrukturális helyzetével, a gazdasági és politikai stabilitással és a költség-hatékony, valamint megfelelően képzett munkaerővel. Többek között ezeket is figyelembe véve készülnek a nemzetközi kutatóintézetek versenyképességi rangsorai.

³ Gondoljunk csak Magyarország példájára: többek között az energiaszektor és az élelmiszer-ágazat privatizációjára.

⁴ Az EU-csatlakozásra váró országok közül Románia szintén egykulcsos, 16 százalékos adót vezetett be 2005-ben.

⁵ A személyi jövedelemadó fizetés szisztémája országonként eltérő. Részletesebb elemzésnél ezt mindenképpen figyelembe kell venni.

3. táblázat: Az összes országra vonatkozó versenyképességi rangsorban az első 60 között szereplő KKE országok

Ország	2003	2004
Észtország	22.	28.
Szlovák Köztársaság	46.	40.
Magyarország	34.	42.
Csehország	35.	43.
Szlovénia	40.	45.
Lengyelország	55.	57.

Forrás: IMD World Competitiveness Yearbook 2004 és 2005

Látható, hogy hazánk pozíciója 2003-ról 2004-re erőteljesen romlott és ezt a két évet tekintve a „Közép-Európa kistigriseként” is emlegetett Szlovákia előretörése szembetűnő. Véleményem szerint nem véletlen, hogy Szlovákia megítélése éppen 2004-ben javult jelentősen, amikor is radikális adóreform keretében bevezették az egykulcsos adórendszert.

Vizsgáljuk meg, hogy ez tükröződik-e a közvetlen külföldi tőkebefektetések alakulásában.

4. táblázat: Működőtőke-beáramlások alakulása néhány KKE országban (millió €)

Ország	2000	2001	2002	2003	2004
Csehország	4979	6114	9791	2090	3650
Lengyelország	n.a.	6373	4371	3660	4892
Magyarország	1785	2303	2670	2320	3392
Szlovákia	n.a.	1674	4069	485	902

Forrás: <http://economicresearch-e.ba-ca.com> (2005)

A 2000-től 2004-ig terjedő időszakban a vizsgált közép-kelet európai országokban⁶ felemás képet mutat a működőtőke beáramlás, ugyanakkor közös jellemző, hogy 2003 első felében valamennyi or-

⁶ Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia

szágba kevesebb működőtőke áramlott. Lengyelország 2001-ben még a legtöbb külföldi befektetést tudta megszerezni a négy ország közül, utána viszont csökkent a működőtőke jellegű forrásbevonása. Csehország, Szlovákia és Magyarország is 2002-ig bezárólag folyamatosan növelni tudta működőtőke importját és GDP arányosan Csehország és Szlovákia bonyolította a legtöbb működőtőke importot. Csehországban a GDP 10 és 12 százaléka között alakult a vizsgált években, Szlovákiában 1999-ről 2000-re 2 százalékról 10 százalékra és 2001-ről 2002-re 8 százalékról 17 százalékra emelkedett, míg Lengyelországban⁷ 2000-ben volt a legmagasabb 5 százalékban kimutatott értékkel és azóta csökkenő trendet mutat. [Patkó 2003] Látható, hogy Szlovákiában 2003-ra jelentősen visszaesett a működőtőke beáramlás, viszont úgy tűnik, hogy az adóreformmal egyértelműen sikerült ráirányítani a figyelmet az országra.

Összességében véve nem fenyegetnek azok a veszélyek, amikkel a közgazdászok a „race to the bottom” érvelést alátámasztják, amellet, hogy a vizsgált közép-kelet európai országok között az adóverseny megléte egyértelmű és várhatóan folytatódni fog egy bizonyos szintig. Úgy gondolom, hogy a 0 százalékos társasági adószint elérése nem várható, mert nincs meg az a forrás, ami révén pótolható lenne a bevételkiesés és a „race to the bottom” elméletben vázolt munkaerő adózatásnak nincsenek meg a feltételei.

Adóreform Ausztriában

„Steuer senken heißt Freiheit schenken.” (Finanzministerium, Österreich)

„Az adócsökkentés szabadságot ajándékoz” – így népszerűsítették Ausztriában a 2005. évi adótörvényeket. Az adóreform keretében a jelenleg érvényben levő 34 százalékos társasági nyereségadó kulcsot 25 százalékra csökkentették. A Bécsi Gazdaságkutató Intézet tanulmánya kiemeli, hogy ez reakció a 2004-ben csatlakozott közép-kelet európai országok alacsony adókulcsaira és ettől a lépéstől közép- illetve hosszú távon 4,5 százalékkal több működőtőke beáramlást remélnék. [Breuss-Schratzenstaller 2004]

⁷ A lengyel gazdaság méretéből fakadó eltéréseket kiszűrve.

Nem Ausztria az egyetlen „rég” tagország, aki ilyen lépés mellett kötelezte el magát, a „követők” közé tartozik Németország és véleményem szerint előbb nem utóbb a többi nyugat-európai országnak is lépnie kell.

Adópolitikai viták az Európai Unióban

Az Európai Unióban hosszú ideje adóharmonizációs törekvések vannak és „tisztes” adóversenyért fáradoznak. Az Európai Unió pénzügyminiszterei 2003 júniusában állapodtak meg egy adóharmonizációs csomagról, aminek keretében elfogadták, hogy a tagállamok nem élnek vissza a társasági nyereségadóval, vagyis nem használják fel tisztességtelen versenyre.

Az adócsökkentési versenytől leginkább a tetemes költségvetési hiánnyal küzdő Franciaország és Németország tart és elszántan törekednek az üzleti szféra adóztatásának EU-szintű harmonizálására. Valéry Giscard d’Estaing volt francia elnök erőteljesen szorgalmazta az uniós társasági adóminimum előírását, ezt az ötletet azonban 2003-ban elvetették, miután az Egyesült Királyság és Írország egyértelművé tette, hogy nem fogadja el a nemzeti vétó feladását adóügyekben. Karl Heinz Grassler, osztrák pénzügyminiszter szerint is hosszú távon az egységes adóminimum lehet csak megoldás. (15 százalék az osztrák elképzelés.) Az Európai Bizottság 2004 szeptemberében javasolta a közös adókulcs bevezetését, de az Egyesült Királyság és Írország mellett Észtország, Szlovákia és Málta is tiltakozott. Még ezen az őszön létrehoztak egy munkacsoportot, amely a társaságiadó-alap egységesítésének lehetőségeit vizsgálja. Ezt többek között az indokolja, hogy 2005-ben az eltérő adóalap kiszámítási metódusok miatt a Szlovákiában működő vállalkozások 19 százalékos társasági nyereségadója közel azonos tényleges terhet jelent, mint az ausztriai 25 százalékos társasági nyereségadó. [Bachner 2005] A társasági adó kedvezmények összehangolása révén ténylegesen összehasonlíthatóvá válnának az adókulcsok által jelentett adóterhek.

Véleményem szerint a társasági adóminimum szorgalmazása valójában nem vesz tudomást az adóverseny nemzetközi dimenziójáról, melynek nem csupán a kibővített Európai Unió a határa. Emellett va-

lamennyi ország számára nyitott a lehetősége annak, hogy befektetésbarátabb gazdaságpolitikát dolgozzon ki.

Összefoglalás

A munkámban megvizsgált „race to the bottom” elmélet úgy gondolom mind közép- és hosszú távon csak illúzió marad, mindamellet, hogy az újonnan csatlakozott közép-kelet-európai országok között egyértelmű a fiskális verseny és nagy esélyét látom annak, hogy az unió egésze ebbe az irányba halad majd az erősebb adókooperáció helyett. Az a kijelentés, miszerint az adóverseny nem szükségszerűen vezet a jóléti állam „eróziójához”, igazolódni látszik.

Véleményem szerint az unió tagállamainak nem szabadna figyelmen kívül hagyni a Lisszabonban megfogalmazott célt, ami szerint az Európai Uniónak 2010-ig a világ legversenyképesebb és dinamikusan fejlődő, tudásalapú gazdasági térségévé kellene fejlődnie. 2005 márciusában uniós szinten deklarálták, hogy a 2010-es célkitűzés irreális, ennek ellenére úgy gondolom, hogy a tagországok „közös házi feladata” valamennyi uniós politikának, közte az adópolitikának az eredeti elképzelés szellemében és érdekében történő alakítása. A közös minimális illetve maximális adók meghatározása nem feltétlenül felel meg ennek a célnak, mivel korlátozhatja a 2004-ben csatlakozott országok gazdasági felzárkózási folyamatát.

Felvetődhet viszont a kérdés, hogy az adóverseny akár fejlődést is hordozhat magában? Ha az adókulcsokat a tőkéért folytatott verseny miatt továbbra is csökkenteni kellene, akkor a kormányok és parlamentek arra kényszerülhetnének, hogy csökkentsék az állami kiadásokat. A közszektorban csökkenhetnének a hatékonyságok, mert csökkenne a bürokrácia. Az adóverseny akár csökkenő adóterhekhez és kisebb állami kiadásokhoz vezethetne, ami pozitívan hathat a gazdasági fejlődésre és a foglalkoztatásra.

Persze ennek a megvalósulása is inkább csak hiú ábránd, mert állandó állami kiadásokat (és emellett költségvetési hiányt, sőt egyre növekvő költségvetési hiányt) kell inkább feltételeznünk, aminek finanszírozására forrást kell találni. Véleményem szerint a 2004-ben csatlakozott tagállamokban még hosszú ideig nem teremődnek meg

annak a feltételei, hogy a jelenlegi mértéken felül a munkaerőre terelhetőek legyenek a többlet adóterhek.

Választott mottóm, miszerint az egész világ változik és változik, egészen addig, amíg olyan nem lesz, mint amilyen egykoron volt, ugyanazt sejteti, mint a vizsgált „race to the bottom” elmélet. Eszerint az egykor nem létező társasági adó is, mint sok egyéb eleme jelenlegi világunknak eltűnik egyszer, de talán fenti soraim is hozzájárulnak annak bizonyításához, hogy ez csak igen hosszú távon képzelhető el.

Felhasznált irodalom

- Bachner, Michael (2005), Auf der Suche nach Steuerharmonie, Der Standard, 2005.02.15., 18.
- Hines, J. R. (1999): Lessons from Behavioural Responses to International Taxation, *National Tax Journal*, 54, 305–323.
<http://economicresearch-e.ba-ca.com> (2005)
- IMD World Competitiveness Yearbook 2004, 2005
- KPMG-Studie: Steuersätze 2004 im internationalen Vergleich, 2004
- Lentner Csaba–Vágyi Ferenc (2003): Ungarische steuerpolitische Reformbestrebungen im marktwirtschaftlichen Übergang, *Gazdaság és Társadalom*, 2003/2, 76–94
- Mutti, J.–Grubert, H. (2004): Empirical Asymmetries in Foreign Direct Investment and Taxation, *Journal of International Economics*, 62, 337–358.
- Német–Magyar Ipari és Kereskedelmi Kamara / Carsten Hendrych: Unternehmenssteuern in Ungarn und in den mittelosteuropäischen EU-Beitrittsstaaten, 2004
- OECD (2001): Revenue Statistics 1965–2000. Paris
- OECD (2002): Revenue Statistics 1965–2001. Paris
- Österreichische Gesellschaft für Politikberatung und Politikentwicklung / Veronika Adensamer, Dr. Andreas Höferl: Steuern in der EU, Wien, 2004 Jänner
- Patkó Szabolcs (2003): A magyar működőtőke-áramlás alakulása regionális összehasonlításban, *International Center for Economic Growth, European Center*

- Sinn, H.-W. (1990): Tax Harmonization and Tax Competition in Europe, *European Economic Review*, 489–504.
- Sollgruber, Johann (2002): Steuerpolitik in der EU – Prioritäten für die nächsten Jahre im Bereich der Unternehmensbesteuerung / Europäische Kommission, *GD Steuern und Zollunion*
- Szabó Brigitta (2004): Csúcsadózó magyarok, *Népszabadság*, 2004.07.21., 13.
- Wilson, J. D. (1999): Theories of Tax Competition, *National Tax Journal*, 52, 269–304.
- Wirtschaftsforschungsinstitut Wien, Monatsberichte 8/2004: Fritz Breuss, Margit Schratzenstaller: Unternehmenssteuerwettbewerb und internationale Direktinvestitionen, 645–652.

Uglyai György

Személyzeti marketing a hazai vállalatok gyakorlatában

Doktori témám a személyzeti marketing, mely Nyugat-Európában és elsősorban német nyelvterületeken mára már ismert és mind a szakirodalomban, mind a vállalati gyakorlatban széles körben elfogadott koncepcióvá vált. Mindezek ellenére sajnos a közép-kelet európai illetve hazai szakirodalomban jóval kevesebbet hallani róla (sajnos néhányan tévesen is értelmezik a jelentését) mint Nyugat-Európában, és a vállalati gyakorlatban sem túl széles körben alkalmazzák. Kutatásaim során elsősorban arra keresem választ, hogy vajon mi lehet ennek az oka, illetve hogy valóban így van-e ez – vagy esetleg használják, csak „más néven nevezik”.

Személyzeti marketing-modell megfogalmazása

Mielőtt a személyzeti marketing hazai vállalati gyakorlatának vizsgálatát elkezdeném, szükség van egy kiinduló elméleti fogalomra, egy definícióra, amely alapján el lehet majd dönteni, hogy egy vizsgált vállalat emberi erőforrás gazdálkodása személyzeti marketingnek nevezhető-e, vagy sem, illetve az is megállapítható legyen, hogy a személyzeti marketing koncepciónak valamely alapvető eleme megfigyelhető-e az adott szervezetnél. Ehhez több különböző előkutatásra is szükség van.

Szükség van egyrészt egy elméleti előkutatásra, mely a szakirodalom vizsgálatát jelenti. Mivel legjobb tudomásom szerint hazai szakirodalom nem áll rendelkezésre, leszámítva néhány szerző emberi erőforrásokkal kapcsolatos művét, melyben egy fejezet, vagy egy-egy bekezdés erejéig foglalkoznak a személyzeti marketinggel, ezért itt elsősorban külföldi forrásokra kellett támaszkodnom.

A külföldi források általam vizsgált típusai:

- német nyelvű szakirodalom (personalmarketing),
- angol nyelvű szakirodalom (personnel marketing, labour marketing, HR marketing).

Mivel azonban az angolszász szakirodalmakban személyzeti marketing alatt többnyire nem az általam is vallott elképzelést értik, azaz a személyzeti marketinget inkább egyfajta reklámként, illetve a humán erőforrás gazdálkodást csak segítő, kiegészítő területnek tekintik, semmint a humán erőforrás gazdálkodás egészét újfajta szemléletben átfogó koncepciónak, ezért figyelmem a német nyelvű források felé fordult.

A legtöbb német nyelvű szakirodalomban – mely egyébként társadalmi, erkölcsi hagyományaiban, értékeiben jóval közelebb áll a magyarhoz, mint az angolszász – a személyzeti marketinget tehát a humán erőforrás gazdálkodás egészét átfogó és azt marketingszemléletben megvalósító koncepcióként kezelik. Mindezek alapján a következő meghatározást állítottam össze, melyet a további vizsgáltok kiinduló pontjaként szeretnék alkalmazni.

Kiinduló definíció

A személyzeti marketing gyakorlati megvalósításának tekinthető minden olyan humán erőforrás gazdálkodási rendszer, ahol:

- a humán erőforrás gazdálkodás minden főbb funkcióját megvalósítják és használják,
- a külső és belső munkaerőpiacot a marketingkutatás eszközeinek felhasználásával vizsgálják, és ennek eredményeire épül rá a gyakorlatban megvalósított humán erőforrás gazdálkodás,
- a munkavállalókat vevőként/ügyfélként tekintő marketingszemléletben úgy valósítják meg a humán erőforrás gazdálkodás minden egyes funkcióterületét a gyakorlatban, hogy ezen vevők „megnyerését” és hosszú távú megtartását biztosíthassák,
- minden humán erőforrás gazdálkodási feladatot/funkciót úgy valósítanak meg, hogy a szervezet mind belső, mind külső környezete felé vonzó, pozitív munkaadói imázst közvetítsen

a szervezet hosszú távú fennmaradásának és sikeres, problémáktól mentes működésének érdekében.

Mindemellett javaslatom egy új magyar nyelvű fogalom a személyzeti marketing kifejezés helyett, mely jobban kifejezi e tevékenység lényegét, hisz a személyzeti alatt a dolgozókra vonatkozót értünk ami azt sugallja, hogy ez egy befelé irányuló tevékenységet jelent, holott valójában mind a szervezet belső, mind a külső környezete felé irányul egyidejűleg. Az általam javasolt új kifejezés a *humán erőforrás (HR) marketing*. Erre vonatkozólag is kértem a megkérdezettek véleményét.

Fontosnak éreztem azonban, hogy a vállalati gyakorlat kutatásának megkezdése előtt az általam alkotott definíciót több oldalról is „ellenőrizsem”, ezért egy előkutatást végeztem – melyet még valószínűleg további vizsgálatokkal fogok kiegészíteni – a hazai személyzeti tanácsadó illetve humán erőforrásokkal foglalkozó cégei körében. Itt kell megjegyeznem, hogy az említett előkutatás célja nem egy reprezentatív minta vétele a személyzeti tanácsadó cégek által alkotott összes sokaságból, hisz kutatásuk célja a vállalati gyakorlatban alkalmazott személyzeti marketing megoldások vizsgálata.

A modell vizsgálata – előzetes kutatás

Az előkutatás tehát pusztán arra irányult, hogy az általam alkotott definíciót mely a további kutatások alapja lesz, a gyakorlat oldaláról előzetesen „tesztelje”. A kutatás megkérdezettjei személyzeti tanácsadó illetve közvetítő cégek, de azok közül is csak azok, akik személyzeti marketinget „kínálnak” a vállalatok számára. Ez utóbbinak a megállapítására az egyetlen eszköz az internet volt, mely maga is fontos eszköze a modern HR tevékenységnek, a kommunikációnak és a hirdetéseknek, melyek a személyzeti marketingnek is az alapvető elemei. Olyan cégeket igyekeztem megkérdezni tehát – és sajnos nem is találtam túl sokat – amelyek honlapjukon említik a személyzeti marketinget, bár valójában olyanokat kerestem amelyek „csinálják” is, azaz végeznek vállalatok felkérésére, megbízására.

Az előkutatás eszköze személyes interjú volt, telefonon, illetve személyesen lebonyolítva. A cél elsősorban a megkérdezett cégek által személyzeti marketingnek nevezett tevékenység tartalmának pontos definiálása volt, azaz annak pontos meghatározása, hogy ők mit értenek személyzeti marketing alatt, más szóval a személyzeti marketing

megkülönböztető kritériumai. A megkérdezés következő lépése az általam alkotott modell illetve kifejezés véleményezése volt a megkérdezettek által, azaz hogy egyetértenek-e velem abban, vagy sem, illetve kiegészítenék-e valamivel a modelletem.

Végül rákérdeztem arra is, hogy saját tapasztalataik alapján találkoztak-e valamely cégnél személyzeti marketinggel, vagy annak valamely elemével, mennyire gyakori alkalmazása a vállalatok körében, azaz saját tapasztalataik alapján mit tudnának mondani annak hazai gyakorlatáról. A megkérdezés időpontja 2005. jan. 25. volt. Szándékomban áll még e területen is további megkérdezések lebonyolítása, így a bemutatásra kerülő megállapítások részeredményeknek tekinthetők.

A megkérdezett személyzeti tanácsadó illetve szakértő cégek a következők voltak:

7. IVENTA Hungary Management Consulting Group
8. Jobpilot
9. Gradus Consulting Személyzeti és Vezetői Tanácsadó Kft.
10. Mercer Kft.
11. Hewitt Inside Kft.
12. Ashcroft (TMP Worldwide) Kft.
13. H. Neumann International Kft.
14. Telkes Tanácsadó Kft.

A vizsgálat eredményei

1. Az új személyzeti marketing modellel/definícióval kapcsolatban:

A megkérdezettek a definícióval, illetve a kifejezéssel egyetértének, az egyikük szerint ki azonban ki kell bővíteni a vállalati kommunikációval, mert valójában minden dolog egyúttal egyfajta kommunikáció is, amit a vállalat akár befelé, akár kifelé tesz, emellett a munkaadói márkaépítést is (employer brand) érdemes lenne belefoglalni.

Módosított definíció:

a személyzeti (humán erőforrás) marketing gyakorlati megvalósításának tekinthető minden olyan humán erőforrás gazdálkodási rendszer, ahol:

- a humán erőforrás gazdálkodás minden főbb funkcióját megvalósítják és használják,

- a külső és belső munkaerőpiacot a marketingkutatók eszközeinek felhasználásával vizsgálják, és ennek eredményeire épül rá a gyakorlatban megvalósított humán erőforrás gazdálkodás,
- a munkavállalókat vevőként/ügyfélként tekintő marketingszemléletben úgy valósítják meg a humán erőforrás gazdálkodás minden egyes funkcióterületét a gyakorlatban, hogy ezen vevők „megnyerését” és hosszú távú megtartását biztosíthassák,
- minden humán erőforrás gazdálkodási feladatot/funkciót úgy valósítanak meg, hogy a szervezet mind belső, mind külső környezete felé vonzó, pozitív munkaadói imázst közvetítsen, melyet optimális esetben munkaadó márkában (employer brand) valósítanak meg,
- kétirányú, nyílt, őszinte kommunikációt használnak a HR tevékenység során,

a szervezet hosszú távú fennmaradásának és sikeres, problémáktól mentes működésének érdekében.

2. A személyzeti marketing hazai gyakorlatával kapcsolatban:

A megkérdezettek egyhangúlag azt állították, hogy vállalati oldalról nincs kifejezett igény a személyzeti marketingre, még a hagyományos, alapvető HR tevékenységekre is túl keveset költenek. Gyakorlati megjelenését tekintve egyes elemei illetve eszközei a személyzeti marketing koncepciónak (vagy éppen a hiányuk) megfigyelhetőek azonban a hazai gyakorlatban. Egyre gyakoribbak a tréningek és képzések iránti igények, mely jelzi a humán tőke fontosságának felismerését a vállalatok részéről.

A toborzási folyamatban fontos szerepe van a személyzeti marketingnek:

- pályázóval való bánásmódban,
- cég bemutatásakor,
- kompetenciák meghatározása/megszerzése során,
- végig fair módon kell kezelni őket,
- különösen fontos a visszajelzés (feed back) szerepe.

Sajnos sok vállalat, multinacionális cégek, sőt személyzeti tanácsadók sem fordítanak erre figyelmet még akkor sem, ha van saját HR osztályuk, illetve specialistáik. Ennek az az eredménye, hogy rossz lesz az imázsup, mely terjed is, sőt később is visszahathat akár HR, akár üzleti kapcsolataikban.

HR hirdetések, azaz a személyzeti reklámok már kezdenek terjedni, elsősorban Corporate Branding formájában jelenik meg. Főleg előre adott minták szerint készítik a hirdetéseket, cél a HR imázs sugárzása a környezet felé. Előfordul egyes cégeknél személyzeti kézikönyvek, broszúrák kiadása is. A megjelenés karrierbörzéken talán a legszembetűnőbb ez irányú tevékenysége a vállalatoknak illetve tanácsadóknak. Szintén egyre gyakoribb céges honlapok, intranetek készítése, melyek pozitív HR imázst sugallnak, és előfordul (ritkán ugyan) tipikus személyzeti imázs reklám (pl. Magyar Honvédség) is, bár jellemzőbbek az általános PR cikkek, melyek jobb esetben a HR egyes vonatkozásait is felölelik

Egyes megkérdezettek szerint kifejezetten személyzeti célú imázs reklámok nincsenek a hazai gyakorlatban, csak konkrét álláshirdetések, esetleg a cég HR-ének bemutatása, miközben megfigyelhető, hogy a kommunikáció kezd teljesen áttolódni az internetre. Mások szerint általában csak HR brandingként jelenik meg. Itt fontos megjegyezni, hogy egyes cégek a vállalati és HR brandinget gyakran összekeverik, és a HR brandinget sem tudatosan, stratégiailag előre tervezve, sokkal inkább ad hoc módon alkalmazzák.

A megkérdezettek szerint tehát nincs olyan hazai vállalkozás, ahol egységes, a humán erőforrás gazdálkodás egészét átfogó személyzeti marketing koncepciót valósítanak meg. HR Branding formájában azonban egyes elemei megjelennek, inkább abban az értelemben, hogy hogyan adja el magát a vállalat HR tevékenysége. A cégek a HR-el kapcsolatos külső és belső kommunikációt inkább a vállalati PR elemének tekintik. Sajnos igen gyakori, hogy a dolgozóknak tett ígéreteket a cégek megszegik, azaz mint vevőt nem megfelelően kezelik őket, mindez pedig rontja a munkaadói imázst. Gyakran pontatlan a cégek kommunikációja is, azaz a célcsoport orientáció hiányzik, pl. pontatlan vagy nem elég egyértelmű álláshirdetések. Nincs megfelelő feedback kommunikáció sem a legtöbb cégnél, pl. interjúk során vagy a pályázók felé történő visszajelzésekben, mindez szintén rontja az imázst. A személyzeti imázsra csak kevés helyen fordítanak figyelmet (pozitív ellenpélda: T-mobil, BAT dohánygyár).

Volt olyan megkérdezett, aki szerint nincs tudatos személyzeti marketing tevékenység a cégek részéről, de ha mégis megjelennek

egyres elemei, általában akkor sincsenek tudatában ennek a vállalatvezetők. A cégek legtöbbször viszont még csak nem is hallottak erről a koncepcióról. Egyes megkérdezettek szerint a személyzeti marketing csak HR kommunikáció formájában, jelenik meg azaz nem a HR egészét, annak minden funkcióterületét átfogó rendszerként. Egyes megkérdezettek szerint azonban néhány pozitív példa is akad, azaz néhány vállalat tudatosan foglalkozik a személyzeti marketinggel.

Maga a hazai HR gyakorlat is számos hibát tartalmaz. Rossz a személyzetbeszerzéshez való hozzáállása a legtöbb cégnek, pl. a legtöbben rögtön fejevadászokhoz fordulnak, ahelyett hogy más toborzási módszereket is megpróbálnának. A nyugat-európai trendekhez képest a hazai cégek által használt módszerek megoszlása is sokkal rosszabb képet mutat. Ennek oka többek között, hogy a cégek nem ismerik pontosan még a személyzeti tanácsadás tartalmát sem. Ha van is valamilyen személyzeti marketinghez hasonló tevékenység, pl. a dolgozói igények felderítése és kielégítése, a cégek legfeljebb a dolgozói elégedettséget mérik fel, utána azonban legtöbbször nem tesznek semmit, a kutatások eredményeit nem hasznosítják megfelelően.

A megkérdezettek közül egy olyan személyzeti tanácsadót találtam, ahol foglalkoznak személyzeti marketinggel, és hazai megrendeléseket is teljesítettek. Ez a cég az *Ashcroft TMP Worldwide* volt, amely több jól ismert hazai és nemzetközi cégnek nyújtott már személyzeti marketing tanácsadást, elsősorban a munkaadói márka építésével és a személyzeti reklámokkal kapcsolatban, pl. IBM, GE, ELCOTEC, NESTLE.

Külön kiemelném az IBM Reasons nevű programját. Ez egy brosúrákba foglalt program, melynek elemei: az elérendő HR célok, ötlet (konceptió), a megvalósítási folyamat, és ennek felépítése. A cím (reasons, azaz okok) arra a kérdésre keres választ, hogy miért pont az IBM-hez akarnak menni dolgozni az emberek. Számos indokot sorolnak fel, egyenként besorszámozva, melyek mindegyikhez készítettek 1-1 személyzeti imázs reklámot (ezek a reason-ök) egy oldalon, mely megjelenhet bármilyen nyomtatott reklámeszközön. Ezáltal meghatározzák a „unique selling proposition”-t, mint a termékmarketingben, erre épül az egész kampány. Érdemes megemlíteni még a NESTLE-t is, amely érdekes módon csak az anyavállalatnál folytat saját személy-

zeti marketing tevékenységet, de Magyarországon ezt nem alkalmazza, csak pl. Angliában.

3. *Magával a személyzeti marketing koncepcióval kapcsolatban:*

A megkérdezettek egy kivételtől eltekintve egyet értettek a személyzeti marketing koncepció fontosságával és létjogosultságával, és sajnálatukat fejezték ki a hazai gyakorlati alkalmazás viszonylag ritka előfordulásával kapcsolatban, illetve hogy a hazai gyakorlatban nem kezelik külön diszciplínaként.

Egyet értettek abban, hogy a személyzeti marketing a HR terület és a marketing metszete, átfedése, melyben marketingeszközöket és – koncepciót alkalmaznak a munkaerőpiacokra vonatkoztatva, mely át kell hogy hassa a HR egészét, az összes HR funkciót.

Az egyik megkérdezett szerint inkább a HR PR-jeként értelmezhető, melynek részei:

- Belső megítélés
- Külső megítélés (a vállalat külső megjelenése, mely főleg a külső kommunikációjában figyelhető meg)

Ki kellene emelnie a cégeknek, hogy a cég branding nem egyenlő a cég HR-jének brandingjével, e kettőt ugyanis a gyakorlatban sokszor összekeverik. Ezzel kapcsolatban figyelni kell arra is, hogy ne a termék imázs, hanem a munkaadói imázs legyen dominánsabb.

Itt is külön kiemelném az *Ashcroft TMP Worldwide* tanácsadójának véleményét a személyzeti marketinggel kapcsolatban. Szerinte a szakirodalomban hangoztatottakkal ellentétben nem feltétlenül jár magas költségekkel a személyzeti marketing bevezetése, sőt hosszú távon mindenképpen megtérül, pl. ha jó az imázs, kevesebbet kell toborzásra költeni.

A személyzeti marketing koncepció tudomása szerint az USA-ból származik, a marketinggel együtt, és az EU-ban Németország mellett Angliában is széles körben ismert és elfogadott. Központi eleme a kommunikáció, és annak fejlesztése, a HR stratégia építés, a munkaadói márka (brand) meghatározása, azaz hogy mi az érték a vállalat számára, és ez hogy jelenik meg az egyes személyzeti funkciókban.

Nagy a feedback jelentősége a vállalati, illetve HR kommunikációban, pl. fel nem vett pályázók kezelése terén, vagy a pozitív image megőrzése, javítása érdekében. Ehhez nyílt, kétoldalú, őszinte kom-

munikáció kell, nem pedig megtévesztés (amit gyakran a marketing szemére vetnek). Egy első hallásra negatívnak tűnő dolog is tartalmazhat ugyanis pozitív elemeket (pl. három műszakos munka) így a helyes megoldás nem a hazugság vagy a megtévesztés, hanem pl. a három műszakos munka előnyeinek kiemelése, amely a megfelelő célcsoport számára vonzó lehet.

A HR stratégia és a kommunikációs stratégia egyaránt az üzleti stratégia elemei. A személyzeti marketing kialakításakor az első lépés egy helyzetfelmérés: a munkaadói márka megállapítása. Ezt követi a stratégia (a HR és a kommunikációs) kialakítása az üzleti stratégiába integrálva. Ha az üzleti stratégia adott, kidolgozzák a munkaadói arculatot, melynek megfelelően kell a kommunikációt majd a későbbiekben megvalósítani, de ez állandóan változik, ezért állandóan figyelni/vizsgálni kell, és fejleszteni, pl. 1-2 évente.

A személyzeti marketing kiépítése során tehát a korábbi vagy a tervezett jövőbeli HR stratégiából indulnak ki, figyelembe véve a vállalati kultúrát, az üzleti tevékenységet, és a vállalat szociális elfogadottságát/tevékenységét (ami pl. a PR kapcsolatokban is megnyilvánul). Erre épül az „employer brand” a cég specifikumainak figyelembe vételével, és ennek megfelelően alakítják ki a (HR) kommunikációt. Ezekhez igazítják végül az egyes HR funkciókat, miközben szükség van egy állandó külső és belső monitoringra is. Mindig fejleszteni kell ugyanis, ha szükséges, nem szabad a pénztől függővé tenni, esetleg forráshiány miatt elhanyagolni ezt a tevékenységet.

A személyzeti marketing minden HR funkciót át kell hogy hasson. A legfontosabb területek: a vonzás (candidate attraction) megvalósítása, ez a klasszikus marketing kommunikáció segítségével lehetséges, ezt követi a kiválasztás (sajnos a magukat HR tanácsadónak mondó hazai cégek legtöbbje csak ehhez ért) és mikor már a szervezethez tartozik egyén, a megtartás válik fontossá, melyhez a HR eszköztárát kell „ügyfélszolgálati” módon bevetni a dolgozók lojalitásának megőrzése, növelése érdekében.

4. *A saját maguk által végzett (vagy épp nem végzett) személyzeti marketing tanácsadással vagy ahhoz kapcsolódó tevékenységgel kapcsolatban:*

A megkérdezettek közül csak két cég, az IVENTA és az Ashcroft foglalkozik személyzeti marketinggel. Az IVENTA-nál azonban csak az osztrák anyacégnél foglalkoznak ténylegesen személyzeti marketinggel, mivel Magyarországon nincs rá igény (legalábbis a megkérdezésig nem volt). Ettől függetlenül magát a személyzeti marketinget önálló HR koncepcióként kezelik, az általam meghatározott definícióval összhangban, mely a HR területének egészét át kell, hogy hassa, tehát nem csak egy-egy funkcióban nyilvánul meg, hanem minden HR funkcióban megjelenik sőt más nem HR-es vállalati funkciókra is ki kell terjednie. A vállalaton belül főleg a megtartás a célja és a motiválás, ehhez fontos a jó belső és külső imázs is. A vállalaton kívül a potenciális munkavállalókra (ügyfelekre) irányul, mert „ők hozzák az üzletet”, azaz terjesztik a jó/rossz imázst, amely nemcsak mint munkaadói, hanem akár termék imázssra is értendő, azaz arra is kihat.

Az Ashcroft TMP Worldwide-nál nagyon fontosnak tartják a személyzeti marketinget, hiszen ez egyben segítség a cégnek, hogy saját magát elhelyezhesse a piaci környezetben, megtudja ezáltal, hogy melyek az erősségei, gyengeségei. Emellett belsőleg egy jó személyzeti marketing segíti a vállalati kommunikációt, karriertervezést és egyáltalán a cég egészének a fejlődését, hiszen gépeket lehet venni, de ha nincsenek emberek, akik kezelik, fejlesztik, karbantartják akár átvitt értelemben is, akkor a szervezet szép lassan elhal. Hazai ügyfeleknek is nyújtanak ilyen szolgáltatást (lásd. előző pont).

Volt olyan megkérdezett továbbá, ahol azt állították, hogy ő gyakorlatukban (munkaerő közvetítő cégről van szó) csak a toborzásban jelenik meg, átfogó személyzeti marketing koncepcióval még nem találkoztak. Kevesen ismerik, még kevesebben alkalmazzák valamely elemét. Volt továbbá olyan megkérdezett is, akik állításuk szerint még nem találkoztak vele a vállalati gyakorlatban, és nem is volt rá igény vállalati oldalról.

Az előzetes kutatás eredményeinek rövid összefoglalása

A megkérdezettek egyet értettek az új definícióval és modellel, a további kutatásokhoz megfelelőnek tartották. Magával a személyzeti marketing koncepcióval is egyetértének, bár tartalmilag az egyes megkérdezettek más felfogásban közelítik meg. A hazai gyakorlata még csak gyerekcipőben jár, bár vannak jó előrelépések, példák, mint azt a fent leírtak is mutatják. Szükséges lenne ugyanakkor egy szemléletváltás a hazai vállalatvezetők körében, mely e koncepció alkalmazásának előfeltétele. Amíg nem becsülik meg a jó munkaerőt, és ezt a cég nem érezteti velük, az ilyen és hasonló elgondolások csak üres fogalmak maradnak. Több megkérdezett is érdeklődött az e területre irányuló kutatásom iránt, örömeiket fejezték ki, hogy vizsgálja e területet végre valaki.

A személyzeti marketing vállalati gyakorlatának vizsgálata

A megkérdezett személyzeti tanácsadó és szakértő cégek segítségével meghatároztam egy saját definíciót, mely szerint személyzeti (humán erőforrás) marketing gyakorlati megvalósításának tekinthető minden olyan humán erőforrás gazdálkodási rendszer, ahol:

- a humán erőforrás gazdálkodás minden főbb funkcióját stratégiai szemléletben megvalósítják és használják,
- a külső és belső munkaerőpiacot a marketingkutatás eszközeinek felhasználásával vizsgálják, és ennek eredményeire épül rá a gyakorlatban megvalósított humán erőforrás gazdálkodás,
- a munkavállalókat vevőként/ügyfélként tekintő marketingszemléletben úgy valósítják meg a humán erőforrás gazdálkodás minden egyes funkcióterületét a gyakorlatban, hogy ezen vevők „megnyerését” és hosszú távú megtartását biztosíthassák,
- minden humán erőforrás gazdálkodási feladatot/funkciót úgy valósítanak meg, hogy a szervezet mind belső, mind külső környezete felé vonzó, pozitív munkaadói imázst közvetítsen, melyet optimális esetben munkaadó márkában (employer brand) valósítanak meg,
- kétirányú, nyílt, őszinte kommunikációt használnak a HR tevékenység egésze során,

a szervezet hosszú távú fennmaradásának és sikeres, problémáktól mentes működésének érdekében.

Ez a definíció a 2005 nyarán megkezdett kérdőíves nagyvállalati kutatás kiindulópontja, melynek alapján a kérdőív nagy részét összeállítottam. A megkérdezésben az összes hazai 1000 főnél több alkalmazottat foglalkoztató nagyvállalatnak, összesen 175 cégnek küldtem ki postán kérdőívet, melyet számos vállalat esetén e-mailen meg kellett ismételnem, mivel sok kérdőív tisztázatlan okból nem érkezett meg a címzettekhez. A mintát a KSH által kiadott CÉG-KÓD-TÁR 2005. 1. negyedéves adatbázisából vettem. Végül 60 használható kérdőívet kaptam vissza postai úton illetve e-mailen, melyek a vizsgálati mintát alkotják, ez a kezdeti minta 34,28%-a. A kérdőívek feldolgozása manuálisan, illetve SPSS rendszer segítségével történik, jelenleg is folyamatban van.

A kérdőíves kutatás a következő fő területekre irányul az egyes vállalatok esetén:

1. A személyzeti marketing ismeretének, ismertségének vizsgálata
2. A jelenleg alkalmazott emberi erőforrás gazdálkodási rendszer vizsgálata
3. Személyzeti kutatás és információs rendszer vizsgálata
4. A szervezet munkaadói imázsának vizsgálata
5. HR (marketing) stratégia vizsgálata
6. Személyzeti imázs és HR reklámok vizsgálata
7. Munkavállalói igények kielégítése
8. Személyzeti (marketing) kommunikáció vizsgálata
9. Az alkalmazott HR eredményességének vizsgálata
10. A személyzeti (marketing) tevékenység stratégiai irányvonalainak vizsgálata (Manfred Batz modelljének alkalmazásával)

A kérdésekre adott válaszokat egyenként is elemzem statisztikailag, ez folyamatban van, de mivel több mint 120 változó szerepel a vizsgálatban, e rövid tanulmányban ezt hely hiányában nem mutatom be. Ennek segítségével fontos helyzetképet kaphatok a vizsgált vállalati kör HR tevékenységének jellemzőiről. További fontos vizsgálatot jelent az egyes változók közötti kapcsolatok, illetve azok irányának elemzése, mely még szintén folyamatban van. Ennek segítségével található magyarázat számos összefüggésre az egyes jellemzőkkel kapcsolatban.

Egy általam összeállított, a fent bemutatott definícióra épülő kritériumrendszer segítségével meghatároztam továbbá, hogy a kérdőívek alapján mely vállalat HR tevékenysége tekinthető személyzeti marketingnek. Mivel azonban ezt túl szubjektívnek érzem, mindenképpen ki fogom még egészíteni egy klaszter-analízissel is. Az előzetes kutatás során megállapítottakat támasztja alá, hogy a kutatásban részt vett 60 cég közül pusztán négy felel meg a személyzeti marketing koncepciónak:

- GE Hungary Rt.
- Magyar Posta Rt.
- Magyar Telekom Rt.
- Nestlé Hungária Kft.

A személyzeti marketing koncepció ismerete és alkalmazása közötti összefüggés

A kutatás során számos hipotézis fogalmazódott meg bennem a témával kapcsolatban, melyek közül e tanulmányban csak egy összefüggést emelnék ki. Feltételeztem, hogy a személyzeti marketinget a hazai vállalati gyakorlatban nem alkalmazzák széles körben, nem elterjedt koncepció, melynek egyik fő oka, hogy a vállalatok többsége nem ismeri, még nem hallott róla (mivel relatíve új tudományterületnek számít).

A kutatásból kiderült tehát, hogy 60 vállalatból csak 4, azaz a vizsgált minta 6,7%-a alkalmaz csak személyzeti marketing koncepció követelményeit kielégítő humán erőforrás gazdálkodási módszert, amely eredmény alátámasztja fenti feltételezésemet. 22 vállalat esetében, mely a vizsgált minta 36,7%-a jó, de a személyzeti marketing koncepciónak nem teljesen megfelelő HR rendszert találtam, azaz csak egyes elemeit alkalmazzák. Mindez azt bizonyítja, hogy a vizsgált vállalatok több mint fele modern, jól működő humán erőforrás gazdálkodási rendszert működtet, melynek többek között az a magyarázata, hogy egyrészt a külföldi tulajdonú cégek az anyaországbeli, jól bevált, modern HR rendszereket hazai leányvállalataikhoz is „exportálják”, a magyar cégek pedig szintén igyekeznek ezzel a fejlődési trenddel lépést tartani. Átlagosnak minősítettem 29 cég HR tevékenységét (a minta 48,3%-a), amely alatt azt értem, hogy bár sok szempontból jó a HR tevékenységük, mégis számos hiányosság, illetve

szemléletmódbeli és/vagy módszertani hiba figyelhető meg e cégek esetében, azaz pozitívumok és negatívumok közel azonos arányban, mely egyébként véleményem szerint a legtöbb hazai vállalkozás HR tevékenységét is jellemzi. Kifejezetten rossz, elmaradott HR tevékenység 5 vállalat esetében volt megállapítható, mely a vizsgált minta 8,3%-át jelenti. E cégek HR tevékenységében a negatív elemek meghaladják a pozitívumként kiemelhető jellemzőket.

Mindezekkel párhuzamosan a vizsgálatból kiderült, hogy csak 2 cég, a minta 3,3%-a nem hallott még a személyzeti marketingről, 4 cég, 6,7% pedig hallott már róla, de nem tudja, hogy mit takar pontosan. 29 cég, 48,3% pedig már hallotta, és némileg ismeri is, de csak nagyon kevés információval rendelkezik a koncepcióval kapcsolatban. A minta 41,7%-a, azaz 25 cég válaszolta csupán, hogy megfelelően ismeri a koncepciót. A koncepció tartalmának ismerete terén kiderült, hogy a vállalatok 53,3%-a van tisztában azzal, mely 32 céget jelent. Mindez azt jelenti, hogy bár korábbi feltételezésemmel szemben a cégek több mint fele ismeri a személyzeti marketinget (mely viszont véleményem szerint sajnos meglehetősen kevés egy ilyen, a vállalati versenyképesség szempontjából igen jelentős koncepció esetén), mégsem használják széles körben, mely utóbbi megállapítás igazolta a feltevésem másik részét.

Mindezek miatt rákérdeztem a vállalatok által a személyzeti marketing koncepciónak tulajdonított jelentőségre is, mely a következő eredményeket adta. 7 cég, a minta 11,7%-a nem adott választ a kérdésre, ugyanennyi szerint csekély, és ismét ugyanennyi szerint átlagos jelentőségű. 30 cég, a minta 50%-a szerint azonban nagy jelentőségű, 9 cég, azaz 15% szerint pedig kiemelkedő jelentőségű koncepcióról van szó.

Összegzés

Ezek az eredmények nagyon meglepőek, mivel azt jelentik, hogy bár számos cég tisztában van azzal, hogy e koncepció alkalmazása milyen lehetőségeket rejt magában, mégsem élnek vele megfelelően. A kapott eredményekre azonban magyarázatot jelent a hazai munkaerőpiaci helyzet (munkanélküliség), a vállalatok egy részéről a költségminimalizáló szemlélet, illetve az érdeklődés hiánya az új szemléletek, és a

hagyományostól eltérő módszerek alkalmazása iránt, mely részben érthető az állandóan dinamikusan változó környezet kihívásaival folyamatosan küzdő szervezetek oldaláról. Az összefüggés további aspektusaival kapcsolatos vizsgálatok még folyamatban vannak.

Irodalomjegyzék:

- Batz, Manfred: Erfolgreiches Personalmarketing, Sauer-Verlag, 1996.
Budapest Business Journal, Listák Könyve, Magyarország Üzleti és Szolgáltatási Katalógusa, 2002/2003.
Humán Erőforrások Gazdaságtana. (Szerkesztette: Dr. Tóthné dr. Sikora Gizella) Bíbor Kiadó. Miskolc, 2004.
László Gyula: Emberi erőforrás gazdálkodás és munkaerőpiac. Janus Pannonius Tudományegyetem. Pécs, 1996.
Strutz, Hans: Handbuch der Personalmarketing, Gabler. Wiesbaden, 1993.
Werner Fröhlich: Strategischer Personalmarketing. Düsseldorf, 1987.

Lentner Csaba–Tóth Gergely–Polyák Imre

A bankfúziók gazdaságélénkítő hatása Magyarországon

Modern pénzügyi piac létrejötte

A XX. század végén a felgyorsult globalizáció igényelte a tőkék koncentrációját. Ennek következményeként jelentek meg a bankfúziók. A soha nem látott méreteket öltő fejlődés következtében lényeges változások zajlottak le a társadalmi, gazdasági és technológiai szektorban. Ezt már a „hagyományos” banki szolgáltatásokat nyújtó pénzügyintézetek egyre nehezebben tudták követni az előírt prudens működés és a kívánt jövedelmezőségi szint mellett. A globalizáció egyre inkább megköveteli a nemzetközi együttműködést, hosszú távon sikeres és stabil pénzügyi szolgáltatók napjainkban a leghatékonyabban az M&A-nek hatására jöhetnek létre. A felgyorsult világban a nagyméretű cégek sem engedhetik meg maguknak, hogy lemondjanak a folyamatos fúziókról, akvizíciókról. Így van ezzel Magyarországon az OTP is, amely már további négy országban rendelkezik leányvállalattal. Igyekeznek a régióban vezető szerepet betölteni, és ehhez a felhalmozódott saját forrás mellett kölcsöntőkét is igénybe vesznek. E nélkül ugyanis meglehetősen lassú és nehézkes lenne a fejlődés. A fúziók általi méretnövekedés nemcsak biztonságos működést jelent, hanem hozzájárul a régióon belüli kedvezőbb pozíció megszerzéséhez is. Az univerzálódás és az „óriáscéggé” válás jelentős működésbeli költségcsökkentést, szinergiahatásokat idéz elő, mely tovább fokozza a hatékonyságot. A magyar pénzügyi szektort is jelentősen átstrukturáló folyamatok a rendszerváltást követő időszakban – a nemzetközi folyamatokkal összhangban – kezdett lendületbe jönni. Igaz, mi jóval fejletlenebb és tapasztalatlanabb környezetből indultunk.

A rendszerváltást követően Magyarország gazdasága közel két évtized alatt jutott el a szocialista tervgazdaságból a piacgazdaság fejlett intézményrendszerébe. A következő pontokban összefoglaljuk azt a

fejlődési ívet, ami a pénzügyi piaci struktúra átalakítását írja le Magyarországon:

- A folyamat elején egyszintű bankrendszer van, melyben a központi bank jut domináns szerephez, bár működnek más bankok is, amelyek azonban speciális ügyfélkörrel rendelkeznek (Pl. Magyar Külkereskedelmi Bank).
- Az átalakulás végére kialakul a modern pénzügyi piaci struktúra.
- A bankok sok esetben a rendszerváltozást követő gazdasági stabilizáció kárvallottjainak bizonyulnak, hiszen – többségükben sokáig állami kézben maradván – nincs meg a lehetőségük a nyereség visszatartására a prudenciális kötelezettségek betartása érdekében, a tulajdonos állam leföli a keletkező profitot.
- A létrejövő bankok komoly prudenciális veszélyeket rejtnek, a konszolidáció periódusa az 1990-es évek közepéig tart. Több esetben hozzák rendbe a bank követelésstruktúráját és tőkeszerkezetét, a szabályozottság és a felügyelet megerősítése mellett.
- A rendszerváltozás évében megindul egy vállalat alapítási láz, mely igényelte volna a hitelexpanziót. Mindez azonban alapvetően restriktív környezetben zajlott le, hiszen a bankok rossz követelésstruktúrájuk következtében visszafogták hitelezési tevékenységüket.
- A bankok megszilárdítása után kerül sor a privatizálásukra, melyben szinte kizárólag a külföldi tőke vett részt.
- A nemzetközi környezetbe beilleszkedő pénzintézetek elmozdulnak a koncentráció irányába. A nagyobb tőkeerő kedvez a nemzetközi tőkeáramlásnak, ugyanakkor a kisebb vállalkozások részére megnehezíti a hitelhez jutást. (Nagyobb szerep hárul az államra a kis- és középvállalkozások hiteligényének kielégítésében.)
- A koncentráció emelkedésével erősödik a piaci verseny, a bankok minden országban elmozdulnak a nagyobb fajlagos költségű lakossági hitelezés felé.

A magyar pénzügyi szektor átalakítása

A magyar kétszintű bankrendszer az egyik legkorábbi a térségben. Egyedi és rendkívüli módon a CIB bank már 1979-óta jelen van hazánkban, 1994-ig mint off-shore cég működött. De ettől eltekintve a

politikai döntés a bankrendszer átalakítására csak 1984-ben született meg. Első lépésként létrehozták az Általános Vállalkozási Bankot, majd, következő lépésben létrejöttek az első vegyes tulajdonú pénzintézetek, a Citybank Budapest és az Unicbank. 1987. január 1-én – két éves előkészítő munkát követően – megtörtént az átállás, amikor a jegybank hitelgazgatóságaiból, a budapesti intézetből és az Állami Fejlesztési Bank egy részéből létrejöttek az első kereskedelmi bankok (Magyar Hitelbank, Országos Kereskedelmi és Hitelbank és a Budapest Bank). A magyar bankrendszerben nem történt meg az a liberalizáció, mint Lengyelországban vagy Csehországban, nem jelentek meg tömegesen magánbankok a magyar pénzpiacon. A bankrendszer konszolidálása három lépésben zajlott, első lépésben került sor a hitelkonszolidációra, melynek során a bank eszköz-szerkezete módosult, a rossz hitelek helyett az állam konszolidációs kötvényeket bocsátott ki. Második lépésben történt az adókonszolidáció, amikor 12 állami vállalat terheit az állam megvásárolta a pénzintézetektől, ezzel is tisztítva azok portfólióját. A harmadik lépésben – a bankkonszolidáció keretében – az állam pótlólagos tőkével segítette a pénzintézeteket, ezzel a forrásszerkezetüket javította.

Magyarországon a privatizáció eleve a külföldi tőkére apellált, ennek megfelelően a bankokat is külföldi tulajdonba adták. Első lépésben a Budapest Bank, majd a Magyar Hitelbank és a Kereskedelmi és Hitelbank került privatizálásra.

Bankfúziók Magyarországon

Az elmúlt évtizedben a közép-kelet-európai térség országaiban – így hazánkban is – az üzleti és pénzügyi életben egyre elterjedtebbé váltak a fúziók. A bankok összeolvadása, felvásárlása a figyelem középpontjába a térség országainak az Európai Unióhoz való csatlakozásának lehetőségekor kezdett kerülni. A folyamatot elősegítette az óriási méreteket öltött technológiai fejlődés, a magas beruházási szükséglet, a világméretű – határokon, kontinenseken átívelő – cégcsoportok létrejötte. A globalizációval összességében nagyon szoros kapcsolat fedezhető fel. Magyarország integrálódása a nemzetközi pénzügyi rendszerekbe egyben azt is jelentette, hogy a nemzetközi folyamatok részeseivé váltunk. A pénzügyi szektort érintő összeolvadások számukat te-

kintve nem tartoznak a legnagyobbak közé, a volumenük tekintetében viszont megelőzik a különböző szektorokat. A tanulmány további részében a fúziók rövid elméleti áttekintését követően az kerül elemzésre, hogy a hazánkban lezajlott fúziók mögött milyen indokok álltak, hogyan változott a vállalatok értéke, és ebből hogyan profitált az országunk gazdasága, üzleti szférája és lakossága.

Pár szó az M&A-ról

A felvásárlásokat kezdeményezők alapvető célja, hogy növeljék vagyონukat a tőkebefektetés által. A fúziók esetében a fő kérdést mindig az jelenti, hogy miért ér többet egy vállalat, mint a kettő külön-külön. Az egyik legfőbb ok a szinergiahatások közös kiaknázása, mely jelentős költségcsökkentő hatással is bírhat.

A felvásárlást előidéző okok általában a következők:

- méretgazdaságosság,
- kockázat diverzifikáció,
- fiókhálózat \leftrightarrow értékesítési hálózat megszerzése,
- piaci részesedés növelése \leftrightarrow ügyfélkör megszerzése,
- technológiák integrálhatósága,
- üzletágak és szektorok (pl. pénzügyi-befektetési-biztosítási szektor által nyújtott szolgáltatások egy intézmény keretein belül) egyesíthetősége,
- hatékonyság-növelés lehetősége,
- versenyben maradás feltétele.

Fúziós helyzet Magyarországon

A rendszerváltást követően jellemzővé vált, hogy az olcsó és szakképzett munkaerő miatt a fejlett nyugati cégek áthelyezték a tevékenységük költség és munkaigényes részét régióinkba. A tőke intenzív beáramlásához hozzájárult a liberalizáció és a hatalmas méreteket öltött privatizáció is. A közép-európai cégfelvásárlások és egyesülések piaci értéke rendkívül dinamikusán nőtt, pár év alatt többszöröződött a befektetett tőke értéke. Ezt a ritka profitszerzési lehetőséget meglátva lépett be a térség piacára több nemzetközi intézményi befektető is. Ezt vagy felvásárlással, vagy „zöldmezős” beruházással tették meg. Ezzel

¹ Mergers and Acquisitions (Fúziók és akvizíciók)

együtt járt a térségben a bankszektor koncentrációjának csökkenése. A koncentráció hazánkban azonban még így sem éri el a fejlett országok kedvező szintjét.

A nemzetközi szinten is tapasztalható konszolidációs folyamatoknak szerves részét képezik a bankfúziók és -felvásárlások. Ez a folyamat a közép-európai térségben a 90-es évek második felétől figyelhető meg. A fúziós tevékenységek sok esetben irányultak a szektorok (a bank-, a biztosítási- és a befektetési szektorok) közötti együttműködés kihasználására. Napjainkban a fúziók célja sok esetben olyan pénzügyi konglomerátum létrejötte, melyben az ügyfelek számára integrált szolgáltatásokat tudnak nyújtani. Ezek szignifikánsan növelik a bankrendszer koncentrációját. Egyre jellemzőbbek a határon átívelő felvásárlások is, régióinkban a legaktívabb felvásárlók közé tartozik a Magyarországon bejegyzett OTP. A bankok azonban először az országon belüli diverzifikációs lehetőségeket keresik és próbálják kihasználni.

A nemzetközi tapasztalatok eltérőek a fúziók által létrejött konglomerátumok hatékonyságát és gazdasági hatásukat illetően. Az amerikai tapasztalatok² szerint a nagyobb bankok a fúziók hatására hatékonyabbak a kisebb társaiknál. Az európai tapasztalatok azonban már egy óvatosabb képet vázolnak fel. Azt mutatják, hogy az univerzális bankok (pl. bankbiztosítók) hatékonyabbak a specializált bankoknál. Az univerzális bankoknál azonban nem a méret, hanem a szolgáltatások sokszínűsége jelenti a fő vonzerőt. A specializált bankoknál már Európában is nagyobb hatékonysággal jár a nagyobb méret.

A Magyarországon bekövetkezett³ fúziók nagyrészt az állami privatizáció következtében jöttek létre. Ilyen például a Merkantil Bank – OTP illetve a Postabank – Erste Bank egyesülése. A fúziók okaként elsősorban a piaci verseny erősödése jelölhető meg. A verseny fokozódása a bankoktól kikényszeríti a méret- és tevékenységgazdaságosság adta lehetőségek minél teljesebb kiaknázását. Ez csak felvásárlásokkal és összeolvadásokkal lehetséges. Ezek következtében nő a bankok piaci részesedése, csökkennek a költségeik, szélesebb termékkálát és szol-

² Berger et al. (1999)

³ Lublőy Ágnes: Magyarországi bankfúziók és a bankszektor jövője (Vezetéstudomány: XXXVI. évf. 2005. 3. szám)

gáltatást tudnak nyújtani, illetve fokozódhat a növekedési ütem, melynek következtében egyre jelentősebb piaci szereplővé válhatnak. A koncentrációs folyamatok azonban Magyarországon ellentétes hatást váltanak ki a bankfúziók esetében, mint a gazdaság többi szektorában, illetve más országokban. Az összeolvadások hatására hazánkban a verseny gyengítése helyett a pénzügyi szektorban kiegyenlítettebbé válik a struktúra, ami erősíti a versenyt, és így további fúziókat eredményezhet.

A magyar bankszektorban eddig bekövetkezett fúziók a következők:

- Kereskedelmi és Hitelbank – IBUSZ Bank (1996)
- Agrobank – Mezőbank (1996)
- ING Bank – Dunabank (1996)
- Merkantil Bank – OTP (1996)
- Corvinbank – Konzumbank (1997)
- ABN-Amro Magyarország – Magyar Hitel Bank (1998)
- Pénzügyi Központ – Polgári Bank (1998)
- Citibank – Európai Kereskedelmi Bank (1999)
- Citibank – ING Bank lakossági üzletága (2000)
- Kereskedelmi és Hitelbank – ABN-Amro (2000)
- Postabank – Pénzügyi Központ (2001)
- BA-CA – HypoVereinsbank (2001)
- Erste Bank-Postabank (2002)

A 2001-ben létrejött BA-CA–Hypo Vereinsbank fúziója volt az első olyan egyesülés, ami külföldi indíttatású volt. Magyarországon két bank leányvállalattal rendelkezett, a fúzió tényét az anyavállalatok székhelyén döntötték el. Így az összes olyan országban egyesülnie kellett a két banknak, ahol leányvállalattal rendelkeztek.

Fúziók gazdasági hatásai

A bankfúziók gazdasági hatásának kérdése különösen aktuális, hiszen egyre gyakrabban jelenti be valamelyik nemzetközi kereskedelmi bank más bankhoz való csatlakozási szándékát. Nem régg olvashattunk a Credit Lyonnais SA részvényeinek felvásárlásáról. Júniusban az olasz Unicredito Bank és a HVB Bank döntött az egyesülésről. Hazánkban azonban a legnagyobb volumenű a közelmúltban lezárult Erste Bank – Postabank egyesülés volt.

Látható, hogy megnőtt az érdeklődés a térség államainak pénzügyi piacán működő pénzügyi szolgáltatók tulajdonrészei iránt, azt lehet mondani, hogy a kereskedelmi bankok nemzetközi egyesülései általános tendenciát mutatnak. Kissé távolabbra tekintve, az amerikai Merrill Lynch befektetési bank egyesülési szándékáról értesülhettünk, melynek során egy befektetési banki szövetség jönne létre, az UFJ Bankhoz való csatlakozással. A banki fúziók tehát a pénzpiacok globalizációja felé mozdultak, amelybe a térség kereskedelmi bankjai is bekapcsolódtak. A bankkonszolidációk nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a régió a pénzügyi szolgáltatások tekintetében egyre magasabb szintre jusson. A pénzügyi szolgáltatások színvonala, mélysége szoros összefüggésben van a gazdasági növekedéssel. Ezért a posztkommunista országoknak – köztük Magyarországnak is – első teendői között kellett hogy szerepeljen a bankrendszer színvonalának és működési környezetének kívánt szintre emelése.

Magyarországon⁴ a GDP növekedésével párhuzamosan megfigyelhető, hogy a pénzügyi szervezetek szolgáltatásai iránti kereslet folyamatosan nő. Hazánkban a teljes pénzügyi szektor hozzájárulása a GDP-hez körülbelül fele akkora, mint Nyugat-Európában. Számszerűsítve Magyarországon ez az arány 4,5% míg a fejlett Nyugat-Európai országokban 8-12% körül mozog.

A pénzügyi szektor lehetőséget teremt a vállalati szférának a kapacitások bővítésére, „felpuhítva” azok költségvetési korlátját, ezzel hat a gazdasági növekedésre. A hitelexpanzió tehát a gazdasági növekedés jelentős tényezője lehet, melyhez azonban megfelelő vállalati beruházási kedvre is szükség van. Ezt a térség profitkilátásai determinálják.

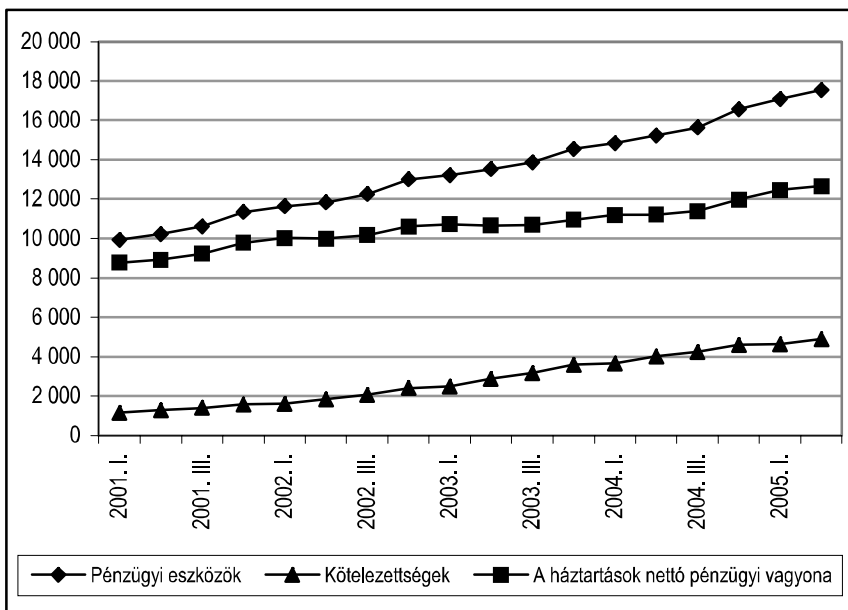
A bankok alapvetően nem a megtakarításokat ösztönző cselekedetekkel járulnak hozzá leghasznosabban a gazdaság növekedéséhez. A banki betétek jelentőségét azonban semmiképpen nem szabad lebecsülni, ezekben a forrásszegény országokban szerepük a makromegtakarításokban alapvető.

A kilencvenes évek vége felé nyugat-európai elemzők még a közép-európai gazdaságok fejletlenségét látták abban a jelenségben, hogy a la-

⁴ Jubloly Ágnes: Magyarországi bankfúziók és a bankszektor jövője (Vezetéstudomány: XXXVI. évf. 2005. 3. szám)

kossági hitelállomány aránya alacsony. A bankfüziók által generált pénzügyi erősödéssel egy időben ugyanis megfigyelhető a lakosság irányába ható hitel-kihelyezési boom, amely a keresletet megnöveli, ezzel pótlólagos beruházási kedvet indukál, így konjunkturális hatást gyakorol a gazdaságra. A lakossági hitelállomány megemelkedett, ami miatt viszont sok szakember aggodalmát fejezte ki. A lakossági megtakarítások jelentős visszaesése azonban terheli a fizetési mérleget, már nincs akkora lehetőség az államháztartási hiány belföldi finanszírozására, erre „drágább”, külföldi forrást kell igénybe venni.

Az alábbi ábra a háztartások nettó pénzvagyont, a hitelállományát valamint a pénzügyi eszközeit mutatja az elmúlt öt év során:

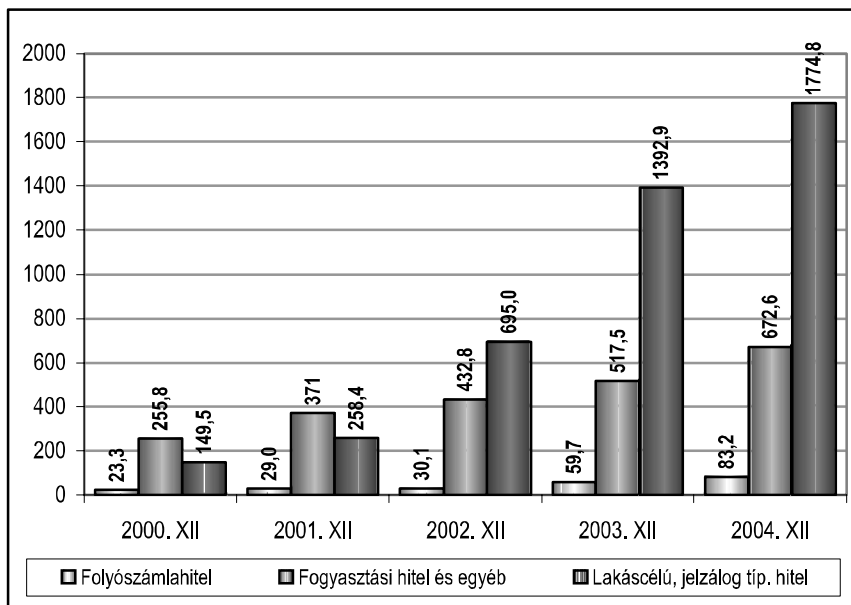
1. ábra: Háztartások nettó pénzügyi vagyona (M forint)

Forrás: KSH jelentések alapján, saját feldolgozás

Látható a nettó pénzügyi vagyon növekedésének 2003. évi megtorpanása, mely a megtakarítási hajlandóság jelentős lecsökkenése miatt következett be. Ebben az időszakban tehát az állami deficit és a vállalati beruházások finanszírozása külföldi forrásból történt, makropénzügyi

ügyi szempontból ez káros folyamat előjele lehet. Az ezt követő időszakban szerencsére a lakossági megtakarítások ismét emelkedni kezdtek.

A fúzióknak is köszönhetően fokozódó és egyre kiélezettebb versenyhelyzetben jelentős növekedés ment végbe a lakossági hitelállomány tekintetében. A bankok közvetítő szerepe folyamatosan nő. A GDP-hez mérten a hitelállomány nagysága 1998-as 25,6%-ról 2003-ra végére 43,7%-ra változott. Ez az arány még mindig nagyon alacsony az Unió tagállamaihoz képest, ott ugyanis közel 100% a hitel/GDP arány. Az alábbi ábra mutatja a hitelállomány alakulását 2000-2004 időszakban, a hiteltípusok szerinti megbontásban.

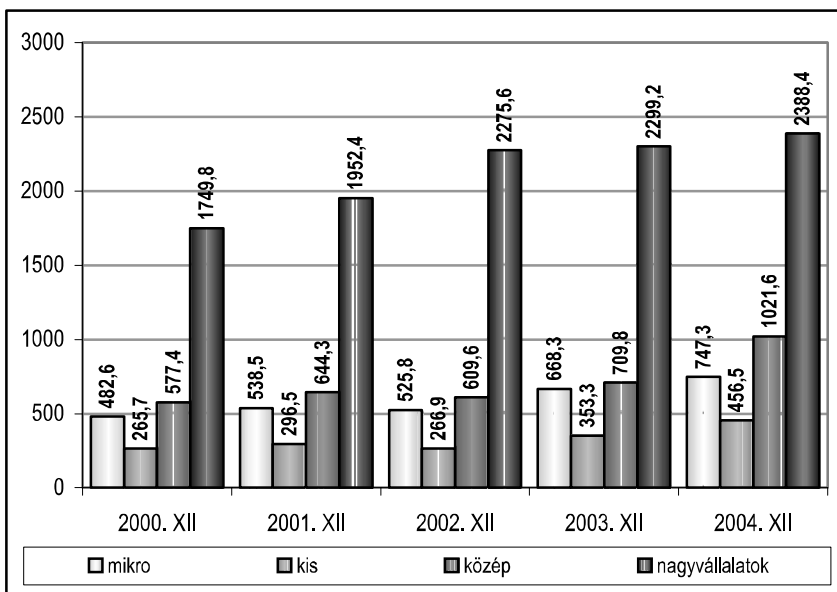
2. ábra: Lakossági hitelkihelyezés (Mrd forint)

Forrás: PSZÁF éves jelentések alapján, saját feldolgozás

Az ábráról leolvasható a lakossági hitelexpanzió, melyet alapvetően a lakáscélú jelzáloghitelek arányának jelentős növekedése okozott. Az utóbbi években folyamatosan nyert teret a devizában történő eladósodás. Már szinte minden szegmensében az életnek megjelentek

ezek a hitelek, melyek a jelenleg erős és viszonylag stabil forint miatt igen népszerűek a lakosság és a kis-középvállalkozások körében. Ez azonban igen nagy kockázatot jelenhet mind a magyar állam, mind az eladósodottak számára. A devizahitelek ereje és egyben kockázata a hosszabb ideje tartósan stabil forintban, a forint hiteleknél lényegesen alacsonyabb kamatokban rejlik. A forint gyengülhet, a külföldi kamatok pedig emelkedhetnek, illetve el is kezdték a jegybankok az óvatos emelést a fokozott inflációs nyomásra hivatkozva.

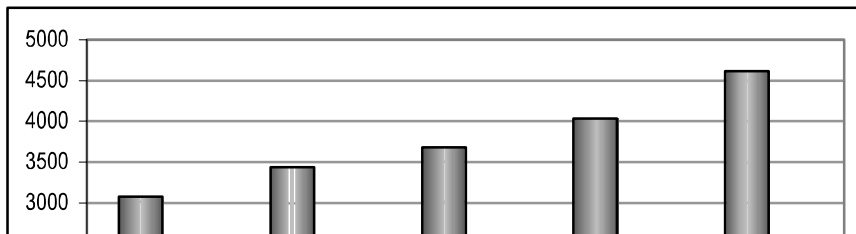
A lakossági hitelnövekedés folyamatát érdemes összevetni a vállalati hitelek alakulásával is. Az alábbi ábra szemlélteti ugyanezen időszakokra vonatkozóan a vállalkozások felé történt hitelkihelyezést, megbontva vállalati méret szerint.

3. ábra: Vállalati hitelkihelyezés alakulása

Forrás: PSZÁF éves jelentések alapján, saját feldolgozás

Itt is látható emelkedés, bár ez a hitelállomány-növekedés nem

olyan nagy arányú, mint a lakosság körében. Ez jelent egyben egyfajta paradigmaváltást a pénzügyi szektor részéről, hiszen a lakossági finanszírozásnak magasabb fajlagos költségei vannak.

4. ábra: A vállalati és a lakossági hitelkihelyezés megoszlása

Forrás: PSZÁF éves jelentések alapján, saját feldolgozás

Érdemes azonban megemlíteni azt a jelenséget is, hogy mind a vállalati, mind a háztartások hitelezése tekintetében a pénzügyi szektornál párhuzamosan megtalálható az alacsonyabb költségű, jelentős hitelminősítő tevékenységgel megelőzött hitelkihelyezés, illetve az azonnali, de ugyanakkor lényegesen magasabb költségű hitel, ezek esetében nem ritka a 40–400%-os teljes hiteldíj-mutató sem. Ez utóbbi hitelek nyilván sokkal kockázatosabbak, ezzel magyarázható a lényegesen magasabb hiteldíj. A magasabb hiteldíjmutatóval nyújtott hitelek esetén sok esetben nem végeznek hitelbírálatot. Ezzel ugyan magasabb kockázatot vállal a bank, de ezt kockázati prémiumként átterheli az adósokra.

Bankfúziók hatása a lakossági megtakarításokra

Az utóbbi két évben lezajlott folyamatos jegybanki kamatcsökkentések hatására a kamatszint 6%-ra csökkent. Ez a banki betétek esetében még alacsonyabb, így már nem jelent olyan jó befektetést a lakosság számára megtakarításainak bankbetétben történő lekötése. Ezért kockázati, költséghatékonysági és leginkább hozamvárásai szempontok következtében a bankbetétek és a tőzsdei befektetések helyett egyre népszerűbbek az intézményi befektetők által kínált szolgáltatások. Ide sorolhatóak az életbiztosításokba, unit-linked biztosításokba (befektetési egységhez kötött életbiztosítás), befektetési alapokba illetve a nyugdíjpénztárakba történő befektetések. 2004⁵ folyamán a pénzügyi szektor betétállomány 10,6 százalékos növekedést produkált szemben az intézményi befektetők portfóliónövekedésének 28,8 százalékos értékével. Az M&A során létrejövő konglomerátumok sok esetben tartalmaznak befektetési, biztosítási és banki szolgáltatásokat nyújtó divízi-

⁵ PSZÁF Éves Jelentés, 2004

okat. Így őket nem érinti közvetlenül az egyre erősebb piaci verseny, hiszen a befolyó pénz úgy is az anyavállalat pénztárát erősíti.

Részben a fúziók hatására a piac fokozódó integrációjának és az egyre jobban összerosódó intézménytípusoknak köszönhetően komoly termékverseny alakult ki a lakosság megtakarításainak megnyerése céljából. A verseny a relatíve szűkülő lakossági megtakarításokért folyik. Az erősödő versenynek köszönhetően rendkívül gyors fejlődés figyelhető meg az intézményi befektetők termékei között. Az ügyfelek számára egyre több lehetőség nyílik megtakarításaiknak hosszú távú befektetésére. A termékek egyre átláthatatlanabbá válnak, ami az ügyfelek számára nagyobb vagy csak fél nem ismert kockázatot jelent. A kockázatok mérséklésének céljából, valamint a transzparenssebb működés érdekében felügyeletnek fokozottabban kell képviselni a lakosság érdekeit a megfelelő tájékoztatás érdekében. Ezzel együtt az intézmények kockázata is nő. Az utóbbi időben egyre többen kínálnak hozam- és tőkegarantált befektetéseket, melyek a biztosítótársaságok kiszolgáltatottságát fokozzák a piacon. Érdemes megemlíteni, hogy a hitelintézetekben folyamatosan nő a hitel-betétarány, a betétmegtakarítások pedig folyamatosan csökkennek. Ez egyelőre nem okoz likviditási problémákat, mert a bankok a fellépő hiányt külföldi forrásokkal pótolják. Ez azonban kockázatonövelő tényezőként értékelhető.

Összefoglaló következtetések

A 90-es években a bankrendszerben elindult fúziós és felvásárlási hullám Magyarországon is érezte hatását. A pénzügyi piacok fejlődése egyre inkább a globalizáció felé mozdul, ami jelentős szolgáltatásbővülést és hitelállomány-növekedést indukál a piaci verseny erősödése mellett. A szükségszerűen kibontakozó hitelboom ezekben az országokban nem egyértelműen a megfontolatlan hitelezés, a kínálati oldali hitelexpanzió jele, hanem a gazdasági felzárkózás velejárója is lehet.

A hitelállomány növekedésével a fogyasztási kereslet is jelentősen megemelkedik, ami kedvező konjunkturális hatást teremt. Ez a háztartások körében nyilvánvalóan az életszínvonal emelkedésével is jár, bár magában rejtje az eladósodás veszélyét is, nemzetgazdasági szinten pedig az állami szféra finanszírozását is költségesebbé teheti. Közvetetten például komoly szerepet vállalhat az ingatlanpiac fellendülésében,

nem csak a lakosságnak nyújtott hitelekkel, hanem az önerőből történő beruházásokkal és a beruházóknak nyújtott hitelekkel is a szektor magasba emelésében.

2004 végére 20 csoport jött létre, melynek keretein belül egy-egy hazai anyaszervezet, illetve közös külföldi irányítással összesen 231 szervezet működött. Ez a 20 csoport a pénzügyi szektor által közvetített tőke 84,5%-át reprezentálja. A kedvező tendenciák ellenére a magas csoportkoncentráció miatt nem szabad enyhülnie a felügyelet és a törvényi szabályozás szigorának. A fúzióknak – univerzálódásoknak –, negatív hatásai is vannak, melyek jelentős károkat okozhatnak a térség gazdaságának. Érdemes kiemelni a következő három továbbra sem megoldott veszélyforrást:

1. A szektorális tőkekövetelmény számítási módszerek eltérőek maradtak, nagyrészt az EU direktívák eltérései miatt. Például a biztosítóknál hitelkockázatra csak nagyon egyszerűsített, piaci kockázatokra, pedig semmilyen tőkekövetelmény számítás nincsen. Az EU direktívák harmonizálása az EU Bizottságának is távlati célkitűzése, ennek teljesülése után a hazai viszonyok is javulni fognak.
2. Bank és biztosító összeolvadása számvitelileg és tőkekövetelmény szempontjából (pl. hitelezési és piaci kockázatok összegzése).
3. Csoport szintű kockázatkezelésre nincsenek jogszabályi követelmények, nincs EU direktíva. De a PSZÁF ajánlásaival próbálja átláthatóbbá tenni a működést.

Ezektől eltekintve a fúziók által létrejött konglomerátumoknak köszönhetően Magyarországon kialakult a fejlett pénzügyi szolgáltató szektor. A fejlett bankszektor a stabil gazdaság alapfeltétele. A bankszektor ezekben az országokban igen diszfunkcionálisan működött, nem tudták megfelelően betölteni tőkeallokációs szerepüket. A bankfúziók létrejöttével azonban ez a helyzet is megváltozott és így hozzájárult egy kiszámíthatóbb gazdasági növekedés kialakulásához. Kialakulhatott a prudens, európai direktívákkal összhangban működő törvényi és felügyeleti rendszer. A fúziók által kialakult – főleg külföldi dominanciájú – pénzügyi szektor segítette a külföldi működő tőke beáramlását, melynek következtében rengeteg munkahely jött létre, ezzel segítve a térség lakosságát a munkahelyhez jutásban.

Összességében a bankfúziók által létrejött pénzügyi konglomerátumok méretüknél fogva nagymértékben hozzájárultak a verseny fokozódásához, a hatékonyabb kockázatkezeléshez, a banküzemi infrastruktúra fejlődéséhez, a szolgáltatási színvonal javulásához, a termék és szolgáltatási skála bővüléséhez, a menedzsment minőségének javulásához és nem utolsósorban a Közép-európai országok gazdaságának fellendüléséhez és pozitív megítéléséhez.

A gazdasági növekedés EU átlagot meghaladó ütemének folyamatos fennmaradásához elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk a pénzügyi közvetítést végző intézményi rendszer továbbfejlődését.

Irodalomjegyzék

- Berger, Allen N.–Demesetz, Rebecca S.–Strahan, Philip E. (1999): *The Consolidation of the Financial Services Industry: Causes, Consequences and Implications for the Future*. Kézirat FED.
- Dr. Lentner Csaba (2005): *Rendszerváltás és pénzügypolitika*, Akadémiai Kiadó
- Lublóy Ágnes: *Magyarországi bankfúziók és a bankszektor jövője* (Vezetéstudomány: XXXVI. évf 2005. 3. szám)
- Oblath Gábor (2003): *Közép- és Kelet-Európa a rendszerváltás után*
- Tóth Gergely (2004): *Bankbiztosítás szabályozási és felügyeleti rendszerének változása és új kihívásai Magyarországon – NYME-KTK diplomadolgozat*
- Vígh-Miklé Szabolcs (2002): *Változások a pénzügyi közvetítés struktúrájában – MNB Műhelytanulmányok*
- Magyarország a XX. Században – A II. fél évszázad (Magyar Elektronikus Könyvtár)
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, *Éves jelentés – 2004*
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, *Felügyelt szektorok 2003. évi működése*
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, *Éves jelentés – 2002*
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, *Éves jelentés – 2001*
- Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete, *Éves jelentés – 2000*
- Tájékoztató a pénzügyi szektor 1999. évi fejlődéséről
- Központi Statisztikai Hivatal – *A háztartások nettó pénzügyi vagyona*
- Magyar Nemzeti Bank tanulmányai

Külföldi tőkeáramlások és az ipar területi struktúrája

Bevezetés

A XX. század közepétől a világgazdaságban markáns változások vetődtek kezdetüket, amelyek alapvetően arra vezethetők vissza, hogy a termelési folyamat, ami egykor a nemzetállamok határain belül folyt kezdte átlépni a nemzethatárokat. Ez tulajdonképpen nem más, mint a gazdaság nemzetköziesedése, amely Dicken szerint lényegében egy mennyiségi folyamat, és a gazdasági tevékenységek extenzívebb földrajzi megoszlását eredményezi [Dicken, 1999]. A világgazdaság nemzetköziesedésének egy magasabb szintjét képezi – valójában egy minőségi változás – a globalizáció folyamata [Simai, 2000]. A világgazdaság globalizációja az 1980-as évektől gyorsult fel, amit több tényező együttesen indukált (pl. az országhatárokon átnyúlva működő transznacionális vállalatoknak a térhódítása, a pénzügyi intézmények tevékenységének nemzetköziesedése, a tudomány és a technika rohamos fejlődése az 1970-es évektől).

A globalizáció következtében globális átalakulás kezdődött a termelésben, a kereskedelemben és a tőkeáramlásban. Az elmúlt években főleg az utóbbi esetben figyelhető meg óriási változás, mert számottevően nőtt az áramló tőke mennyisége, és a tőkeáramlás iránya is módosult. Sokkal összetettebbé vált, mert már nemcsak a centrum-gazdaságok között áramlik a tőke. A periférikus, félperiférikus térségek (pl. posztszocialista országok) is egyre intenzívebben kapcsolódnak be a tőkeáramlásba.

A globalizáció térben és időben differenciáltan halad, ezáltal a világ különböző részei és az élet különböző területei (pl. gazdaság, kultúra) eltérő mértékben globalizáltak. A globalizáció Európa nyugati felében jóval hamarabb kezdődött, mint a keleti felében, mivel a posztszocialista országok csak 1989 után kapcsolódhattak be ebbe a

folyamatba. Abban is különbözött Európa két fele, hogy a közép- és kelet-európai országokban a globalizációval párhuzamosan zajlott a gyökeres gazdasági, társadalmi átalakulás, a tervezett gazdaságból a piacgazdaságba való átmenet. Mind a globalizáció, mind a rendszer-változás nagy kihívást jelentett ezen országok számára [Seliger, 2004].

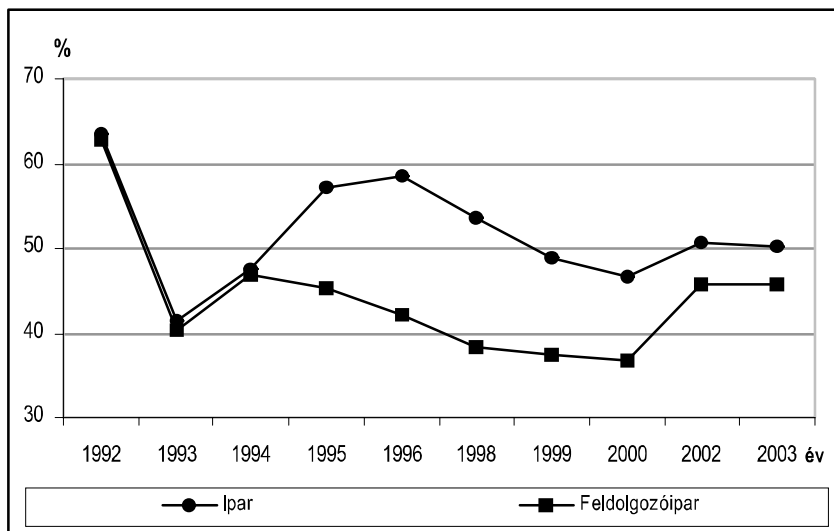
A közép- és kelet-európai országok gazdasági megújulásában és a világgazdaságba való integrálódásukban szintén fontos szerepet játszottak a közvetlen külföldi tőkebefektetések (foreign direct investment – FDI) vagy másképp a működő-tőkebefektetések és a transznacionális vállalatok (TNCs). Mivel a régió belül hazánk élen járt a politikai, a gazdasági és a társadalmi reformok megvalósításában, ezért a külföldi tőkebefektetéseknek is elsődleges célpontja volt. Következésképp sok transznacionális vállalat is megtelepedett az országban egy sajátos területi struktúrát is kialakítva. Az utóbbi években azonban egyre több olyan is akad, amely tovább települ Magyarországról, azaz áttelepíti a magyarországi gyártóbázisát valamilyen ok miatt egy másik országba. Ennél fogva az ipar korábban kialakult területi szerkezete is módosulhat. Kérdés, hogy a jelenlegi folyamatok, a tőkebefektetések és a tőkeáthelyezések, vagyis a tőkemozgások, tőkeáramlások alapján várható-e markáns változás a magyar ipar térbeli struktúrájában. Tulajdonképpen erre kísérlünk meg választ adni a következőkben két kulcsfontosságúnak tekintett indikátor vizsgálatával. Ezek egyike az iparba befektetett külföldi tőke területi sajátosságai, a másik pedig az ipart érintő tőkeáthelyezések, illetve termelésáthelyezések.

A kérdés megválaszolásához támaszkodunk egyrészt a rendelkezésre álló statisztikai kiadványok adatbázisára, másfelől az ország legfontosabb cégeit tömörítő cégadatbázisra, továbbá a gazdasági napi lapokból folyamatosan gyűjtött cégalapításokra és cégáthelyezésekre vonatkozó információkra. A hazai tapasztalatok bizonyos fókig támogatni szolgálhatnak a kelet-közép-európai térség iparában zajló folyamatok pontosabb megítéléséhez is. A tanulmány a T046014 sz. OTKA keretében végzett kutatásokon alapul.

Külföldi tőkebefektetések

A hivatalos statisztikai adatok szerint 2003 végéig közel 43 milliárd dollárt fektettek be a külföldiek hazánkba. Ha viszont a 2006. év eleji

becsléseket vesszük, akkor már több mint 50 milliárd dollárral számolhatunk. Minden évben az ide érkezett külföldi tőke tekintélyes hányadát, kb. 40-50%-át az ipar szerezte meg. Ez azt jelenti, hogy a gazdasági ágazatok közül ez volt a legvonzóbb a külföldi befektetők számára az elmúlt tizenöt évben, és még ma is az (1. ábra).

1. ábra: Az ipar részesedése az összes befektetett külföldi tőkéből, 1992–2003

Magyarországon 1972 óta van lehetőség külföldi érdekltségű vállalkozások alapítására, a számuk azonban csak 1989 után indult gyors növekedésnek. 1989 és 2004 között a külföldi érdekltségű vállalkozások száma a többszörösére nőtt. Ugyanez mondható el a közülük az iparban létesítettekről is. 2004-ben az iparban működő külföldi érdekltségű vállalkozások az összes külföldi érdekltségű vállalkozás 13,7%-át és az összes ipari vállalkozás alig 7%-át tették ki. Az, hogy a külföldi érdekltségű ipari vállalkozások száma és részesedése is csökken az utóbbi években, részben a szerényebb külföldi érdeklődésnek, részben a gyárbezárásoknak, illetve a termelésáthelyezéseknek

tulajdonítható, amelyek viszont számos egyéb tényezőre (pl. növekvő bérköltségek, szakképzett munkaerő hiánya, gazdasági recesszió) vezethetők vissza (1. táblázat).

1. táblázat:

A külföldi érdekeltségű vállalkozások és a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások száma Magyarországon, 1989–2004

Megnevezés	Összes	Ebből: az ipari	Összes ipari vállalkozás száma
	külföldi érdekeltségű vállalkozás száma	vállalkozás száma	
1989	1350	21	..
1990	5693
1993	20999	..	17170
1995	24612	4302	21735
1998	26265	4191	40770
2000	26634	4053	43499
2001	26809	3957	43933
2003	26793	3647	45438
2004	25506	3508	52674

.. nincs adat

Forrás: Magyarország Statisztikai Évkönyvei
Területi Statisztikai Évkönyvek

Bár a külföldi érdekeltségű vállalkozásoknak csak a töredékét tesszik ki az iparban működő külföldi érdekeltségű vállalkozások, mégis az országba befektetett tőke számottevő hányadát mondhatják maguknak. 2003-ban a külföldi érdekeltségű vállalkozások 14%-át kitevő ipari vállalkozások az országba befektetett külföldi tőke több mint 50%-át szerezték meg. Ezen értékeknél az 1990-es év eleji adatok csak néhány százalékkal voltak magasabbak, ami szintén arra utal, hogy a viszonylag kevés számú külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás igen tőkeerős is egyben (2. táblázat).

2. táblázat:

A külföldi érdekeltségű vállalkozások főbb gazdasági ágazatok szerint Magyarországon, 1995–2003

Megnevezés	Év	Mezőgazdaság	Ipar	Építőipar	Kereskedelem, javítás	Ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás	Közlekedés, szállítás, raktározás, távközlés	Pénzügyi tevékenység
A külföldi érdekeltségű vállalkozások részesedése (%)	1995	3,2	17	5	49	14	3	0,6
	2003	3	14	3,9	41	26	2,7	0,8
A befektetett külföldi tőke részesedése (%)	1995	1,2	57	3,5	12	6	9	8
	2003	0,6	50,1	0,9	9,8	16,9	8,5	10,1

Forrás: Magyarország Statisztikai Évkönyve (1995, 2003)

A külföldi tőkebefektetések térbeli megoszlása nemzetközi méretekben (régiók, országok között) és országokon belül is jól tükrözi az egyes helyek tőkevonzó-képességét, mintegy jelzi a helyek „valódi” értékét. Hazánkban jól elkülöníthetők az országon belül azok a térségek vagy települések, amelyek a legvonzóbbak a külföldi befektetők számára azoktól, amelyek kevésbé vagy egyáltalán nem vonzóak. A külföldi tőkebefektetések térbeli megoszlása egyfajta „értékítéletet” tükröz, ami nagymértékben hozzájárul a regionális különbségek kiegyenlítéséhez. Másrészt a külföldi tőkebefektetések meghatározó szerepet játszottak abban is, hogy a magyar iparban (s ezáltal a magyar gazdaságban is) egy új térszerkezet jött létre [Kiss É., 2002a].

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások a Dunántúl északi felébe, a fővárosba és tágabb térségébe települtek a kezdetektől fogva, mivel ezeket a területeket részesítették előnyben a külföldi befektetők. Ennek az eredménye az, hogy Magyarország új ipari körzetét is lényegében ez a térség képezi, amelyet három régió a nyugat-dunántúli, a közép-dunántúli és a közép-magyarországi régió együttese alkot. Ez

az új ipari körzet már az 1990-es évek közepére kibontakozott, és az évtized második felében még határozottabb körvonalat öltött [Kiss É., 2002a]. Ezt erősítette meg egy 1998-ban a hazai közép- és nagyméretű külföldi érdekeltségű ipari vállalkozásokra kiterjedt vizsgálat eredménye is. Ugyanis ezeknek a vállalkozásoknak a döntő hányada a Dunántúl északi felébe koncentrálódott, jobbra az M1 autópálya, illetve a Budapest-Bécs tengely mentén. Kialakulásába számottevően belejátszott egyfelől, hogy 1989 után felértékelődött az ország nyugati felének a földrajzi pozíciója, mert relatíve közelebb volt (és van) a fontosabb nyugati befektetőkhez. Másfelől, hogy az ország ezen térségét nem sújtotta olyan erőteljesen a szocialista ipar válsága, mint például az ország északkeleti felét.

A legfrissebb statisztikai adatok szerint az új ipari körzetben található a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások túlnyomó része 2004-ben is. Sarkalatosabban fogalmazva az ország területének egyharmadán a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások több mint kétharmada (68%) helyezkedett el. Ezek együttesen az iparba befektetett tőke közel 80%-át képviselték. Az ezredfordulóhoz viszonyítva a vállalkozásoknak és a tőkének a koncentrálódása is folytatódott. Az új ipari térszerkezet tehát igen tartósnak bizonyul, és a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások és az iparba befektetett tőke térbeli megoszlása szoros összefüggést mutat. Fontos megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy Budapest még mindig az ország legnagyobb ipari centruma, mára már sokat veszített jelentőségéből [Kiss É., 2002]. Csökkenő szerepvállalása az iparban főként azzal magyarázható, hogy a fővárosban magasak a telephelyárak és kevés a szabadon beépíthető terület, továbbá, hogy drágább a munkaerő és a környezet védelmére is mind nagyobb hangsúly helyeződik (3. táblázat).

3. táblázat:

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások és a befektetett külföldi tőke régiók szerint Magyarországon, 2000–2004

Régió	Külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások		Részese- dés (%) az iparba befekte- tett összes külföldi tőkéből 2000-ben	Külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások		Részese- dés (%) az iparba befekte- tett ösz- szes kül- földi tő- kéből 2004-ben
	száma 2000-ben	részese- dése 2000-ben (%)		száma 2004-ben	részese- dése 2004-ben (%)	
Közép- Magyarország	1699	41,9	44,4	1398	39,9	49,3
ebből: Budapest	1279	31,5	34,6	1004	28,6	39,8
Közép-Dunántúl	435	10,7	12,9	413	11,8	14,3
Nyugat-Dunántúl	605	14,9	13,1	576	16,4	15,8
Dél-Dunántúl	353	8,7	2,7	317	9,0	2,1
Észak- Magyarország	291	7,2	12,1	258	7,3	9,1
Észak-Alföld	224	5,5	6,8	211	6,1	6,5
Dél-Alföld	446	11,1	8,0	335	9,5	2,9
Összesen	4053	100,0	100,0	3508	100,0	100,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv (2000, 2004)

Az 1998-as vizsgálat során az is nyilvánvalóvá vált, hogy a főbb külföldi befektetők közül általában a németek és az osztrákok preferálják a Dunántúl északi felét a földrajzi közelség, a német nyelvtudás, a korábbi munkakapcsolatok stb. miatt. Ugyanakkor az amerikaiak inkább az ország területén szórta hoztak létre, többnyire kevesebb, de nagyobb ipari üzemet, mint a németek vagy az osztrákok [Kiss É., 2002b].

A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások térbeli elhelyezkedése 2005. év végi sajátosságainak feltárásához az ország több mint 48 ezer legfontosabb cégét tartalmazó cégdatabázisból közel 1400 külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás települési helyét vizsgáltuk meg. Ez a

minta az összes külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás kb. 40%-át reprezentálja, ami jó alapot szolgáltat a sajátos térbeli vonások felfedezéséhez és a jelenlegi térszerkezet pontosabb megítéléséhez. A mintegy 1400 külföldi érdekeltségű ipari vállalkozás ágazati, települési és tulajdonosi megoszlás szerinti vizsgálata alapján a következő főbb megállapítások tehetők:

- A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások napjainkban is a Dunántúl északi felében tömörülnek, elsősorban a Győr-Budapest vonalra felfűzve helyezkednek el. Északon a Duna, illetve az országhatár, délen pedig a Szombathely-Veszprém-Székesfehérvár-Kecskemét vonal jelöli ki a legnépszerűbb településterület határát.
- A körzeten belül a külföldi érdekeltségű ipari cégeknek napjainkban is a főváros és tágabb térsége a legfőbb településterülete, hiszen a vizsgált külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások jó egyharmadának adott otthont az ország központi része. Jelentőségét az sem csorbíthatja különösképp, ha arra is tekintettel vagyunk, hogy az itteni külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások egy részénél a termelés az ország más térségében levő egységénél folyik, vagyis a tényleges tőkebefektetés is ott történt meg (de ennek mértékéről nincsenek statisztikai adatok).
- A külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások másik fő településterülete változatlanul a Dunántúl északi fele, amely ma is az ország legdinamikusabban fejlődő ipari körzete. Dinamizmusát a gépipar legerőteljesebben fejlődő ágazatainak (elektronika, számítástechnika, járműgyártás) köszönheti, amelyek itt koncentrálnak. A térségen belül Győr-Moson-Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megye mondhatja magáénak a legtöbb ipari vállalkozást.
- Az sem változott lényegében 1998 óta, hogy a német és az osztrák befektetők jobbra az Észak-Dunántúlon hozták létre vállalkozásaikat, míg az amerikaiak az ország legkülönbözőbb részeiben, kevésbé koncentrálnak a térben, habár az utóbbi években már kevesebb az amerikai beruházás, ami részben a 2001. szeptember 11-ei események folytán tapasztalható globális amerikai tőkebefektetés mérséklődésével magyarázható.
- Az ország területének döntő hányadát kitevő dél-dunántúli, alföldi és észak-magyarországi területek továbbra sem tartoznak a legked-

veltebb ipari befektetési célpontok közé. Ezen országrészekben csak szigetszerűen lehet elkülöníteni olyan területeket, településeket (pl. Pécs, Nyíregyháza, Szeged), amelyek több külföldi érdekeltségű ipari vállalkozásnak a színhelyei.

Az ipar térszerkezetének a tartósságát jelzi a jövőre nézve is a másik aspektusú megközelítés, melynek alapjául a napi gazdasági lapokból 2004 januárja és 2005 decembere között gyűjtött új, tervezett ipari beruházások adatai szolgáltak. Az adatgyűjtés két esztendeje alatt 25 új, jelentősebb ipari vállalkozást terveztek megvalósítani a külföldi befektetők hazánkban. Közülük 15-nek (60%) a Dunántúl északi felében levő települést választottak színhelyül. Ehhez hasonló mértékben szándékoztak 2003-ban is új beruházásokat létrehozni a térségben, ugyanis a 36 tervezett új vállalkozás kétharmadát ide kívánták telepíteni (Bálint A. 2003). Mindezek arra utalnak, hogy a külföldi ipari befektetők számára továbbra is az ország északnyugati területe a legkedveltebb befektetési célpont, és ebben a közeljövőben sem várható – a tervezett beruházások tükrében – releváns változás.

Külföldi tőkeáthelyezések

A Magyarországon létrejött külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások egy (eddig még szerény) része a termelés áthelyezéseknek köszönheti a létét. A külföldi tőkeáthelyezés (relokáció) alatt általában azt értjük, amikor egy cég a termelésének és/vagy a szolgáltatásainak egy részét vagy egészét máshova helyezi át. A termelés, illetve a tőkeáthelyezést a legtöbbször nemzetközi értelemben használják, vagyis akkor, amikor egyik országból egy másik országba történik az áttelepítést. A tőkeáthelyezés rendszerint cégek megszűnését jelenti az addig annak „otthont adó” (rendszerint) az anyavállalat hazájában) és cégalapítást a „vendéglátó” (fogadó) országban.

Globális szinten a külföldi tőkeáthelyezés, illetve termelésáthelyezés nem új jelenség, ám az utóbbi időben egyre gyakoribb. Ennek legfőbb oka, hogy a világgazdaságban nagyon jelentős változások következtek be. Megváltozott a disztribúciós hálózat, a törvényi szabályozás és az üzleti környezet, módosultak a vásárlói szokások stb. Ráadásul a globalizáció folyamata is felgyorsult, aminek természetes kísérő-

jelensége a cégek mozgása. S egyáltalán nem ritka, hogy egy cég többször is költözik egyik országból a másikba, ahogy pl. a bérköltségek változnak. Manapság egyre több cég egyre többször telepíti át a termelését. Az áthelyezés révén nemcsak a költségeket lehet csökkenteni, hanem a termelés racionalizálására, a termelési folyamat, a termelési lánc különböző szegmenseinek térbeli átrendeződésére és a termelés koncentrálására is sor kerülhet. A transznacionális vállalatok az áttelepítések folytán sokkal hatékonyabban tudják a termelést a térben szervezni, s ezáltal a versenyképességük is fokozódik. Továbbá azzal is indokolható, hogy napjainkban gyakrabban hallunk a tőkeáthelyezésekről, hogy a médiában is nagyobb figyelmet tulajdonítanak az olyan jellegű írásoknak, amelyek erről tudósítanak. Kiváltképp azok a tőkeáthelyezések keltenek hatalmas érdeklődést, amelyek igen kedvezőtlen társadalmi, gazdasági következményekkel járnak. Persze ez attól is függ, hogy mekkora az ipar súlya, szerepe az adott országban. Többnyire a nagyobb vagy jelentősebb iparral rendelkező országokat erőteljesebben érintheti a relokáció.

A termelés áthelyezés alapvetően költség különbségen nyugszik. Ez a legfőbb mozgatórugója. A költségkülönbség megnyilvánulhat pl. a munkaerő, a nyersanyag és a szállítás terén, amelyek közül rendszerint az alacsonyabb munkaerő költség, a kisebb bérköltség a legdöntőbb. Bár ma már az is kétségtelen, hogy az alacsonyabb költség önmagában nem elegendő. Ha más tényezőket is figyelembe vesznek (pl. a költözés költségei) nem biztos, hogy megéri az áttelepülés. Az áthelyezéssel kapcsolatos döntések meghozatalakor az áttelepülés teljes költségét kell tekinteni, ami az építési költségektől a munkabérjellegű költségekig mindent magában foglal. Az sem mindegy, hogy az új telephelyről a vásárlókhöz, a beszállítókhöz, a közlekedési útvonalakhoz milyen a hozzáférés lehetősége. Mindezeket túl a potenciális telephelyeken a megszerezhető adókedvezményeket, az ottani munkaerő minőségét és a munkavállalók és a vezetők kapcsolatát sem szabad kihagyni a legfontosabb mérlegelendő szempontok közül, mert csak ezek együttese tükrében lehet jó döntést hozni az új telephely helyszínéről [Melachrinoudis et. al, 2000].

A tőkeáthelyezéseknek mind az otthont adó, a küldő, mind a fogadó országokra több kedvező és kedvezőtlen kihatása van. Az előbbi-

ekben pl. költségeket takarítanak meg és a vásárlók alacsonyabb áron juthatnak a termékekhez, javul az ország és a cég versenyképessége, gyorsabban fejlődhet a gazdaság, a felszabaduló munkaerő pedig jobban fizetett állásokban helyezkedhet el. Ugyanakkor a vendéglátó országban a tőkeáthelyezések következtében a leányvállalatok és beszállítóik által dinamikusabban fejlődik a gazdaság, munkalehetőségek teremődnek, nőnek az adóbevételek, serkentik az infrastruktúrális fejlesztéseket stb. [Hunya–Sass, 2005].

A posztoszocialista országokban nemcsak a külföldi tőkebefektetés, hanem a külföldi tőkeáthelyezés is új elemként bukkant fel 1989 után. Az előbbi következtében országos és lokális szinten számos kedvező hatás (munkahelyteremtés, modernizáció, felzárkózás, integrálódás stb.) volt tapasztalható, míg az utóbbi rendszerint kedvezőtlen következményekkel járt (munkahelyek elvesztése, helyi adóbevételek csökkenése, tovagyűrűző hatásként az egykori beszállítók is gyárbezárásra kényszerülnek stb.), nem beszélve a társadalmi kihatásokról. A posztoszocialista országok „alighogy megszokták” a külföldi befektetőket és a befektetéseik többnyire jótékony hatását, amelyek azt a látszatot keltették, hogy ezek a beruházások tartósak lesznek, és a befektetők hosszú távra terveznek, és hogy most már „semmi probléma” nem merülhet fel, hamarosan rá kellett döbbsenniük, hogy ez nem így van. Nem számoltak azzal ezek az országok, hogy a megtelepedett külföldi vállalkozások nem „örökre” telepedtek le, hogy mihelyst máshol kedvezőbb feltételeket találnak vállalkozásaik működtetéséhez azonnal továbbállnak, áthelyezik a termelést és bezárják az alig pár éve megnyitott posztoszocialista országbeli telephelyüket. A korábbi ilyen tapasztalatok hiánya miatt, és mert a gazdasági megújulás is nagyon súlyos társadalmi terhekkel, komoly feszültségekkel járt, szinte sokkolóan hatott, főleg eleinte és sok keserűséget okozott az, amikor azzal kellett szembesülni, hogy egy nagynevű multinacionális cég, amely csak pár éve telepedett le és több száz embernek ad munkát hirtelen, egyik napról a másikra bezárja a gyárat és/vagy a termelést áthelyezi valamilyen okból kifolyólag egy másik (pl. kisebb bérköltségű) országba. Azért is váltottak ki nagy visszhangot kezdetben ezek a gyárbezárások, tőkeáthelyezések, mert az is akkora vált nyilvánvalóvá, hogy a multinacionális cégek ellen az állam, a kormány sem tud sokat tenni, szinte semmit. A döntéseiket nem

lehet megakadályozni, s nagyon nehéz befolyásolni, ezért teljesen kiszolgáltatottnak érezhetik magukat az emberek.

Az, hogy a tőkeáthelyezések (és ezáltal a kedvezőtlen kihatásaik is) később jelentkeztek Európa keleti felében elsősorban annak a következménye, hogy itt később értek meg a feltételek. A külföldi befektetőknek időre volt szükségük ahhoz, hogy megszokják a helyi környezetet. Az indulás nehézségeinek a leküzdése után, és a bizonytalanság elmúltával, látva a stabilitást már bátrabban mertek hosszabb időtávra tervezni, s ezáltal a termelést ide koncentrálni, vagy az itt meglévő üzemeket bővíteni. Sőt, a cég globális stratégiai döntéseinek meghozatalában is már jobban számításba vették a közép- és kelet-európai telephelyeiket.

Napjainkban a tőkeáthelyezésnek, a cégek áttelepítésének egyik fő célpontja Közép- és Kelet-Európa. A volt szocialista országok a külföldi tőkebefektetéseknek is releváns célterületei. A régió iránti nagyarányú érdeklődés a térség több kedvező adottságából (relatív olcsó és képzett munkaerő, földrajzi és kulturális közelség stb.) fakad. Mivel a költségtényezők, különösen a munkaerőköltségek Európa nyugati felében és Észak-Amerikában jóval magasabbak, mint Európa középső és keleti felében, ezért a relokáció fő irányaként a nyugatról keletre tartás jelölhető ki. Tulajdonképpen ezt fejezi ki a gyakran hangoztatott szlogen is, hogy „Keletre fel”. Közép- és Kelet-Európa azonban a fejlett ázsiai országok számára is vonzó befektetési, tőkeáthelyezési célpont lehet, ami – földrajzi helyzetükre utalva – a „Kelet és Nyugat találkozásában” való megfogalmazást indokolja. A közép- és kelet-európai térség tehát két irányból is kedvező helyzetben van az áttelepítést végrehajtani szándékozó cégek szempontjából. Éppen ezért „ideális” relokációs célterületnek tekinthető. A keletről nyugatra való áttelepítést, termeléskoncentrációt a kisebb költségek mellett a piachoz, illetve az uniós piacokhoz való közelebb jutás és az oda való könnyebb bejutás lehetősége is motiválja.

A poszt szocialista országok közül a tőkeáthelyezéseknek hazánk az egyik leggyakoribb célpontja, aminek részben centrális földrajzi fekvése is az oka. Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben a külföldi befektetők többnyire új, zöldmezős beruházások keretében hozták létre termelő üzemeket. A termelés áthelyezés csak az elmúlt egy-két

évben erősödött fel. Amíg 2004 előtt évente csak egy-két áttelepítés regisztrálható, addig 2004 után már a három-négyszeresük. A különféle gazdasági lapokból folyamatosan gyűjtött információk szerint 2005-ben öt multinacionális cég határozott valamelyik nyugat-európai országban levő üzemének hazánkba való áttelepítéséről. Ugyanakkor, ha azokat a cégeket is figyelembe vesszük, amelyek „csak” a magyarországi gyártóbázis bővítését és/vagy a termelés koncentrálását célozták, akkor még legalább néggyel növelhető az előbbi szám. Ezzel szemben 2004-ből hét olyan cég neve (pl. Electrolux, Elcoteq, Siemens, Knauss Tabber, Philips) említhető, ahol inkább a bővítés és/vagy a termelés koncentrálás volt a meghatározó. Egyre sűrűbben fordul elő ugyanis, hogy a termelés áthelyezés valójában a gyártókapacitás bővítését és/vagy a termelés koncentrálását jelenti, de hozzájárulhat a termelési tevékenységek térbeli átrendeződéséhez is a telephelyek között. Az is mind gyakoribb, hogy az új telephely létesítésének háttérében (pl. Creaton AG esetében) egy majdani tervezett termelés áthelyezés áll. Mivel a termelés áthelyezés, a kapacitás bővítés és a termelés koncentrálás gyakorta nehezen elkülöníthetők, emiatt a statisztikai számbavételük sem könnyű. Mindezek ellenére a rendelkezésre álló néhány relokációs példa is szolgálhat jelzésértékű információval (*4. táblázat*).

A multinacionális cégek Magyarországra történő áttelepítését a leginkább a Nyugat-Európában tapasztalható növekvő költségek motiválták, de például a finn Kemiránál a magyar telephely kapacitásának maximális kihasználására való törekvés volt a legfőbb hajtóerő. A magyar munkaerő még mindig relatíve olcsó, s ez igen döntő tényező az áttelepítés helyszínének kiválasztásában. Például Svédországban nyolcszor annyit kap egy Electroluxnál dolgozó szakember, mint Jászberényben. A hazai munkaerő jó minőségét tartotta szem előtt a francia luxuscipő gyártó, amikor Bonyhádot választotta első és egyetlen külföldi telephelyéül, ahova fokozatosan telepíti át a termelést az elkövetkező években. A jövőben – hazánk számára – gondot a munkaerő hiánya és magas ára okozhat, mert számottevően mérsékelheti Magyarország tőkevonzását. Már ma is több multinacionális cégnél (pl. Suzuki, Philips, Flextronics) alkalmaznak külföldieket (jobbára szlovákokat, ukránokat), ami részben annak a következménye, hogy a magyar munkaerő kevésbé mobil.

4. táblázat:

Termelésáthelyezések a magyar iparban 2005-ben

Megnevezés	Termelés-áthelyezés: honnan	Termelés áthelyezés: hová	Ágazat	Áthelyezés oka	Foglalkoztatottak száma (fő)	Megjegyzés
Heschung Holding	Franciaország	Bonyhád	cipőipar	képzett magyar munkaerő, magas franciaországi előállítási költségek	60	egyetlen és első külföldi telephely
Kemira GrawHaow	Finország (ill. nyugat-európai országokból)	Peremarton	műtrágyagyártás	magyar gyártási kapacitás kihasználás fokozása	140	ez az üzem az egész kelet-európai piacot szolgálja ki
Linde AY	Svájc	Répcelak	ipari- és egészségügyi gázgyártás	kapacitás bővítés, mivel a piaci igények 4-5-szörösére nőttek a térségben	505	hat telephelye van hazánkban
LuK-csoport	Németország	Szombathely	járműipar (kuplung-, kuplungtárcsa-gyártás)	kapacitás bővítés, növekvő nyugat-európai költségek	..	ez az üzem az anyacég legnagyobb kuplung-, és kuplungtárcsa gyártója
Electrolux AB	Svédország	Jászberény	háztartási gépgyártás (porszívógyártás)	költséghatékony-ság fokozása, kisebb anyag és munkaerő költségek	545	a svéd cég porszívókat már csak itt gyárt

.. Nincs adat, de a négy kontinensen levő húsz üzemében kilencezer embert foglalkoztat.

Forrás: 2005. évi gazdasági napi lapokból saját gyűjtés.

Azzal is számolni kell, hogy mindig vannak és lesznek „olcsóbb munkaerő-költségű országok” (pillanatnyilag pl. Kína, kelet-európai országok), ami miatt egyes ágazatok képviselői (pl. textilipar) tovább települnek ezekbe az országokba. Hazánkban az első jelentősebb ilyen jellegű eseményre (gyárbezárásra és termelés áthelyezésre), ami nagy publicitást is kapott az ezredfordulón került sor, amikor a Mannes-

mann Sárbogárdról Kínába helyezte át a termelést. Azóta már egyre gyakrabban találkozhatunk hasonló esetekkel. 2002-ben pl. a japán TDK döntött arról, hogy Rétságáról a gyártás egy részét Ukrajnába helyezi át, mert ott a bérköltségek a tizedét tették ki a hazainak. 2004-ben pedig a Kaposvári Ruhagyár szintén hasonló lépésre szánta el magát, hogy a gyártási költségeket csökkentse. Ez utóbbi azért is nagy jelentőségű, mert új jelenségként értékelhető, ugyanis már nemcsak az idetelepült külföldiek termelés áthelyezésével kell számolni, hanem azzal is, hogy a magyar vállalkozások is kezdenek élni ezzel a lehetőséggel. Talán ennek is betudható, hogy mostanra már az áthelyezések egyre kevésbé járnak olyan „drámai” társadalmi (gazdasági) következményekkel, mint kezdetben. A poszt szocialista országokban is elfogadottá vált, hogy a piacgazdaságot jellemző (egyre fokozódó) verseny természetes velejárója, hogy a vállalatok odatelepülnek, oda helyezik a termelést, a szolgáltatást, ahol – többek között – a költségtényezők a legkedvezőbbek. Lényegében ez a globalizációnak is fontos eleme és mind jobban érvényesül, hiszen a globális verseny napjainkban még kiélezettebb, mint valaha.

A 2005. évi áttelepítési tervekből is kitűnik, hogy a tervezett áttelepítések nem köthetők szorosan egyetlen ágazathoz sem, hiszen a könnyűipart képviselő cipőipar mellett megtalálható a vegyipar és a gépipar is. Az viszont kétségtelen, hogy vannak olyan ágazatok (pl. elektronika, járműgyártás, textilipar), főleg ha a kapacitásbővítést és a termelés koncentrációt is figyelembe vesszük, amelyekben jóval gyakoribb az áttelepítés, mint más ágazatokban. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy az alacsonyabb bérköltségű vagy kevésbé képzett munkaerőt igénylő ágazatok sokkal mobilabbak, ezért az áttelepítésükre vagy a tovább telepítésükre jóval nagyobb az esély, mint a magas szakképzettséget igénylő ágazatoknál. Éppen ezért arra kell törekedni, hogy olyan cégek települjenek le vagy át, amelyek nem az alacsony kvalifikáltságú, olcsó munkaerőt keresik. Már eddig is többnyire a kevesebb szaktudást igénylő vállalkozásaikat vitték el hazánkba a cégek, ami akár egyfajta jótékony hatású szerkezetváltásnak is tekinthető.

A tőkeáthelyezések céltelepüléseinek a földrajzi elhelyezkedése egyértelműen arra utal, hogy még mindig a Dunántúl északi fele a

legvonzóbb a külföldi befektetők, a transznacionális vállalatok számára, ellenben a Dél-Dunántúl és az Alföld kevésbé. Egészében véve a külföldi érdekeltségű ipari vállalkozások térbeli megoszlásában meglevő nagy különbségek alapvetően az ország keleti és nyugati fele közötti jelentős társadalmi, gazdasági fejlettségbeli differenciákra vezethetők vissza. Az, hogy a Dél-Dunántúl és az Alföld tekintélyes hányada kevésbé iparosodott egyfelől oka, másfelől következménye a külföldi tőke szerényebb érdeklődésének. Hosszabb távon azonban felértékelődhet pl. az észak-alföldi telephelyek szerepe, mert azok lehetővé tehetik, hogy bizonyos, kevésbé képzett munkaerőt igénylő vagy munkaigényes tevékenységeket a szomszédos országokban végezzenek, míg a tudást igénylőket nálunk, s a tevékenységek ilyen jellegű térbeli megoszlása, térbeli szervezése szintén előnyös lehet a cégek számára.

Összefoglalás

A közép- és kelet-európai országok közül még napjainkban is hazánk az egyik legvonzóbb a külföldi befektetők számára, a gazdasági ágazatok közül pedig az ipar. Ez azt vetíti előre, hogy a magyar gazdaságban nagy valószínűséggel hosszú távon is meghatározó szerepe lesz a szekunder szektornak. A külföldi érdekeltségű ipari beruházások a térben is jól elkülönülnek. Megerősödött a korábbi térszerkezet és továbbra is az Észak-Dunántúl az ipari termelés fellegvára. Releváns változás ebben az elkövetkező években nem várható, habár a tőkeáthelyezések mind gyakoribbá válása folytán a még kevésbé kedvelt befektetési célterületek megítélése kedvezőbbre fordulhat. Ez pedig a magyar ipar, sőt a magyar gazdaság térszerkezetét sem hagyja érintetlenül.

Irodalom

- Bálint, A. (2003): Hozzák vagy viszik? Figyelő. 2003. október 23–29, 53–57.
- Dicken, P. (1999): *Global shift. Transformation the world economy*. Chapman, London, 496.
- Hunya G.–Sass M. (2005): Coming and going: gains and losses from relocations affecting Hungary. *WIIW Research Reports* 323. 23.
- Kiss, E. (2002): Restructuring in the industrial areas of Budapest in the period of transition. *Urban Studies*. Vol. 39. 1. 69–85.
- Kiss É. (2002a): A magyar ipar térszerkezeti változásai. *Földrajzi Értesítő*. 51. 3–4. 347–365.
- Kiss É. (2002b): Az átalakuló ipar térszerkezeti jellemzői. In: Mészáros E.–Schweitzer F. szerk. *Föld, víz levegő*. Magyar Tudománytár sorozat. MTA Társadalomkutató Központ, Kossuth Kiadó, Budapest. 363–378.
- Melachrinoudis, E.–Min, H.–Messac, A. (2000): The relocation of a manufacturing/Distribution facility from supply chain perspectives. *Advances in Management Science, Multicriteria Applications*, Kenneth Laurence, Editor, JAI Press. Vol. 10. 15–39.
- Seliger, B. (2004): The impact of globalization. Changes and risks for Russia as a transformation country. *Eastern European Economics*. 42.1. 5–24.
- Simai M. (2002): Globalizáció és regionális együttműködés a XXI. század elején. In: Blahó A. szerk. *Európai integrációs alapismeretek*. Aula Kiadó, Budapest. 41–66.

Liska Szilárd

Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása

A magyarországi privatizáció a magántulajdon kialakításának, az állami szektor átgondolt, ellenőrzött leépítésének történelmi folyamata.¹ Persze nem csak Magyarországon, Európa, sőt a világ sok más országában alkalmazták már korábban, és alkalmazzák ma is ezt az állami feladatok csökkentését szolgáló eszközt. A '80-as évek végén, a '90-es évek elején a magyar privatizációval párhuzamosan sok európai országban zajlott le privatizáció, aminek általános céljai a *magántulajdon előtérbe helyezése, az állami vállalatok által termelt veszteségek megszüntetése, valamint az államadósság csökkentése* voltak.

Az első, „klasszikus privatizációnak” az USA-beli „Reagan-féle államtalanítási törekvések”-ként emlegetett gazdaságpolitikai eszközt lehet nevezni. Azért volt erre szükség, mert az 1960-as évek közepétől az Amerikai Egyesült Államokban folyamatos demográfiai növekedés a lakosság közszolgáltatások iránti keresletének növekedését generálta, amire a kormánynak válaszolnia kellett: növelni kellett a kínálatot is. Ez egyértelműen magával vonzotta az ágazatok költség-növekedését is. Bizonyos ágazatok (energia ~, közlekedési ~) viszont *túl költségesek lettek*, tehát relatív drágábbak lettek. Erre megoldást kellett keresni. Ez ösztökölte a vezetőket arra, hogy korlátozzák az állami szabályozásokat: terjesszék ki ezen ágazatok működését a szabad versenyes piacra *a hatékonyság növelésének érdekében. Ezért a gazdaságtalan tevékenységek felszámolását tartotta a Reagan-kormány fontosnak*, szigorúan szem előtt tartva az *ár- és nyereségszigorítás* igényét. Megemlítendő azonban az is, hogy az USA-ban a *termelő eszközök a nemzetgazdaság keretein belül maradtak*. Ezért a Reagan-féle privatizáció fő céljai: a szabályozás okozta költség-többlet megszüntetése, a szektorok kormányzattól való függőségének megszüntetése, valamint a

¹ Diczházi Bertalan–Macher Ákos: Állami vagyonkezelés Európában és Magyarországon, Számadás a talentumról

monopolhelyzetek megszüntetése úgy, hogy a szolgáltatások ne veszítsenek minőségükből, értékükből, ne csökkenjen a mennyiségük, tehát hogy a változásokból fakadóan a „fogyasztót” ne érje veszteség², mind reális, érthető, *elérhető célok voltak*.

Az 1970-es évek időszakában jelentősen megnöttek Magyarország külföldről (Nyugatról) felvett hitelei: 1974–1979 között mintegy 3, 5 milliárd dollárnyi külföldi hitelt vett fel. Egy országnak akkor érdemes hitelfelvételhez folyamodni a gazdasága fejlesztése kapcsán, ha azt a gazdaság még a hitel lejárta előtt ki is termeli, tehát a fogyasztás-növekedésből, valamint a pótlólagos beruházásokból származó termelés növekedése magasabb, mint a felvett hitelek törlesztő részlete, azaz ténylegesen bővül a gazdaság.

Az 1973-as olajárrobbanást például Japán és Nyugat-Európa arra használta fel, hogy az olajra épülő (tehát energia- és nyersanyagigényes) technológiákat lecserélje. Tehát az olajárrobbanás egy verseny alapját képezte: ki tud a legjobban újítani, ki képes a kiugrára egy viszonylag szorított helyzetben. (Ez előrevetíthetően az elkövetkezendő 50-100 évben várható hasonló technológiai versenynek egy előjátéka volt.) Ebben a versenykörnyezetben Magyarország azért is hitelekhez folyamodott. Ám a hitelek zöme a belföldi fogyasztás szinten tartását segítette elő, s csak kisebb részéből valósultak meg pótlólagos beruházások. Ennek káros hatásai néhány év után már megmutatkoztak: jelentőssé vált az ország eladósodása, amikor is az újabb hiteleket már azért vették fel, hogy az előzőeket fizetni tudják: „...míg az ország eladósodása 1974-79 között a külkereskedelmi deficit finanszírozását szolgálta, addig 1979 után az adósságállomány öngerjesztővé vált.”³

Az 1980-as évek közepén az importigényes termelés növekedése, a Szovjetunió (a szovjet rendszer) gazdasági veresége, valamint *a külső eladósodás növekedése* (és persze a rendszerváltás szükségessége) mind azt a gondolatot erősítették, hogy sürgősen tenni kell valamit. *Ezért* kezdődött el az a máig is befejezetlen folyamat, melynek eredményeként az addig állami tulajdonban levő vállalatok nagy része magán kézbe jutott, átalakítva ezzel a gazdaság tulajdonosi szerkezetét (is). Így *a privatizáció kiváltó oka* elsősorban *az állam addig felgyü-*

² Savas, Emmanuel S.: Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból?

³ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

lemlett adósságának törlesztésére való igénye volt, másrészt az az elgondolás, hogy bizonyos szektorok a szabadpiacon gazdaságosabban működtethetők, harmadrészt pedig a kép, hogy „a fejlett nyugaton” viszonylag kicsi az állami szektor aránya és szerepe. 1989 után megindult a privatizáció, az állami vállalatok eladása – elvileg – a gazdaság teljesítőképességének javítása céljából.

A privatizáció hajnala

A '80-as évek végén megnyílt a lehetőség a vállalkozások alapítására is. Ez a közeledő rendszerváltás velejárója volt, az igény a Nyugathoz való felzárkózásra. A szocialista piacgazdaságról át kellett térni a kapitalizmusra, ám ez nem tűnt könnyű feladatnak. Már csak azért sem, mert – visszatekintve úgy tűnik – a szocialista gazdasági rendszerben nevelkedett államférfiak *le akarták másolni a kapitalizmust*: ami nyugaton kék, az legyen itthon is kék, és ami kerek, az se legyen szögletes.

A privatizáció kezdetén a (kis)kereskedelmi szektor, valamint a szolgáltatás szektor hazai magántulajdonba adása volt jellemző. Az 1988-ban elfogadott társasági törvény következtében pedig jelentős vállalkozási hullám indult meg. Ez megoldást jelentett a „kapun belüli munkanélküliség” radikális leépítéséből fakadó munkanélküliségre. Ugyanis felkeltette a sokakban lappangó, eddig elnyomott vállalkozói kedvet, s így az emberek – saját – munkára találtak. Ez a folyamat – az adósságkezelés szükségességének figyelembe vételével – viszont nem származtatott elegendő forrást az eladósodásból származó adósságterhek kezelésére, tehát más eszközökhöz is kellett folyamodni. Így a „következő lépés” már a nagyvállalatok értékesítése volt.

A privatizáció fő céljai csoportosítva a következők voltak (az 1995. évi XXXIX. tv., a (privatizációs törvény alapján):

Gazdasági célok:

- a gazdálkodás hatékonysági szintjének emelése, a verseny erősítése,
- a gazdaság tőkehiányának enyhítése,
- az állam bevételeinek növelése, gazdasági szerepének csökkentése,
- a hazai tőkepiac fejlesztése, a hazai és nemzetközi tőke, multinacionális társaságok bevonása,
- új, korszerű technológiák, termelési kultúrák, marketing és vezetési módszerek meghonosítása,

valamint *társadalmi célok*:

- a magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépítése,
- a hazai tulajdonosi réteg megteremtése, a hazai vállalkozások fejlődésének támogatása, (!)
- munkahelymegőrzés, munkahelyteremtés, (!)
- a dolgozói és vezetői tulajdonszerzés előmozdítása,
- a lakossági kisbefektetők körének szélesítése, a kárpótlási jegyek ellenében megfelelő vagyon juttatása. (!)

Az első csoportba azok a célok tartoznak, amik kifejezik az igényt a gazdaság erősítésére, a gazdálkodás versenyképességének növelésére. Ez az igény a gazdaság termelőképességének a nyugati szintre való felzárkóztatására, tehát a fejlődés – ismerve a rendszerváltás előtti kapacitás-kihasználatlanságot, a felelőtlenül kezelt amortizációt, foglalkoztatást – érthető okból játszik fontos szerepet a privatizáció céljainak kialakításában.

Az előzőeken túl olyan célok (társadalmi célok) is előtérbe kerültek, amelyek – *kilépve a szocializmus burkából* – a piacgazdaság társadalmába való beilleszkedést jelentik: a szocialista gazdaságpolitika egyik alapja, hogy mindenki dolgozzon, egyen, lakjon valahol. Fontos, *mindenki*. És az is, hogy hogyan. Nagy kérdés ugyanis, hogy az Ember, akinek eddig nem kellett a munkahely-megszűnésektől (mivel a szocializmusban kötelező volt dolgozni), az árák kedvezőtlen alakulásától (stabil, változatlan árák voltak), a versenyben való elbukástól, a megélhetés nehézségeitől tartani, *a szocializmus védőbástyái mögül a „szabad a verseny” piacába kilépve* (belépve) *hogyan tud talpon maradni*. És mindezt úgy, hogy soha nem tapasztalta, milyen az (a kapitalizmus). Ezért a fent említett célok – ha csak megfogalmazva is – jók. Jó, mert mindegyik előrevetíti a maslow-i szükséglet-hierarchia első majd második szintjére eljutás lehetőségét (fiziológiai majd szellemi biztonság). Ugyanis amikor az embernek nem az „anyagias” kérdések töltik ki mindenapjait, akkor hatékonyabban tud küzdeni, fejleszteni, versenyezni, talpon maradni egy versenykörnyezetben. A munkahely biztonsága ugyanis, a tulajdonlás maga és az, hogy ezekből rendszeres – anyagi – biztonsága is származhat mind egy olyan, *pozitív önérzetet és gondolkodást enged kifejlődni, amely méltóvá és képessé teheti az embert a versenyre*.

A privatizáció számokban

Egy értékesítendő vállalat ára függ természetesen az adott vállalat helyzetétől (év végi záró adatai, tartozásai, a tárgyi-eszköz állomány állapota, stb.), valamint attól is, hogy mennyire fontos az adott államnak vagy nemzetnek egy bizonyos vállalat, vagyis annak tulajdonlása (ergo a vállalat „kézben tartása”). Az is árkalkulációs szereppel bír, hogy az államnak mekkora szüksége van a pénzre. Ugyanis a privatizáció elsődleges szempontjai (politikai jellege miatt) kormányonként és időben is változhatnak. Ha az állam a vállalatok eladásából akarja finanszírozni a rövid lejáratú hiteleit, vagy annak kamatait, esetleg bizonyos kormányzati kiadásokat, (mint ahogy erre láthatunk nem egy példát), akkor már rögtön a döntési szempontok közé kerül az esetleges értékesítés ideje/határideje is. (Nagyon jó példa erre a Kaposvári Húskombinát esete is, ahol a gyár folyamatos, értékmegőrző munkálatait egy idő után azért nem végeztették el, mert a gyár még akkor is viszonylag nagy értékű és műszakilag fejlett volt, – csak működési, s talán irányítási gondokkal küszködött –, de féltek az akkori vezetők, hogy az akkor rossz eredménnyel és magas hiánnyal záró vállalatból csak „nehezen tudnak megválni”. Ezért *nem végezték el a karbantartási munkálatokat*, hogy a terv szerintinél nagyobb legyen a gépek amortizációja, tehát a vállalat *veszítsen az értékéből*. (Ugyanis akkor már relatív olcsóbb árat lehet kiírni, aminek hatására nagyobb lesz a kereslet is, s gyorsabban sikerül túladni rajta.⁴)

Az előbbieken túl is nagymértékben meghatározza az árat, hogy az állam kinek akarja eladni az adott vállalatot. Ugyanis ha nem hazai befektetőknek „kell” eladni a vállalatokat, akkor nem kell alkalmazni az árkiegészítést, sem az ilyen alapokra épülő árkalkulációt, ami ugye bevétel-kiesését jelenthet.

De nem csak a bevételeket, hanem a kiadásokat is meg kell vizsgálni, ha eladásról beszélünk. Ugyanis a tranzakciók lebonyolításának, és az esetleges vevők felkutatásának is van költsége, így jelen esetben maga a privatizációs folyamat sem lehet költségmentes. És természetesen a kettő különbsége a fontos.

⁴ Keszthelyi: Egy vállalat átalakulásának és privatizációjának gyakorlati tapasztalatai című diplomadolgozat (2003), Pénzügyi és Számviteli Főiskola, Zalaegerszeg

A tranzakciók közvetlenül a rendszerváltás utáni években még nem képviseltek olyan nagy értéket. Ekkor ugyanis a kevésbé nagy értékű és fontosságú, de jól működő, piacképes cégeket értékesítették. (Ekkor még, a hazai kisbefektetők jutottak tulajdonhoz.) Így a bevételek sem voltak magasak. Ezek a kis értékű cégek úgy négy év alatt „elfogytak”. Ezután következtek *nagy pénz- és eszmei értékű* vállalatok. Ennek keretében, a 1994–1996 közötti időszakban történt többek között a „privatizációs bummm” keretében az energia-szektor, a bankok és a többi, tehát *a stratégiai jelentőségű vállalatok* nagy részének az eladása. De ezek száma sem végtelen, ezért a '90-es végére lassan kezdett elfogni a „áru”. Majd előtérbe került a tőkepiacon történő privatizáció, valamint a nehezebben értékesíthető kisebbségi tulajdonrészek eladása, így a bevételek újra megcsappantak, s az ezredfordulóra.

1. táblázat: Privatizációs bevételek és kiadások alakulása

Évek	Privatizációs bevételek (m. Ft)	Privatizációs kiadások (m. Ft)
1990	670	0
1991	31 360	3 430
1992	77 230	24 940
1993	169 910	58 300
1994	156 670	46 340
1995	473 965	241 938
1996	157 964	340 168
1997	349 752	329 509
1998	111 923	150 439
1999	132 395	132 392
2000	59 295	60 121
2001	51 735	50 920
2002	20 961	24 485
2003	29 509	24 151
Σ	1 823 339	1 487 133

Forrás: ÁVÜ, ÁPV Rt.

1 823, 339 milliárd forint.

Ennyi volt az értékesítésekből származó bevétel kumulálva, 2003. december 31-ig, folyó áron számolva. Hasonló módszerrel kapjuk, hogy a kiadások 1 487, 133 milliárdot tettek ki. Ám a bevételek és a kiadások különbsége sem volt mindig aktív. Néhány évben (1996, 1998) az ÁPV Rt. kiadásai már meg is haladták a bevételeit. Bár a 2003-ig kumulált bevételek és kiadások különbsége pozitív, nem sok: 336 206 milliárd Ft.

Eddig azt tudjuk, hogy a privatizációból származó bevételek egy része a tranzakciókat lebonyolító szervezet(ek) működési és egyéb kiadásait fedezi. Az adott időszakra vonatkozó zárszámadási törvények szólnak arról, hogy néhány évben az elért kvázi profittal, a bevételek és a kiadások különbségénél kisebb összegeket fordítottak a költségvetési hiány fedezésére. A költségvetési hiány és nem az adósság kezelésére. Tehát legalább annyival többet is költöttek az évek során az államkasszából, mint amennyi oda bekerült a privatizációból. (Például a privatizáció bevételeinek és kiadásainak különbsége 111 610 m Ft, míg a költségvetési hiány finanszírozására csak 22 261, 6 milliót fordítottak.⁵)

„Hasonlóképpen a privatizáció közismert visszaélései – áron alul való eladás, vételár részbeni sikkasztása, csúszópénzek, stb. – az állampolgárokat megkárosították ugyan, (...) de a gazdaság teljesítményét csak akkor befolyásolták károsan, ha az új – rendszerint külföldi – tulajdonos nem termelőegységet, hanem piacot vásárolt; a magyar vállalatot felszámolta és ezután a magyarországi piacot külföldi gyárának árujával látta el.”⁶

Ezek alapján elmondható, hogy a privatizáció Magyarországon *mindennapi bevétel-szerzés egyik módszere* volt. Mivel nagyrészt a hiány fedezésére, a pénzszerzésre volt hivatott privatizálni, a magyar vállalatok nagy részét, – gazdasági helyzetüktől függetlenül – *nagyon gyorsan és nagyon gazdaságtalanul „sikerült” eladni*, így nem járult hozzá az adósság-probléma megoldásához. „Magyarország a ’80-as évek eleje óta azért vesz fel újabb és újabb hiteleket, hogy a külföldi adósságát törleszteni tudja, miközben a bruttó adósságállomány ugrás-

⁵ „Magyar Köztársaság 1993. évi költségvetésének végrehajtásáról” szóló törvény

⁶ Nagy Pongrác: Gazdaságpolitika, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001

szerűen emelkedik és a gazdaság korszerűsítése, szerkezet-átalakítása elmarad. Nálunk a hitelfelvétel a mérleghiány finanszírozását és nem fejlesztési célokat szolgál.⁷ Mint arról már korábban is szó volt, az államadósság fedezése is az állam főbb feladatai közé tartozik.

2. táblázat: A központi költségvetés bruttó adósságának alakulása

Évek	Bruttó adósság (Mrd Ft)	Ebből	
		hitel	állampapír
1989	1 237	1 204	33
1990	1 386	1 333	53
1991	1 850	1 734	116
1992	2 305	1 839	467
1993	3 147	2 165	983
1994	3 752	2 418	1 333
1995	4 734	3 086	1 622
1996	4 932	2 450	2 481
1997	5 371	2 664	2 707
1998	6 166	2 803	3 363
1999	6 885	2 308	4 577
2000	7 337	1 899	5 438

Forrás: Nagy Pongrác: Gazdaságpolitika (Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001)

A központi költségvetés bruttó adóssága már 1989-ben 1 237 milliárd forint volt, (s amint látható, egyre növekvő) s ez 2000-re már elérte 7 000 milliárdot. Az már most is látható, hogy *a rendszerváltás-kor fennálló külső adósság finanszírozására a 1991–2003 közötti kumulált privatizációs bevétel nagysága akkor lett volna elegendő*, ha a magánosításnak semmi költsége nem jelentkezett volna, és az egész, 2003-ig privatizált vagyont 2 év alatt lehetett volna értékesíteni. (Az 1992-ben fennálló adósság nagysága ugyanis megegyezik a 2003-ig realizált privatizációs bevétel nagyságával.) Ugye ezek mind olyan körülmények, amelyek egyenként is megvalósíthatatlanok.

1991-ben a törvény lehetővé tette (a külső adósság felhalmozódása után), hogy korlátozta a Jegybanknak a pénznyomással történő költ-

⁷ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

ségyvetési deficit-fedezést. Mindezzel azt terjesztette elő, hogy az állam a deficitet ezentúl *a belföldi pénzpiacról felvett hitelekkel fedezze*, így nem csak hitel-, de kamatfizetési kötelezettsége is keletkezzen. Ezzel természetesen sokan éltek is, ugyanis a befektetők így kockázatmentes, fix kamatozású befektetéshez jutottak (állampapír), nem is gondolva arra, hogy ezzel maguk alatt vágják majd a fát. Így a *külső adósság* megoldatlan problémájával *párhuzamosan* megindult az állam *belső eladósodása* is. Ennek következtében a '90-es évek közepétől kezdődően nagymértékben nő az állampapír-adósság aránya és értéke, mialatt a hitel-adósság nem sokat változott. *Így már joggal mondhatjuk, hogy az adósságkezelés problémájának kulcsát nem, vagy nem kifejezetten a privatizációban kellett volna keresni.* Az állami tulajdonértékesítése nem javított az adósság problémáján, sőt napjainkban sokkal rosszabb képet mutat, mint a folyamat elején. *A privatizációból származó bevételek ugyanis nem teremtettek elég forrást az adósság kezelésére.*

A privatizáció működő tőke beáramlást eredményezett. A működő tőke beáramlásának, valamint az új tulajdonosok megjelenésének következtében egyrészt új munkahelyek jöttek létre, másrészt csökkent a munkanélküliség: megszűnt a szocializmus idején ismert „kapun belüli munkanélküliség”, ugyanis a piaci alapokra alapozó vállalatvezetés ezt nem engedhette meg. A '90-es évek elején a magas, 12%-os munkanélküliség felkeltette a vállalkozó kedvet, s mivel a lehetőség adott volt, így megjelentek az egyéni vállalkozások. Ezért az átlagosnál sokkal nagyobb mértékben nőtt ezek száma (1990 és 1995 között mintegy megkétszereződött, 393 450-ről 791 496-ra⁸), amelyek általában a saját munkájuk által megtermelt árut, vagy szolgáltatást értékesítik nagyrészt hazai piacon. Ennek viszont hátrányai is vannak. Az egyik, hogy ez az export-import arányt nem javítja, sőt az időközben megjelent, külföldről beáramló termékek a cserearány import oldalát nagymértékben és értékben is növelték. Pedig fontos egy országnak, hogy az ne nettó importáló, hanem nettó exportáló legyen. Ez ugyanis nagymértékben előteremtené a várható-elvárható mértékű, *hazai tulajdonosi kör által diktált* gazdasági növekedés feltételeit. A másik

⁸ Magyar Gazdaságelmző Intézet Kht. (2003) A működő vállalkozások száma jogi formák szerint (1997–2002) című táblázat (www.gazdasagelemzo.hu)

hátránya pedig az, hogy mivel ezek a vállalkozások input oldalról a „multikra” vannak utalva, ezért a beszerzési árakat is a külföldi tulajdonú nagyvállalati szektor határozza meg, s így az eladási árakban való mozgásterük is korlátozott. A kisvállalkozások számának növekvő tendenciája 1995-ig érvényesül, utána már nem. Sőt. '96-tól kezdve fokozatosan csökkent a regisztrált kisvállalkozások száma, ugyanis a multinacionális tőke beáramlása, a tőke versenyelőnye és gazdasági súlya, s így a „piackivásárlások” következtében a '90-es évek elején alapított vállalkozások 70%-a tönkrement.⁹

Általában a tőkeinjekció pozitív fejlődést eredményez. Magyarországon befektetett a „működő tőke-input” azonban egyáltalán nem belföldről származik, így a befektetők nem hazaiak, a gazdaság növekedésének irányítása túllépi a nemzetgazdaság kereteit. Így a befektetésért járó nyereség is. Ez annak is a következménye, hogy az értékesített vállalatok, társaságok viszonylag nagy része került külföldiek kezébe, s főként azok, amelyek stratégiai fontosak (energiaszektor), valamint a nagy értékűek, magas árbevételű produkálóak (dohányipar). Így ezeknek a vállalatoknak a profitja is *kivándorol külföldi tulajdosokhoz*. Ezzel az ország olyan kényszeredett helyzetbe került, hogy az árak meghatározása nagyrészt a külföld hatáskörébe tartozik. (1995-ig mintegy 12, 8 milliárd dollár külföldről származó működő tőke áramlott be az országba, s 1996-ra becslések szerint a GDP 45%-át „idegen tőke” állította elő, s a kilencvenes évek végére az itthon megtermelt, külföldre utalt profitok nagysága 800-900 millió dollárt tett ki *évente*.¹⁰). De nem csak a profitot veszítette ezzel el az állam (s a lakosság), hanem a piacnak a „kézben tartását” is. Ugyanis a külföldi nagytőkések vállalatai napjainkban is jelentős befolyással bírnak mind a magyar tulajdonban maradt kis- és középvállalatok beszerzési piacára, így az árak, mind pedig a magyar GDP alakulására.

„Nyilvánvaló tehát a következő: gazdaságpolitikánk fő célja az adósságszolgálat teljesítése (volt), hogy ezáltal megőrizzük hitelké-

⁹ Lentner Csaba: A hazai vállalkozásokat erősítő gazdasági programok társadalmi hatásai – az egyszisztenciahiteltől a Széchenyi Tervig, Valóság, 2002. 8. szám

¹⁰ Árva László: A külföldi működőtőke-beruházások hatása, Valóság, 2004. július

pességünket, amire azért van szükség, hogy kölcsönöket tudjunk felvenni az adósságszolgálat teljesítésére.”¹¹

Kialakult tehát egy *kettősség* a tulajdonosi körben: egyrészt a kisvállalatok jórészt magyar tulajdonban vannak, viszont csak csekély mértékben járulnak hozzá a GDP előállításához. Fejlődésük, növekedésük a tőkehiány miatt erősen korlátozott, s hitelképességeik nem mindig megfelelőek a szükséges beruházásokhoz/fejlesztésekhez igényelt hitelekhez. Ellenben a nagyvállalatok, a befektetők (a részvényeknek mintegy 85%-a) külföldi tulajdonban van, s jelentős részarányt bírnak a GDP előállításából. Tőkeerejük és helyzetük és az állami védelem hiánya olyan pozícióba engedte jutni őket, ahonnan az ország gazdaságának a felügyeletét irányításuk alatt tarthatják.

Ezzel egy időben, a nyugati kultúra termékei is megjelentek az országban, olyan termékek, amelyek nem biztos, hogy jobb minőségűek, mind a magyar helyettesítőik (és az sem biztos, hogy van rájuk szükség). Viszont ezen nyugati kultúrákör betelepődése magával hozta az ún. „sznob-hatást” is: azokat a termékeket vásárolják az emberek, amik divatosak, „menők”, ha drágák, egészségtelenek, akkor is, nem pedig azt, ami egészséges, olcsóbb, de „kevésbé divatos” (sajnos az egészség és az ésszerűség nem divat manapság).

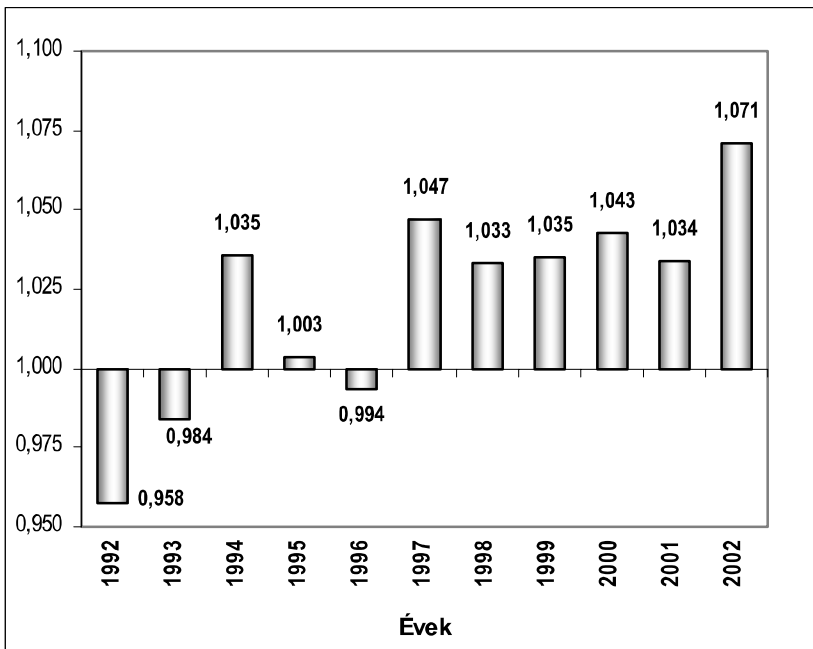
Átalakultak a reklámok is. Míg korábban nagyrészt terméket reklámoztak, addig most márkát, az ahhoz kapcsolódó életérzést, azt, hogy boldogabb (?) lehet az ember, ha azt vásárolja meg. Megjelent a műanyag világ (kóla, hamburger, stb.) s így a hazai termékek nagy része piacot veszített ezekkel szemben, valamint a reklámok pszichológiai hatása a fogyasztói igényt is (tudat alatt) befolyásolják.

A „váltás” jellegzetességei, hatásai röviden úgy foglalhatóak össze, hogy a vagyonkezelő szervezetek a privatizált vállalatok jelentős részét *a külföldi, megfelelő tőkével rendelkező befektetőknek értékesítétek*, sokszor a fejlesztés és a saját tőke-emelés, valamint a foglalkoztatás reményében *áron alul*. Így többek között a nemzetgazdaság szempontjából a stratégiai jelentőségű energiaszektor is külföldi (külföldi-állami!) kézbe és irányítás alá került. A termelő- illetve feldolgozó szektor vállalatai szintén külföldi tulajdonba kerültek, megszerezve

¹¹ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

ezzel a gazdaság jövőbeni alakulásának, stratégiájának a felügyeletét is. A lakosság jelentős része pedig kimaradt ebből a folyamatból: az addig köztulajdonban levő vagyont elveszítette, s a rossz gazdasági/politikai döntés(ek) következtében a jövője is megpecsételődött.

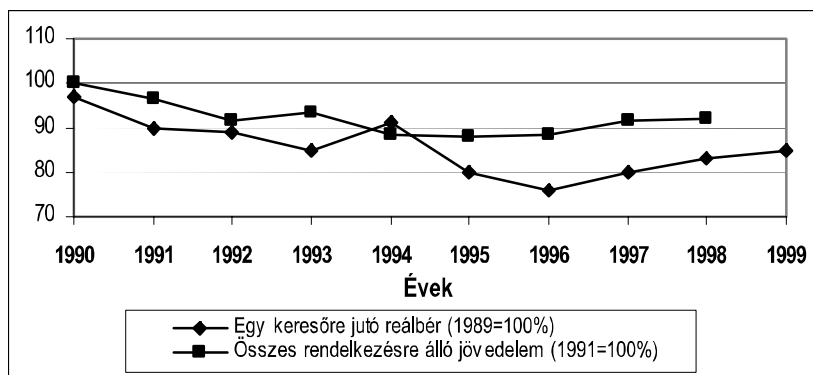
A Bruttó Hazai Termék a kilencvenes években elején is *nominálisan* folyamatosan nőtt, és egyre nagyobb mértékben: 1991–1996 között az átlagos éves nominális BHT növekedés 22,6% volt. Viszont az éves átlagos árszínvonal-növekedés ennél magasabb, 23,22%-ot ért el. Így a BHT (tehát a gazdaság) ténylegesen nem bővült, hanem szűkült (vagy esetleg stagnált). Ellenben az 1996–2002 között az átlagos éves infláció „csak” 12,05%, míg a GDP nominális átlagos éves növekedési üteme 16,2% volt.

1. ábra: A GDP reálnövekedési üteme

Forrás: Pénzügyminisztérium adatai alapján saját számítások

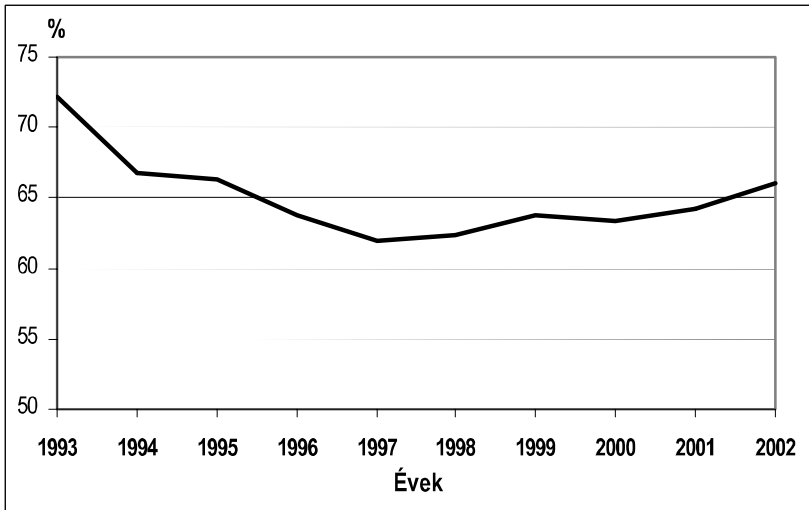
Ezt a két adatot összehasonlítva elmondhatjuk, hogy *1996-tól megindult a gazdaság teljesítőképességének növekedése*. Igaz, ekkorra az ország már lassan túl volt a „privatizációs bumm”-on, a BHT mintegy felét a külföldi tulajdonban levő, általában multinacionális nagyvállalatok állították elő. Ám ekkor a nyugati tulajdonú vállalatok – a profit-maximalizálási igényüknek eleget téve – már a profitjuk jelentős részét külföldre menekítik, úgy, hogy ezzel egyidejűleg adókedvezményeket élveznek, tehát nagyon kis mértékben járulnak hozzá az állami bevételekhez, az adókhöz. Ezt relatív vagy tényleges államháztartási hiányhoz vezet. „Az államháztartási hiányt legfőképpen az okozza, hogy a nem kellő körültekintéssel és működési garanciákkal átadott nemzeti erőforrásokat kivonják a közteherviselésből, s a kiéleződő piaci verseny következtében a nemzeti tulajdonban maradt vállalkozásoknak csekély a jövedelemtermelő képessége, valamint működési alapjaikat tovább gyengíti a nem az anyagi erejükhez méretezett közteherviselési kényszer.”¹² De nem csak az adóbevételek hiánya, így az államháztartási hiány, hanem a Bokros-csomag megszorító intézkedései is erős anyagi nehézséget róttak a lakosságra. Mindemellett *a reálbérek folyamatosan csökkentek*.

2. ábra: A jövedelemmutatók alakulása, 1990–2000

Forrás: Hanti Erzsébet–Szabó Julianna (2001): A bérnövekedés gazdasági és szociális dimenziói az uniós csatlakozás küszöbén alapján saját számítások

¹² Lentner Csaba: A hazai vállalkozásokat erősítő gazdasági programok társadalmi hatásai – az egzisztenciahiteltől a Széchenyi Tervig, Valóság, 2002. 8. szám

3. ábra: Háztartások fogyasztása a GDP-ből

Forrás: Hanti Erzsébet–Szabó Julianna (2001): A bérnövekedés gazdasági és szociális dimenziói az uniós csatlakozás küszöbén alapján saját számítások

A csökkenés 1995-ben igaz megállt, de azóta napjainkig is folyamatosan stagnál. Ezt különböző jövedelem-mutatók alakulása is bizonyítja.

Ez pedig hosszú távon *a preferenciarendszerben okozhat változást*, ugyanis az emberek korábbiaktól eltérően alacsonyabb munkabéért is hajlandóak elmenni dolgozni. S nem csak az egyéni, hanem a társadalmi szinten jelent ez torzulást.

Ez *kettős hatás* következménye: *egyrészt* a '90-es évek végére a működő tőke, a nyugati kultúrkör/termékkör beáramlásának következtében, valamint az állam gazdaságpolitikájának a következtében (hogy a nem támogatta a kis vállalkozásokat) megszűnt a magán vállalkozások egy jelentős része, így a '90-es évek elejéhez képest nőtt az alkalmazottként dolgozók létszáma/aránya (ezt jelenti a függvény párhuzamos eltolódása), *másrészt* az egy keresőre jutó reálbér folyamatosan csökkenésének következtében a háztartások GDP arányos fogyasztása 1993-2002 között 72,2%-ról 66%-ra csökkent, ami a kizsákmányoló

bérekalkulációnak, valamint az állami elvonások növekedésének is a következménye. Elveszettnek tűnik a lehetőség, hogy meginduljon az ország polgárosodása: kialakuljon egy széles körű, kis- és középvállalkozói tulajdonosi réteg, amely helyi szintű stratégiai partnere lehetne a hazánkba települt multinacionális vállalatoknak, ezzel piacot és saját munkát teremtsen, valamint pedig hogy az ország a problémáira megoldást találjon (a folyamatosan növekvő külkereskedelmi deficitet, az államadósságot, stb. ilyen alternatív módon kezelni lehessen.)

A fejlődés és a tulajdonosváltás *lehet konzisztens*, (ugyanis a szabad piacra való kiterjesztésnek lehet egy erősítő hatása a legalább rentábilis működés elérésére, mivel a magántulajdonosok kényesebben kezelik a profit elmaradását – ami ugye a fejlődés hiányának következménye –, mint az állam), *amennyiben egy ésszerű gazdaságpolitika támogatja azt*.

„Az józan paraszti ésszel is belátható, hogyha annak reményében eladom vagyontárgyaimat mert nincs erőm azokat hatékonyan felhasználni, továbbá a meglévő adósságaimat is szeretném a befolyó eladási árakból rendezni, de mikor már a végére érek az eladásnak, nagyobb tartozásom van, mint amikor megkezdtem a folyamatot, úgy alapos okom van feltételezni, hogy számítási, vagy stratégiai hibát véttem a folyamat elején.”¹³

Látható, a privatizációs stratégia, *a célok* kialakításában nem a megfelelő gazdaságpolitikát alkalmazták, ugyanis a fent említett árbebefolyásoló tényezők ép ésszel is felfoghatatlan befolyással bírtak a tranzakciók körülményeire. A fent említett célok jelentős részét nem sikerült elérni, sőt némelyikkel ellentétes „sikereket” lehet elkönyvelni. Az állami vagyon eladásával Magyarország nem jutott el oda, ahová szeretett volna: az amerikai privatizáció fő szempontjai: a hatékonyság-növelés, az ár- és nyereségszigorítás, illetve a folyamatnak az az igény, hogy a változásokból fakadóan a fogyasztót ne érje veszteség, egyáltalán nem kerültek érvényre.

Így kényszerhelyzetbe került a magyar társadalom, aminek kereteit a nyugati nagytőke kizsákmányolása és a múltbeli kormányok tehetetlensége napjainkban is folyamatosan szorítja.

¹³ Lentner Csaba: Ki fizeti (meg) a privatizációt? *Gazdaság és Társadalom*, 1997. 3-4. szám

A kérdés megválaszolásához, hogy milyen kilátásai vannak az országnak, a következő kérdésekre kell választ adnunk:

- Hogyan lehet megoldani a gazdaság dualitásának problémáját, a magyar tulajdonú vállalatok erősítését?
- Milyen lehetőségek kínálóznak az egyre fokozódó adósságprobléma megoldására?
- Milyen lehetőségeket jelent Magyarországnak az Európai Unió a **sikeres** gazdasági felzárkózás érdekében?
- Milyen korlátok akadályoz(hat)ják meg az ország törekvéseit, mennyire jelentenek a jelenlegi egyezmények Magyarországnak „kötött kezeket”?
- Sikerül-e az országnak felismerni azokat az adottságokat, amiket kihasználva a problémák megoldhatóak lennének?
- Mit és meddig képes még a magyar társadalom feláldozni „a nemes cél” érdekében?

Ezeknek a megválaszolását azonban az olvasóra bízom.

Bartus Sándor Tamás

Magyarország gazdasága az adóbevételek tükrében

A többpártrendszer magyarországi léte óta eltelt időszak bűnügyi helyzetének legellentmondásosabb jelensége a gazdasági bűnözés, illetve a gazdálkodással összefüggő bűncselekmények alakulása.

A 80-as évek vége alapjaiban változtatta meg a tulajdonviszonyokat, amely változás a viharos gyorsasággal zajló privatizáció folyamatában ment végbe. Ezzel párhuzamosan átalakult a teljes pénzügyi és bankrendszer. A korábbi állami tulajdonon alapuló gazdaság pénzügyi, gazdasági ellenőrző szervei részben megszűntek, vagy átmenetileg működésképtelenné váltak és funkcióik csak évek múltán álltak helyre. Ugyanez volt jellemző a rendőri gazdaságvédelemre is. A gazdasági átalakulást csak igen nagy késéssel követte a gazdasági és pénzügyi jog, az ehhez kapcsolódó intézményrendszerek, tovább a büntetőjog szükséges módosulása. Ilyen körülmények között természetes (bár esetenként méltánytalan), hogy a közvélekedés jelentős eltéréseket vélelmez a társadalmi valóság és a bünfelderítés eredményei között. Nagy a valószínűsége annak, hogy e bűncselekmények körében igen magas latenciával kell számolni, amelynek következményei még több évig hatást gyakorolhatnak a gazdaság működésére és a közéletre is.

A bűnözést felügyelő szervek és feladatuk

A gazdasági bűncselekmények nyomozásához, valamint a nagy horde rejű korrupciós bűncselekmények sikeres tényfeltárásához speciális szakembergárdára van szükség. Már az ilyen típusú bűnügyek nyomozásának kezdetén fontos, hogy a szakember tisztában legyen azzal, hogy melyek azok az okirati bizonyítékok, amelyeket a bűncselekmény bizonyítása érdekében szükséges lefoglalni. Mikor az okirati bi-

zonyítékok beszerzésre kerültek, ezek értékelése szükséges, valamint az igazságügyi könyvvizsgálóval történő kapcsolatfelvétel. A szakértők részéről is kardinális jelentőségű az, hogy a vizsgáló a szakértő kirendelő határozatban hogyan teszi fel a kérdést, és milyen kérdést tesz fel. A szakértőnek ugyanis csak a kirendelő határozatban feltett kérdésre kell válaszolnia.

A rossz kérdésfeltevés azért is veszélyes, mert sokszor az addig elvégzett munka fulladhat kudarcba. A bizonyítékok helyes értékeléséhez, valamint a szakértőkhöz intézett helyes kérdésfeltevésben nyújt segítséget és alapot a számvitel. Az, hogy ez mennyire lényeges eleme a munkának, és mekkora szakértelmet igényel, bizonyítja az is, hogy a bírói gyakorlatban sokszor aránytalanul enyhe ítéletek születnek a nem maradéktalan feltárás következtében.

A gazdasági bűncselekmények nyomozása sokszor azért is nehéz, mert a bűncselekmények jelentős része kerettényállású, ezért ezek jobb megértéséhez egyéb jogszabályok ismerete szükséges. E nélkül ugyanis nehéz lenne megfogalmazni a gyanúsított részére a gyanúsítás pontos szövegét. A felmentő bírói ítéletek egy jelentős része pont amiatt születik, hogy maga a gyanúsítás szövege sokszor nem egészen pontos, vagy esetleg a bűncselekmény minősítése a hibás, ezért a tárgyalásokon sok kiemelkedően fontos és nagy gazdasági kárt okozó bűncselekmény „megbukik”. E kerettényállások „kitöltésében” segít a pénzügyi jog, az értékpapírjog, a bankjog és az adójog. E tantárgyak megértéséhez pedig a közgazdaságtan tudománya ad segítséget és alapot.

Az ellenőrzést végzők feladata:

- a feketegazdaság aránya fokozatosan és erőteljesen csökkenjen;
- a bűncselekmények hatékonyabb megelőzésével és felderítésével párhuzamosan javuljon az adó és járulékfizetési fegyelem;
- a költségvetési támogatást jogosulatlanul igénylők száma s az okozott károk nagysága csökkenjen;
- a hamis csődjelentések száma és az ezzel okozott károk nagysága csökkenjen, a köztartozások teljesítése és a hitelezőknek történő fizetési fegyelem javuljon;
- a korrupciógyanús esetek száma csökkenjen, és ezzel párhuzamosan a közélet tisztasága javuljon;

- a fiktív és fantomcégek minél magasabb számban kerüljenek kiszűrésre, illetve felderítésre;
- a gazdálkodó szerveknél a számviteli fegyelem javuljon;
- a bűncselekményekkel okozott károk megtérülésének, a polgári jogi igények érvényesítésének feltételei és kármegtérülési mutatói javuljanak;
- az állami költségvetés bevételei növekedjenek.

1. táblázat: Az elkövetett bűncselekmények eredményes felderítése, vizsgálata

Megnevezés	2000	2001	2002	2003	2004
Nemzetk.ell.ter.és tech.for.von.kö.meg.	1	3	1	4	0
Jogosulatlan gazdasági előny megszerzése	47	66	68	55	67
Számviteli fegyelem megsértése	734	985	1 082	655	192
Számvitel rendjének megsértése	0	0	87	264	542
Csődbüntett	748	1156	1 296	1 468	1 791
Hitelező jogtalan előnyben részesítése	11	12	16	13	11
Rossz minőségű termék forgalomba hozatala	42	38	17	55	21
Rossz min. term. forg. Hoz.lehetővé tételével	0	0	0	26	0
Minőség hamis tanúsítása	1	3	2	2	1
Áru hamis megjelölése	232	330	472	308	304
A fogyasztó megtévesztése	1	6	9	7	1
Tartozás fedezetének elvonása	45	32	29	41	27
Hitelezési csalás	36	9	24	23	19
Engedély nélküli külkereskedelmi tevékenység	0	4	0	4	5
Gazd. Társaság vez. tisztességvis. visszaélése	0	4	4	0	0
Az alaptőke vagy törzstőke csorbítása	1	2	2	4	2
Valótlan érték megjelölése	2	3	0	2	1
Jogosulatlan pénzügyi tevékenység	6	1	0	1	1
Jogosulatlan pénzügyi szolg. Tevékenység	24	21	26	71	34
Jogosulatlan biztosítási tevékenység	0	0	1	1	0
Jogosulatlan befektetési szolg. Tevékenység	2	2	1	0	1
Gazdasági adatszolgáltatás elmulasztása	239	209	264	259	261
Bennfentes értékpapír-kereskedelem	1	0	1	2	2
Tőkebefektetési csalás	0	4	0	0	2
Piramis játék szervezése	87	38	228	132	172
Üzleti titok megsértése	6	14	9	13	7
Banktitok megsértése	560	206	4	3	4
Számítástechnikai rendszer és adatok ell.bcs.	183	251	206	484	1 017
Értékpapírtitok megsértése	0	0	0	1	1
Számítástechn. re.véd. bizt.techn. int.kijátszása	0	0	2	246	14

Árdragítás	0	1	1	2	0
Pénzmosás	0	3	0	1	6
Pénzmosás gondatlan vétsége	0	0	0	0	1
Pénzmosással kapcs. Bejel. köt. elmulasztása	0	1	2	1	2
Pénzhamisítás	1 429	677	1 105	760	1 640
Pénzhamisítás elősegítése	0	0	3	1	1
Hamis pénz kiadása	413	258	458	318	599
Bélyeghamisítás	39	62	64	33	78
Devizabűncselekmény	387	282	2	0	0
Adó- és társadalombiztosítási csalás	2 552	3 591	3 932	4 478	3 113
Munkaerőpiaci Alap bev. Bizt. fiz. köt. megsz.	52	82	162	174	191
Tb. Eü. vagy ny.jár. fiz. kötelezettség megszegése	76	81	117	50	48
Visszaélés jövedékkel	0	235	759	289	231
Jövedéki orgazdaság	0	47	623	980	1 457
Jövedékkel visszaélés elősegítése	0	5	57	55	69
Csempészet	1 735	1 731	1 656	1 661	1 353
Vámorgazdaság	459	539	405	152	464
Fedezetlen bankkártya felhasználása	12	12	5	1	0
Visszaélés csekkel	9	10	7	6	0
Váltóhamisítás	1	2	2	0	0
Bankkártya-hamisítás	20	68	17	280	404
Bankkártyával visszaélés	92	0	0	0	1
Bankkártyával visszaélés-bankkártyára nézve	699	1 305	1 005	1 022	522
Készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel visszaélés	0	0	0	676	1 978
Bankkártyával visszaélés-csekkgar. Kártyára	2	21	14	2	0
Kp-helyettesítő fiz. eszk. hamisításának elősegítése	0	0	0	2	3
Az Európai közösségek pü. érdekeinek megsértése	0	0	1	0	0
Gazdasági bűncselekmények összesen	10 986	12 412	14 248	15 088	16 661

Forrás: Rendőrség BM

A táblázat egyértelműen rávilágít a rendvédelmi szervek jelentős szerepére, mivel a bűncselekmények száma fokozatosan emelkedik, melyekkel szemben a szükséges lépéseket folyamatosan meg kell tenni.

A bűnözés okai

A bűnözés elleni hatékony fellépés nélkülözhetetlen előfeltétele a közbiztonság, illetve az azt meghatározó bűnözés alakulásának, hosszabb távú tendenciáinak, továbbá a tudomány mai állása szerint megismerhető okainak és elősegítő körülményeinek kellő mélységű elemzése.

Mindenekelőtt el kell fogadnunk, hogy a bűnözés és a bűnös emberi magatartás a társadalom működésének és az emberi természetnek

szükségképpen következménye, és mint ilyen, az emberiség történetének mindvégig kísérője marad. A bűnözés alakulása nagymértékben attól is függ, hogy az egyes társadalmakat irányító politikai tényezők felismerik-e a bűnözés törvényszerűségeit, és képesek-e ennek megfelelően cselekedni.

A tanulmányban a széles körű gazdasági bűncselekmények köréből fontosnak tartom értékelni az adócsalást elősegítő fiktív ügyletek során a gyakorlatban előforduló legáltalánosabb bűncselekményeket.

Fiktív ügyletek

Az adóalanyok körében rendkívül elterjedt az adóhatóság fiktív bizonylatok felhasználásával történő megtévesztése annak érdekében, hogy ily módon mentesüljenek különböző adókötelezettségeik alól, ill. számukra kedvező módon kerülhessék vagy használhassák ki az adójogi előírásokat.

A fiktív ügyletek lényege abban áll, hogy szereplőik nem kívánnak kézzelfogható eredményre vezető kapcsolatot létesíteni egymással, ezen ügyleteknek nincs valós gazdasági tartalmuk és ezért adójogi szempontból nem vehetők figyelembe.

Mindössze azért kerül sor könyvelési bizonylattal, esetleg azt aláírással szerződéssel történő dokumentálásukra, hogy a meg nem történt gazdasági eseményt valóságnak feltüntetve alkalmazni lehessen az arra vonatkozó (kedvező) adójogi előírásokat.

Az adóellenőrzések során az egyik leggyakrabban előforduló esetkör, hogy azért nem fogadják el valódinak az adózó által benyújtott bizonylatokat, mert azok „mögött” nem történt valós gazdasági esemény.

A fiktív bizonylatok felhasználásával elkövetett adócsalások vizsgálatánál a büntetőeljárásban alapvető nehézség annak bizonyítása, hogy az eljárást – sokszor évekkel – megelőzően kiállított bizonylatban feltüntetett gazdasági esemény a valóságban nem történt meg.

Hangsúlyozandó, hogy a fiktív bizonylatok felhasználásának az adócsalás szempontjából csak akkor van jelentősége, ha ez a felhasználás valamilyen formában adójogviszonyt érint, egyébként más bűncselekmény valósul meg (pl.: magánokirat-hamisítás, csalás).

A fiktív bizonylatokat a leggyakrabban a bennük feltüntetett gazdasági esemény költségként történő elszámolásával bevétel (jövede-

lem), ezzel együtt a társasági adóalap (személyi jövedelemadó adó alap) és ebből eredően a fizetendő adó mértékének csökkentése céljából szerepeltetik a könyvelésben.

A vállalkozás magas ÁFA fizetési kötelezettségének csökkentési módszereként ismert olyan fiktív bizonylat kiállítása, amelyen a kívánt mértékű előzetesen felszámított ÁFA-t tüntetik fel, majd szerepeltetik a könyvelésben és az ÁFA nyilvántartásba úgy kerül be az adattartalma, mint a vállalkozás által a tárgyidőszakban levonható adó. E módszer alkalmazása a vállalkozások gyakorlatában igen elterjedt.

A bűncselekmény elkövetését elősegíti, hogy ezeket az ún. „költégszámlákat” általában a bennük feltüntetett összeg előre meghatározott százalékaért lehet megvásárolni vagy közvetlenül a kibocsátótól, vagy ún. „*dealereken*¹„ keresztül.

Erre a tevékenységre szabályos „*számlagyártó cégek*²„ alakultak, amelyek a megrendelő kívánsága szerinti gazdasági eseményről és összegről állítanak ki valótlan tartalmú számlákat.

Az adócsaláshoz és az (adóra elkövetett csaláshoz) felhasznált fiktív bizonylatok általában készpénzfizetési számlák. Amennyiben ugyanis átutalásos számlákat alkalmaznának, akkor a pénzügyi teljesítés ellenőrzése során könnyedén kiderülne az ügylet valótlansága.

A fiktív ügyleteknél talán súlyosabb, összetettebb problémaként jelennek meg a fiktív szerződések.

Fiktív szerződések

Más példa az átutalás szimulálására az a büntetőeljárás, amely során a jól szervezett elkövetői kör egy hajléktalan személy nevére alapította kereskedelmi vállalkozását. A cégalapításnál és az egyes szerződések, egyéb bizonylatok aláírásánál az említett hajléktalan minimális anyagi ellenszolgáltatásért (néhány ezer forint) működött közre. Amikor a fiktív számlákban feltüntetett ellenérték banki befizetésére került sor (ez egy-egy alkalommal és rendkívül nagy összegben történt), akkor a hajléktalant felkeresték szokásos tartózkodási helyén, jó minőségű öltönyt

¹ Olyan személy, aki valótlan tartalmú számlákat szerez be, esetenként maga állítja ki, és a számlaérték néhány százalékaért értékesíti azokat.

² Fiktív számlák kiállítására specializálódott gazdasági társaság.

adtak neki kölcsön és befizették vele a pénzt a bankban. A pénzintézet a befizetett összeget a számlában kibocsátóként feltüntetett vállalkozás bankszámlájára utalta, ahonnan a jogosult személy leemelte.

Természetesen ebben az esetben mindkét vállalkozás mögött ugyanazok a személyek álltak, a pénz „egyik zsebükből a másikba” vándorolt. Egyik cég sem végezte el a számlákban feltüntetett tevékenységet, az utalás csak annak a látszatát keltette, hogy a vevő megfizette a feltüntetett vételárát. Nyilvánvalóan viselniük kellett az utalás költségeit, de cserébe az elkövetési magatartással „biztonságot” teremtettek maguknak és az adófizetés elkerülése, csökkentése révén szerzett haszon a ráfordítást nagyságrendekkel meghaladta. Megjegyzendő, hogy a vállalkozásnak a fiktív ügyleteken kívül valós gazdasági tevékenysége is volt.

Az 1990-es évek közepén szaporodott el a fizetendő adó csökkentésének az a módszere, amikor a színlelt szerződésekkel és kapcsolódó bizonylatokkal olyan pénzügyi befektetések látszatát keltették, amelyek után általában az SZJA törvény által biztosított befektetési adókedvezményt vették igénybe.

E konstrukciók lényege az volt, hogy az adóalanyok az általuk ténylegesen befektetési célra (vagy annak látszata keltésére) befizetett összeget többszörösen meghaladó adókedvezményhez jutottak.

Tekintettel arra, hogy a befektetési szerződések színleltsége nehezen, vagy egyáltalán nem volt megállapítható sokak szerint ez a módszer a legális adóelkerülés, az ún. „kiskapu” kategóriájába tartozott.

Mások szerint azonban a befektetési konstrukciók lényege éppen az volt, hogy a pénzügyi befektetés színlelésével az adóhatóságot megtévezzék annak céljából, hogy az adóalany az öt egyébként meg nem illető adókedvezményt igénybe véve csökkenthesse adófizetési kötelezettségét, így megvalósítva az adóbevétel csökkentését, azaz az adócsalás törvényi tényállását.

De térjünk csak vissza egy kicsit a hajléktalan, vagyontalan személyek közreműködésére a gazdasági életben.

Josip Tot és Kaya Ibrahim óta gyakorlattá vált a vállalkozások fantomizálása, eladása fel nem lelhető románoknak, ukránoknak, esetleg hajléktalanoknak, akik 5-10 000Ft-ért hajlandóak cégtulajdonossá válni, noha többnyire azzal sincsenek tisztába, hogy mit is jelent pl. egy betéti társaság esetében a bel- és kültag fogalma. Ezek a vállalkozások

jelentős számmal fordulnak elő, ráadásul nagy mértékű tartozást halmoztak fel, amelyet vezetői nem tudnak, vagy nem kívánnak megtéríteni. A cégeknek vezetői, képviselői újsághirdetések áradataiból kiválasztva átruházzák olyan személyekre a gazdasági társaságot, akikkel szemben a tartozás behajthatatlanná válik.

Mivel büntetés nincs, vagy csak olyan kis mértékű, hogy ezért mindez olyan nyíltan folyik, újsághirdetések útján adják-veszik a kiürített cégeket. (Részletes és sok információt jelentenek e témában a gazdasági lapok, hirdetési újságok.) Ezen cégek előbb utóbb a felszámolás sorsára vagy a közhiteles nyilvántartásból való törlésre kerülnek.

Sok esetben hivatkoznak az adóssággal rendelkező cégek ügyvezetői arra, hogy a vállalkozásuknak igaz, hogy tartozása volt, de emellett kimagasló kapcsolatrendszere és ezért érthette meg az újdonsült vevőknek az adósság átvállalásával a cég átvétele.

De felmerül a kérdés, miért nem lehet a társasági szerződés módosításakor az adósság befizetéséről szóló elismerést igazolni, és mintegy vételárként kezelni. Természetesen a választ mindenki saját maga képes megadni.

Az elmúlt öt évben Magyarország élvovassá vált az Európai Unióban a felszámolásokat illetően: száz működő cégre idehaza 4 felszámolás jut.

2. táblázat: Cégszámok, 1993–2005*

Cégek száma	1993. 01. 01.	1999. 01. 01.	2005. 01. 01.
Működő	107 677	313 108	443 222
Felszámolás alatt álló	2 403	11 032	19 141
Végelszámolás alatt álló	1 912	9 078	11 030
Megszűnt, törölt	4 654	72 651	230 120
Összes alapított	116 646	405 869	703 513

*A kérdéses időpontban érvényes státusok szerint

Forrás: Felszámolók Országos Egyesülete

A fenti táblázat a kis- és középvállalkozások működésében megjelenő súlyos gazdasági nehézségeket mutatja meg. A tömeges céghalál az adott jogszabályi és támogatási feltételrendszerben vélhetően elkerülhetetlen. Ma ugyanis másfélmillió forinttal elkezdhető egy Korlátolt Fele-

lősségű Társaság működtetése, ám ez a pénz még az indulási költségekhez sem elegendő, s mikorra a Kft. minimális törzstőkéjéhez szükséges másik másfélmilliót le kellene tenni, már tönkre is mehet a cég.

Érdemes áttekinteni, más oldalról közelíteni a felszámolás jellemvonásait egy összefoglaló táblázat segítségével.

3. táblázat: Cégsorsok 2004-ben

Eljárás	Esetszám
Új felszámolás	7 804
befizetett felszámolás	6 154
ebből: egyszerűsített	3 940
Új csőd	36
Új végelszámolás	4 187

Forrás: Felszámolók Országos Egyesülete

A fenti táblázatban szereplő adatok kedvezőtlen képet jeleznek a felszámolási „hullám” tekintetében. Fontos lenne a feltételek módosítása, a felelősség kérdésének szabályozása, mert ezek a súlyos problémán csak akkor lehetne változtatni, ha a cégeket kiürítő és eltüntető vezetők teljes vagyonukkal felelnének az „eltűnt” pénzekért.

Megítélésem szerint, a szabályozással párhuzamosan szükséges lenne kialakítani egy, a jelenlegitől sokkal áttekinthetőbb, sokrétűbb ellenőrzési rendszert. Bírálni és kritizálni mindig is egyszerű volt, a problémákra megoldást találni viszont már nehezebb feladat. A hamarosan bekövetkező országgyűlési választásokat követően az új kormány amennyiben kiállna és létrehozná a többszöri ellenőrzéseken alapuló rendszert, akkor ezáltal egy stabilabb gazdasági rendszer alakulhatna ki. A kialakításához szükséges kezdetbeni rendkívüli ráfordítások bőven megtérülnének. A gondolatmenetem a következő:

- **Adóbevallás elektronikus úton történő beadása** (áfa és társasági adó, áfa analitika, valamint az analitikában szereplő ki- és bemenő számlák)

Ez lehetőséget adna arra, hogy számítógépes rendszereken keresztül a valótlan számlát kiállító vállalkozás összes számlája egészében megjelenítésre kerüljön. Természetesen ehhez infrastrukturális fejlődésre lenne szükség, hogy a vállalkozások rendelkezzenek

megfelelő számítástechnikai berendezésekkel, hogy a bevallásokat és számlákat gépre vigyék (scannelt formában) és így nyújtsák be. Mindez új adminisztrációs munkahelyeket is teremthet. Ennek kialakításához esetlegesen adócsökkentés formájában támogatást lehetne nyújtani, és mivel a bevallások kézzel foghatóan rendelkezésre állnak nem fordulhatna elő az a helyzet, hogy a könyvelés eltűnik, hogy a valótlan tartalmú számlák beállítását tagadja az elkövető. A bűncselekmény egyértelművé válik. Megoldást jelent továbbá azokra az esetekre is, amikor a cég értékesítése során az adás-vételi szerződés aláírásakor a könyvelési anyagok átadásra kerülnek – „papíron” –, azonban a tulajdonos módosítás már nem kerül bejegyzésre a cégbírószági nyilvántartásba.

- **Az adóbevallások határidőben történő bevallása**

Amennyiben a vállalkozás 30 napos késést követően sem adja be a szükséges bevallásait, és felszólításra további 30 napon belül sem tesz eleget kötelezettségének azonnal kerüljön felszámolás alá, ne legyen lehetőség a felelősnek az eltűnésre. Ezáltal lehetőséget kellene teremteni a más országokban már a gyakorlatban megjelenő zár alá vételt.

- **A gazdasági társaságok, magánszemélyek ellenőrzésének azonnalisága, annak hozzáférhetősége**

Meg kellene teremteni a lehetőséget arra, hogy az ellenőrző szervek azonnal, a belső rendszereiken keresztül végezzék az ellenőrzéseket. Gondolok itt például az APEH belső rendszerére, országos földhivatali nyilvántartásra, a pénzügyekkel napi gyorsaságú információ csere stb. Gyakorlatilag, hogy tiszta vagyoni képet kaphassanak az ellenőrzendőről.

- **Vagyongyarapodási adó**

Jelenleg, új adónem bevezetésével a fekete gazdaság elterjedésének a megfékezését, visszaszorítását érhetnénk el. Az adó befizetésének alapját a korábban említett ellenőrzési rendszerek nyújtanák.

- **A bűncselekmények megtérülésének értéke, fedezi-e a nyomozás, ellenőrzés költségét**

Mérlegelni kellene, menedzsment szempontjából, érdemes-e a nyomozást lefolytatni nem kerül-e többre a nyomozás költsége, mint az okozott kár. Természetesen figyelembe kell venni az elkövető sze-

mélyét, mivel az esetleges médiaérték, elősegítheti a pszichológiai ráhatást a bűncselekmény visszaszorítására. Amennyiben a neves, prominens személyekkel kapcsolatban a közember tapasztalja, hogy a törvény ereje kihat, komolyabban veszi magára nézve is.

- **A nyilvántartásokba való bejegyzések valóságtartalmának a bejegyzés előtti ellenőrzése**

Bővíteni kellene például a cégbíróságok jogkörét, hogy a közhiteles nyilvántartásba történő bejegyzést megelőzően a bejegyzésben szereplő adatokat ellenőrizék, legalább helyzettanulmány keretében. Ezáltal a fantomizált cégek bejegyzését lehetne elkerülni, mivel a stróman személyek nagy része nem tudná a nevére venni az eladósodott vállalkozásokat anyagi ellenszolgáltatás fejében. Ugyanis nevezettek az általuk megadott címen jelentős esetben nem tartózkodnak, illetve az igazolványukban bejegyzett cím egy közintézményé, vagy már régen fiktív (pl. hajléktalan szálló, vagy akár 10-20 évvel ezelőtti tartózkodási helye).

- **A vállalkozások köztartozás mentesen való átruházása, értékesítése**

A vállalkozásokat kizárólagosan köztartozás mentesen lehessen értékesíteni, átruházni. Amennyiben a vállalkozásnak fennálló köztartozása van, akkor annak megváltásával, kifizetésével, lehessen csak vállalkozást átvenni, kvázi az legyen a vételár. Ez is elősegítheti a fantomizálás visszaszorítását.

- **Az adócsalás ellenőrzésére szakosodott szakember gárda létszámának bővítése**

Jelenleg az adócsalás bűncselekményének vizsgálatát végző emberek létszáma alacsony, így nem teszi lehetővé azt, hogy naprakészen, a bűncselekmény elkövetését követően azonnal végezzék munkájukat. Az adónyomozók létszámának bővítésével lehetőség nyílna arra, hogy a bűncselekményt elkövetőkön azonnal számon kérhető legyen cselekedetük. Az általuk végzett munka összetettsége miatt célszerűnek találom, a csoportmunkában történő vizsgálatokat.

- **A törvényi tényállás azonos megítélése**

Elengedhetetlen szempont a bűncselekmények megítélése során, hogy a bűncselekményeket felügyelő Ügyészségek, valamint azon

belül is az egyes ügyészek azonosan ítélik meg a történeti tényállásokat. Jelenleg problémát jelent, hogy ezek az állásfoglalások különbözőek, amelyek megnehezítik a vizsgálók munkáját. Esetleges célszerű ötletnek tartanám ezzel kapcsolatban, hogy az egyes vizsgálati munkát végző szervezetekben kihelyezésre kerüljenek a gazdasági ügyekben felügyelő ügyészek, így kialakulhatna a közös munka által egy elfogadott álláspont és felgyorsítottá válna a vizsgálati munka is.

Összegzés

A mai magyar gazdaság számára rendkívül fontos lenne az adóbevételek növelése, amelyek véleményem szerint csak akkor lehetséges, ha a szabályozó és az ellenőrző rendszer egészét átgondoltan, a fenti cél érdekében sikerül megváltoztatni.

A fentiekben felsoroltak elősegíthetnék, hogy a vállalkozásokról alkotott kép Magyarországon egy valósabb, hűbb képet nyújtson. Ekkora ország nem képes eltartani ennyi vállalkozást, mint ami jelenleg megtalálható. A kiskapukat keresők –mint ahogy arról már korábban részletesen szó esett – könnyedén megtalálhatják a számukra megfelelő kibújás lehetőségét.

Az adóbevallások, áfa-analitikák elektronikus módon való kezelése lehetővé tenné a számlagyárak struktúrájának azonnali feltérképezését, és vizsgálatát. Így akár a csoportokban dolgozó adónyomozók azonnal lépést tudnának tartani a csalni kívánókkal – vagyonuk zár alá vételével – és az adóbevételekre csökkentő hatású fiktív számlák felkutatásával adóbevételt növelhetnének. Amennyiben egy hasonló rendszer kialakulhatna, mint amit a felsorolásban részletesen kifejtettem, akkor ha a jelenlegi adóbevétel mértékét állandónak vesszük, több százalékkal is csökkenthetnénk a befizetendő adó mértékét, mert az ellenőrző szervek munkájának köszönhetően tisztulna a gazdaság és így is szert tenne az állam a korábbi bevételeire.

Irodalomjegyzék

Többször módosított 1949. évi XX. tv. az alkotmányról

Többször módosított 1991. évi IL tv. a csődfelszámolási eljárásról és a végelszámolásról.

- Többször módosított 1978. évi IV. tv. a büntető törvénykönyvről
A Btk. módosításáról szóló 1992. évi XIII. tv.
Az 1992. évi XIII. tv. miniszteri indokolása.
Többször módosított 1959. évi IV. tv. a polgári törvénykönyv
- Dr. Pusztai László: A bűnözés néhány új jelenségéről. In: *Ügyészségi értesítő* 1990/4.
- Dr. Fejes Péter: Gondolatok a hitelezők érdekeinek büntetőjogi védelméről. In: *Ügyészségi értesítő*: 1990/2.
- Dr. Fejes Péter: A hitelezéssel kapcsolatos jogi szabályozás történeti áttekintése. In: *Ügyészségi értesítő*: 1990/2.
- Török Gábor: Csak semmi pánik, mi jön a csőd után? In: *Bethlen Kiadó Budapest* 1989.
- Benedek Ferenc: Római magánjog. Dologi- kötelmi jog. In: *Institutiones juris* 2. változatlan kiadás 1995.
- Dr. Angyal Pál: A csalárd és vétkes bukás 145-185. oldalak
- Kálai István: A csődeljárás kezdetei Magyarországon a XVIII és a XIX században *Jogtudományi közlöny* 1992/8.
- Dr. Molnár Gábor: A csődbüntett elkövetési magatartásai In: *Ügyészek Lapja*: 1/94.
- Dr. Békés Imre: *Magyar büntetőjog. Általános rész.* 1980.
- Dr. Tóth Mihály: *Gazdasági bűncselekmények az alakuló joggyakorlatban.* (ELTE Jogi Továbbképző Intézet 1996.)
- Btk. kommentár
- Dr. Szollár Pál: Csődbüntett. In: *Magyar Jog* 1994/8.
- Dr. Biró Tibor – Dr. Pucsek József – Dr. Sztanó Imre: *A vállalkozások tevékenységének komplex elemzése*
- Becker, G. S.: „Crime and punishment: an economic approach”. *Journal of Political Economy* (1968)
- Klitgaard, R.: *Controlling Corruption.* (1988)
- Kozsik A. –Vörös A. : *Az adócsalást befolyásoló tényezők elméleti és empirikus vizsgálata* (1999)
- KSH : *Rejtett gazdaság Magyarországon* (1998)
- Semjén A.: *A gazdasági átmenet költségvetési problémái Magyarországon I-II.* (1996)
- Semjén A.–Tóth I. J.: *Vállalkozások fiskális környezete és annak hatásai* (1997)
- Sikk E.–Tóth I. J.: *A rejtett gazdaság néhány eleme a mai Magyarországon* (1998)

TÁRSADALOM ÉS POLITIKA

Karner Cecília

Az egészségügy és a civil szektor kapcsolata empirikus vizsgálattal

Az egészségügy az egész világon jelentős ellátási és finanszírozási gondokkal küszködik. Egyre mélyül a szakadék a technikailag megvalósítható és a gazdaságilag megvalósíthatatlan tényezők között. Pedig az egészség megőrzése, helyreállítása, fejlesztése fontos társadalmi kérdés.

A magyar egészségügy pénzellátásában megjelent a civil szervezetek által nyújtott támogatás. Vizsgáljuk meg a civil szektor és az egészségügy elméleti, közgazdasági kérdéseit.

A nonprofit szektor kialakulását különböző módon magyarázzák. Pl. Az állam által kielégítetlenül hagyott szükségletekkel; a piaci szolgáltatók iránti fogyasztói bizonytalansággal; ideológiai és politikai törekvésekkel; a társadalmi problémák megoldására irányuló magánkezdeményezésekkel és jótékonyossággal. Egyetlen ponton kimutatható az egyetértés. A nonprofit szervezetek létrehozása és működtetése önkéntesen hozott tudatos döntések, az előnyök és hátrányok mérlegelésén alapuló választások eredménye. Ez az önkéntesség, amely megkülönbözteti a civil szférát a kormányzati és a profitorientált magánszektortól.

Weisbrod [1975] alkotta meg a nonprofit szervezetek szerepére vonatkozó első általános közgazdasági elméletet. Szerinte a nonprofitok funkciója az, hogy a magánszférában állítsanak elő közjavakat. Érvelése szerint a közjavakból a kormányzat csak annyit biztosít, amennyi az átlagos szavazópolgár keresletét kielégíti, így a keresletnek az átlagost meghaladó része kielégítetlen marad. A nonprofit szervezetek ép-

pen ezért jönnek létre, hogy a kormányzati tevékenységeket kiegészítsék.

Harsányi László [2004] szerint: „1987-ben, sajátos politikai körülmények között – amikor többek között Soros György támogatási kezdeményezése jelentett kulturális, tudományos, oktatási tevékenységek területén – módosították a polgári törvénykönyvet. Ez a módosítás újra létrehozta az alapítványt, mint jogképes intézményt. Ez volt az a pillanat, amelyben újjászületett a hazai nonprofit szektor. Az – még – erős kormányzati és a kiépülőben lévő piaci szektorok mellett megjelent a harmadik szektor, hogy tevékenységével újfajta kínálatot jelenítsen meg a közszolgáltatások számos területén.”

Kuti [1992] tanulmányában a nonprofit szektor létrejöttét a társadalmi és a politikai struktúra átalakulására, a jóléti szolgáltatások krónikus hiányára vezeti vissza.

Keveredik a nonprofit szektor és a civil szektor értelmezése, a hatályos jogrendszer nem tartalmazza a nonprofit szervezet definícióját. A civil szektor nem azonos a nonprofit szektorral, hisz léteznek nem civil kezdeményezésű (kormányzati, önkormányzati) nonprofit szervezetek is.

Hazánkban a nonprofit szervezeteknek különböző, egymástól is lényegesen eltérő funkciójú, eltérő gazdasági feladatot képviselő típusai alakultak ki. Magyarországon körülbelül 60 000 regisztrált szervezet működik, az alábbi szervezeti formákban:

- a) Társadalmi szervezet
- b) Alapítvány
- c) Közalapítvány
- d) Köztisztület
- e) Közhasznú társaság

a) A társadalmi szervezet:

Olyan személyegyesülés, amely alkotmányos célokra szerveződik, elsődleges gazdálkodási célokra nem alakítható. Önálló jogi személy, melyet a tagok hozzák létre nyilvántartott tagsággal és a közhasznú tevékenység a tagság közreműködésével valósul meg.

b) Az alapítvány:

Olyan célvagyon, melyet tartós közérdekű cél megvalósítására hoznak létre, elsődleges gazdálkodási tevékenységre nem alakítható. Az alapítványnak célja megvalósításához vagyona van szüksége, melynek nagysága és formája nincs konkrétan nevesítve. (Lehet készpénz, ingatlan, tárgyi eszköz, vagyoni jog.) Önálló jogi személy.

c) A közalapítvány:

A közalapítvány, olyan alapítvány, melyet az Országgyűlés, a Kormány és a helyi önkormányzatok közfeladatok folyamatos ellátására hoznak létre. Önálló jogi személy.

A közalapítvány megjelenése teljesen megváltoztatta a nonprofit szektor finanszírozási szerkezetét. Ez annak köszönhető, hogy nagyjából ugyanabban a térben próbálták megkeresni helyüket, mint amelyben a többi civil szerveződések is. Így egyfajta versenytársként jelentek meg.

A kormányzat ettől az időtől kezdve sorra hozta létre az olyan közalapítványokat, melyeknek az állami tevékenységek ellátása volt a feladata. Ennek következtében ezek a többnyire országos vagy regionális hatáskörű alapítványok magukba szippantották a nonprofit szektorba áramló, amúgy is szűkös központi állami támogatások jelentős részét.

d) A köztestület:

Olyan kényszeregyesülés, melynek létrehozását törvény rendeli el. Közfeladatot lát el, továbbá hatósági és felügyeleti jogosítványokat gyakorolhat. Önálló jogi személy. Köztestület a Magyar Tudományos Akadémia, a Gazdasági Kamarák, a Magyar Orvosi Kamara, a Magyar Gyógyszerész Kamara. Ezeken kívül működnek még kamarai elnevezéssel különböző szakmai szervezetek, úgy mint ügyvédi, mérnöki, közjegyzői stb.

e) A közhasznú társaság:

A vagyonegyesülés olyan formája, amely társadalmi közös szükségleteket elégít ki nyereség- és vagyonszerzési cél nélkül, ám eközben üzletszerű gazdasági tevékenységet folytat.

Az utóbbi évtizedben megnőtt az állami, önkormányzati szektor alapítói és döntéshozói, működtetői jelenléte a nonprofit szektorban. Ennek adekvát megjelenési formája a közalapítvány és a közhasznú

társaság. Az egészségügyi intézmények esetében is találkozhatunk ezekkel a formákkal.

Duális helyzet jött létre a nonprofit szektorban:

- egyrészt a civil szektor, magánkezdeményezésekkel,
- másrészt a kormányzat, önkormányzat által létrehozott közalapítványi, közhasznú társasági intézményrendszer.

A KSH adatai szerint 2000-ben a hazai nonprofit szektor szervezeteinek 4,5%-a, összesen 2111 alapítvány és társas nonprofit szervezet végzett egészségügyi tevékenységet. 81% alapítványi formában működött, 18,1% egyesület, 2,8% közhasznú társaság.

Az alapítványokat főként az egészségügyi intézmények, kórházak, kórházi osztályok támogatására (infrastruktúra javítása, gépek, műszerek beszerzése, kórházi és intézeti ellátás támogatása) hozták létre (30%). Jelentős (27%) a többcélú és általános egészségügyi kategória aránya is, itt találhatók az önkormányzati és vállalati egészségügy támogatásával, az idős betegek hospice ellátásával, az egészségügy szakmai továbbfejlesztésével foglalkozó szervezetek, az orvosok és más egészségügyi dolgozók támogatására (pl. konferenciák, továbbképzések stb.) létrejött szervezetek. A társas nonprofit szervezetek döntően egyesületi formában működnek¹.

Az Országgyűlés elismeri a társadalmi szervezetek és alapítványok működési feltételei állami garanciákkal való biztosításának szükségességét, ezért a civil szervezetek átlátható, költségvetési forrásautomatizmusra épülő, pártpolitikától mentes forrásainak biztosítása érdekében Nemzeti Civil Alapprogramot hoz létre. A Nemzeti Civil Alapprogram célja a civil társadalom erősítése, a civil szervezetek társadalmi szerepvállalásának segítése, a kormányzat és a civil társadalom közötti partneri viszony és munkamegosztás előmozdítása az állami, önkormányzati közfeladatok hatékonyabb ellátása érdekében.

Alapelv: a nonprofit szervezetek megalapozottan, szakszerűen és eredményesen kell hogy gazdálkodjanak.

Az állami, önkormányzati szerveknek csak az a civil szervezet lehet egyenrangú partnere, ahol a támogatások, a szerződés szerint át-

adott források felhasználása jogszerű, nyomon követhető, ahol hatékonyság- és költségelemzést is végeznek, ahol a „hozzáadott érték” meghaladja a költségvetési szféráját.

A nonprofit szervezetek bevételeit kormányrendeletek szerint két nagy csoportba osztják:

- a cél szerinti tevékenységhez kapcsolódó,
 - valamint a vállalkozási tevékenységből származó bevételekre.
- Cél szerinti tevékenységhez kapcsolódó bevételek:
- Az alapítótól, a támogatóktól a közhasznú tevékenység folytatásához, vagy a szervezet működéséhez kapott adományok, felajánlások.
 - Az adományok különleges fajtája az úgynevezett „1%-os felajánlás”, ahol az adományozó személye anonim, így természetesen igazolást sem lehet arról kiadni. A hatályos jogszabályok pontosan felsorolják azokat a feltételeket, amelyek alapján egy szervezet támogatható illetve a támogatás fogadására jogosult. Mindenekelőtt az állampolgárokat közvetlen közletről szolgáló iskolai, egészségügyi szervezetek részesültek a felajánlásokból, tehát a helyi feladatok megvalósításának forrásai gazdagodtak.
 - A cél szerinti tevékenységhez kapcsolódó bevételek az államháztartás alrendszerétől, központi alapoktól, önkormányzatoktól, más alapítványoktól pályázatok útján nyert támogatások, vagy szerződés alapján a szervezet céljával összhangban levő tevékenység végzésére átvett összegek. Idetartoznak a normatív támogatások is.
 - A közhasznú és a cél szerinti tevékenység folytatásából származó ár- és díjbevételek, költségtérítések sem számítanak vállalkozási bevételeknek, hiszen – bár a szervezet ellenszolgáltatást is kap – nem a profitszerzés az elsődleges cél, hanem a létesítő okiratban megjelölt célok megvalósítása.
 - A tagsággal rendelkező szervezetek jellemzően nem vállalkozásból származó bevétele a tagdíj.
 - Nem számítanak vállalkozási bevételnek a befektetésből származó, valamint a közhasznú szervezetek céljait szolgáló eszközök, készletek és immateriális javak értékesítéséből adódó bevételek.

Vállalkozási tevékenységből származó bevételek:

- Jellemző vállalkozási bevételei a nonprofit szervezeteknek a különböző reklámtevékenységből befolyt díjak. A rendezvényeken, kiadványokban és számos más módon végzett reklámtevékenységet gyakran a támogatásért megkeresett gazdálkodó szervezetek ajánlják fel támogatásként. E bevétel – minthogy szabályos módon szerződés kötés és számlakibocsátás kapcsolódik hozzá – a nonprofit szervezet szempontjából viszont egyértelműen vállalkozási bevételnek számít.
- A nagy értékű ingatlanokkal rendelkező szervezetek komoly bérleti bevételekre tehetnek szert, illetve a nagy teljesítményű tárgyi eszközökkel rendelkező szervezetek szolgáltatásaik révén juthatnak díjbevételekhez. Amennyiben ezek nem a cél szerinti tevékenységhez kapcsolódnak, az ebből származó bevételeket a vállalkozási bevételek között kell nyilvántartani.
- Ugyancsak vállalkozások a nem cél szerinti tevékenységhez tartozó tanfolyami oktatások, vizsgáztatások, továbbképzések, az oktatást kiegészítő egyéb tevékenységek, a táncos, zenés, szórakoztató rendezvények.

1. táblázat: A nonprofit szervezetek bevételi forrásai

Bevételi forrás	A bevétel megoszlása (%)	
	1990	2001
Állami támogatás	18,5	34,4
Magántámogatás	23,8	13,8
Alaptevékenység bevétele	27,6	35,3
Gazdálkodási bevétel	28,5	15,7
Egyéb bevétel	1,6	0,8
Összes bevétel	100,0	100,0

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal [2002] Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000

Megfigyelhető az állami támogatás növekvő aránya, ami kedvező változás, a magántámogatások arányának csökkenése két tényezőre vezethető vissza, egyrészt a vállalati támogatások, másrészt a külföldi adományok csökkentek.

A nonprofit szektor kiadásai támogatásokra és azok járulékos költségeire kerültek 1/6 részt felhasználásra (2001), valamint a működés és különféle szolgáltatói tevékenységet finanszírozták belőle.

Mindegyik nonprofit szervezet létrehozhat profitorientált szervezetet, vagy üzleti vállalkozást, de azzal a feltétellel, hogy a profitot visszaszolgáltatja az alapítványnak, egyesületnek stb., hiszen a nonprofit szervezetek működésének fontos eleme a profit szétosztásának tilalma.

A nonprofit szervezetek fontosságát az adja, hogy terepet biztosítanak az állampolgári öntevékenység számára.

A civil szervezetek fontos partnerei az egészségügynek. Súlyuk egyaránt jelentős a szakmapolitikai és az érdekvédelmi feladatok ellátásában, az egészségügy stratégiai céljainak az állami és az önkormányzati szektorral közös megoldásában.

Az elméleti összefüggések után az empirikus kutatás bemutatására kerül sor.

A tanulmány elkészítéséhez empirikus vizsgálatot végeztünk. A Soproni Megyei Jogú Város Erzsébet Kórházának (SEK) civil szervezetek általi támogatottságát kutattuk 2000–2003. közötti időszakban.

Mivel a Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalban semmilyen nyilvántartással nem rendelkeznek, szinte tudomásuk sincs az egészségügy területén működő civil szervezetekről, a cégbírósi bejegyzés alapján a Soproni Erzsébet Kórház Dr. Baranyai Tibor főigazgató főorvos segítségével juthattunk információkhoz.

Vizsgált civil szervezetek (akik egyben a Soproni Erzsébet Kórház jelentős támogatói) az alábbiak:

- Ápolásért Alapítvány
- Modern Képző Eljárások Fejlesztéséért Egészségügyi Alapítvány
- Műszaki Fejlesztéssel a Soproni Kórházért Alapítvány
- Sopron Egészségügyi Alapítvány
- Soproni Erzsébet Kórházért Alapítvány
- Sopron és Környéke Újszülöttjeiért Egészségügyi Alapítvány
- Sopron és Környéke Urológiai Betegeiért Egészségügyi és Oktatási Alapítvány
- Soproni Szemészeti Alapítvány.

A nyolc szervezet főleg magánszemélyek által alapított alapítvány, egy pedig közalapítvány.

Milyen céllal hozták létre az alapítványokat? Ezt foglalja össze a 2. táblázat.

2. táblázat: A vizsgált civil szervezetek létrehozásának céljai

Alapítvány megnevezése	Létrehozás célja
Ápolásért Alapítvány	eszközök beszerzése, szakdolgozók képzésének támogatása
Modern Képkalkoló Eljárások Fejlesztéséért Egészségügyi Alapítvány	betegellátás színvonalának emelése, modern diagnosztikai eszközök beszerzése, üzemeltetése
Műszaki Fejlesztéssel a Soproni Kórházért Alapítvány	műszer, eszköz, gép, célanyag, könyvek, beszerzése, műszaki, külföldi tanulmányok folytatása
Sopron Egészségügy Alapítvány	lakosság egészségügyi ellátását elősegítő célfeladatok támogatása
Soproni Erzsébet Kórházért Alapítvány	egészségmegőrzés, betegségmegelőzés, kutatás, oktatás, ismeretterjesztés támogatása
Sopron és Környéke Újszülöttjeiért Egészségügyi Alapítvány	szülészeti és nőgyógyászati ellátás javítása, technikai eszközök beszerzése, előadások tartása
Sopron és Környéke Urológiai Betegjeiért Egészségügyi és Oktatási Alapítvány	orvosok szakmai továbbfejlesztésének segítése, urológiai betegellátás korszerűsítése
Soproni Szemészeti Alapítvány	szemészeti műszerfejlesztés

Forrás: kérdőíves felmérés

Az alapítás céljaként főleg eszközbeszerzést, oktatást, kutatást jeleltek meg.

A szervezetek tevékenysége nagyrészt Sopron és környékére terjed ki, főleg különböző rendezvényeken próbálják magukat népszerűsíteni, médiában, egy esetben internetes honlap útján, többségében a SEK kórházban plakáton próbálnak támogatókat szerezni. Öt szervezet jogosult az SZJA 1%-os adófelajánlás fogadására, de nem túl jelentős ez az összeg, több esetben még csökkent is 2003-ra az előző évekhez képest.

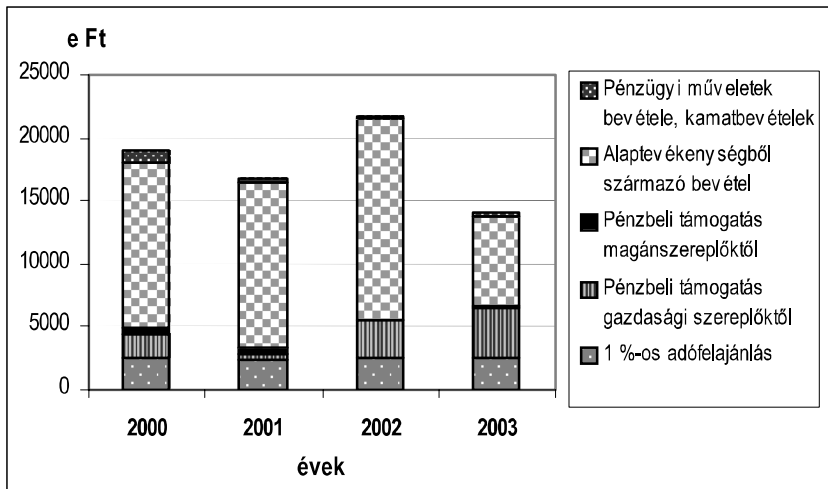
A 3. táblázat részletezi a vizsgált civil szervezetek bevételi forrásait.

3. táblázat: A vizsgált civil szervezetek bevételi forrásai (ezer Ft)

Források	2000	2001	2002	2003
1%-os adófelajánlás	2 520	2 352	2 511	2 594
Pénzbeli támogatás gazdasági szereplőktől	1 908	567	2 964	3 938
Pénzbeli támogatás magánszereplőktől	410	454	50	50
Alaptevékenységből származó bevétel	13 261	13 156	15 960	7 221
Pénzügyi műveletek bevétele, kamatbevételek	878	202	218	336
Összesen	18 977	16 731	21 703	14 139

Forrás: kérdőíves felmérés

A nyolc civil szervezet 2000–2003 években 14,1 millió és 21,7 millió forint közötti bevétellel rendelkezett, amelyben a legnagyobb arányt az alaptevékenységből származó bevétel képezte. Az 1. ábra szemlélteti az adatokat.

1. ábra: A vizsgált civil szervezetek bevételi forrásai (ezer Ft)

Forrás: saját számítások

A befolyt bevételből részben anyagi eszközökkel (videomagnó, televízió, fényképezőgép, magzati szívhanghallgató, pulzoxymeter, rectoscop, spermaanalizátor, holterset, mérő műszerek, számítógépek, bordásfal, könyvek, folyóiratok), részben pénzüsszeggel támogatták a Soproni Erzsébet Kórházat.

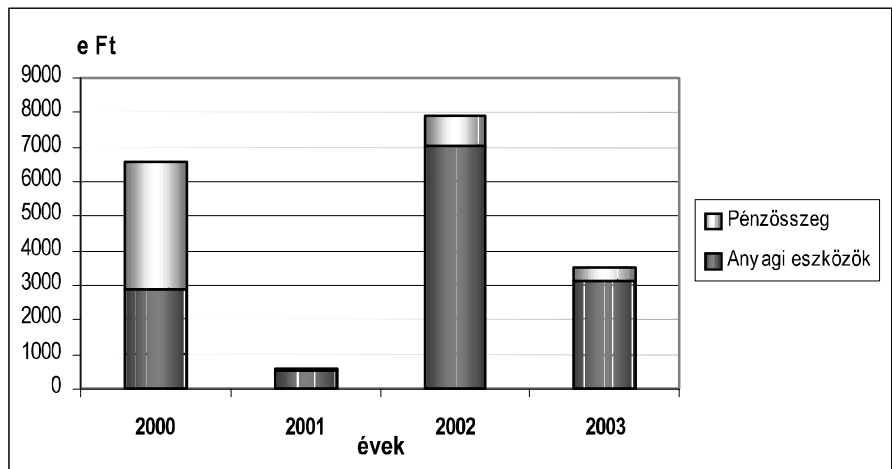
2003-ban a civil szféra összességében mintegy 20 millió forinttal (a teljes bevétel 0,5%-a) támogatta a Soproni Erzsébet Kórházat.

A 4. táblázat és a 2. ábra évenkénti bontásban mutatja a vizsgált civil szervezetek által nyújtott támogatásokat. Az összegek eléggé eltérőek évenként és anyagi illetve pénzeszköz vonatkozásában, közöttük kapcsolatra nem lehet rámutatni

4. táblázat: Soproni Erzsébet Kórház számára nyújtott anyagi- és pénzeszköz támogatás (ezer forint)

Megnevezés	2000	2001	2002	2003
Anyagi eszközök	2892	496	7039	3097
Pénzüsszeg	3685	60	869	410
Összesen	6577	556	7908	3507

Forrás: saját számítások

2. ábra: Soproni Erzsébet Kórház számára nyújtott anyagi eszköz és pénzeszköz támogatás

A kérdőív feldolgozása során az alábbi eredményekre jutottunk.

A civil szervezetekre vonatkozó állításokkal való egyetértések átlaga (az 5-ös jelenti a teljes egyetértést, 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem értenek egyet) csökkenő sorrendben:

- Mivel a nonprofit szervezetek fontos feladatokat vesznek le az állam, ill. az önkormányzatok válláról, finanszírozásukban nagyobb hangsúllyal kellene, hogy megjelenjen a központi támogatás (átlag: 4,3).
- A település lakosságának szüksége van a helyi szerveződésekre, mivel azok jelentős szerepet töltenek be a település életének jobbátételében, a különböző feladatok ellátásban, a felmerülő problémák megoldásában (átlag: 4,1).
- Szervezetük egyre nagyobb mértékben vállal át állami/önkormányzati feladatokat (4,0).
- A társadalmi-gazdasági feltételek nem kedveznek ma Magyarországon a nonprofit szektor fejlődésének (átlag: 3,3).
- Finanszírozás tekintetében nagyfokú bizonytalanság jellemzi a szervezetet (átlag: 2,7).

Összefoglalva megállapítható, hogy szükség van a civil szervezetre, az egészségügy területére pénzt szerveznek, segítenek a munkavállalók oktatásának, továbbképzésének finanszírozásában. A nonprofit szervezetek fontosságát az adja, hogy terepet biztosítanak az állampolgári öntevékenység számára.

Irodalomjegyzék:

Harsányi László [2004]: A harmadik szektor. www.nonprofit.hu

KSH[2002]: Nonprofit szervezetek Magyarországon 2000

Kuti Éva [1992]: A harmadik szektor helye és szerepe a magyar társadalom és gazdaság szerkezetének átalakulásában. A nonprofit szektor Magyarországon (*Tanulmányok*), *Nonprofit Kutatócsoport* Budapest

Magyarország egészségügye és szociális rendszere [2004] *MEDINFO Országos Egészségügyi Információs Intézet és Könyvtár Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet*

MELLÉKLET

Kérdőív a civil szervezetek számára

Az adatszolgáltató szervezet:

A kérdőívet kitöltő személy szervezetnél betöltött posztja:

1. *A szervezet alapítási éve:*

2. *Milyen szervezeti formában működik a szerveződés?*

1. Alapítvány
2. Közalapítvány
3. Egyesület
4. Közhasznú társaság
5. Egyéb társadalmi szervezet (pl. szövetség, klub, kör)
6. Köztestület
7. Nonprofit szervezet intézménye

3. *Ki(k) alapítottá(k) a szervezetet? (Több válasz is lehetséges.)*

1. magánszemélyek
2. önkormányzat(ok)
3. kormányzati szervezet(ek), állami intézmények
4. gazdasági szervezetek, vállalkozók
5. más nonprofit szervezet(ek)
6. egyház, egyházi szervezet
7. politikai párt
8. külföldi szervezet
9. egyéb, éspedig

4. *Milyen céllal alakult meg a szervezet?*

.....

5. *Milyen területre terjed ki a szervezet tevékenysége?*
1. csak a lakosság egy adott csoportjára,
 2. egy adott intézményre,
 3. a település egy részére,
 4. a település egészére,
 5. több településre,
 6. nagyobb területi egységre
 - 6.1. kistérségre:
 - 6.2. megyére:
 - 6.3. régióra:
 7. az egész ország területére
6. *Milyen módon próbálja a szervezet megismertetni magát a lakossággal, milyen módon próbál támogatókat, önkénteseket szerezni? (Több válasz is lehetséges.)*
1. Különösebb erőfeszítést erre a szervezet nem tesz;
 2. Különböző rendezvényeken próbálja magát népszerűsíteni;
 3. Médiában hirdetések útján;
 4. Médiában a szervezetről szóló újságcikkek, és/vagy a szervezet vezetőivel, tagjaival készült interjúk, beszélgetések révén;
 5. Saját internetes honlap útján;
 6. Szórólapok útján;
 7. Egészségügyi intézményekben plakáton;
 8. Egyéb módon, éspedig
7. *Szervezetük jogosult az SZJA 1%-os adófelajánlásra?*
1. Igen →
 2. Nem
8. *Ha nem, mi ennek az oka?*
9. *Ha igen, milyen tapasztalataik vannak?*
1. Jelentős mértékű összeggel bővül általa a szervezet bevétele.
 2. Nem túl jelentős az az összeg, amihez ez úton hozzájut a szervezet.

3. Évről-évre nő azon adózók száma, akik felajánlják adójuk 1%-át a szervezet számára.
4. A 2003. évi adófelajánlás során az előző évekhez képest csökkent a szervezet számára felajánlók száma.
5. Körülményes a felajánlott összeghez való hozzájutás.
6. Egyéb, éspedig:

10. Szervezetük bevételi források szerint csoportosítva 2000–2003. közötti években (ezer Ft):

Források	2000.	2001.	2002.	2003.
Költségvetési (állami) támogatás				
Önkormányzattól kapott támogatás				
1%-os adófelajánlás				
Pénzbeli támogatás gazdasági szereplőktől				
Pénzbeli támogatás magánszemélyektől				
Támogatás nonprofit szervezetektől				
Külföldről származó támogatás				
Alaptevékenységből származó bevétel				
Vállalkozási tevékenységből származó bevétel				
Pénzügyi műveletek bevétele, kamatbevételek				
Természetbeni juttatás				
Egyéb források, éspedig.....				

11. A kórházat milyen anyagi eszközzel támogatta, ennek mennyi a bekerülési értéke?

Eszköz megnevezése	2000. év	2001. év	2002. év	2003. év
	ezer forint			

12. A kórházat mennyi pénzüsszeggel támogatta?

2000. év	2001. év	2002. év	2003. év
ezer forint			

13. A támogatásukkal megszerzett eszközök működtetését is támogatják?

1. Igen
2. Nem

14. Ha igen, milyen összeggel?

2000. év	2001. év	2002. év	2003. év
ezer forint			

15. Alapvetően mi a jellemző szervezetük önkormányzathoz való viszonyára?

1. Nincs kapcsolatuk, a szervezet teljes mértékben független az önkormányzattól
2. Alkalmoszerűen, illetve kis mértékben működnek együtt
3. Partneri viszony jellemzi kapcsolatukat
4. A szervezet jelentős mértékben függ az önkormányzattól
5. Inkább versenyhelyzet a jellemzőbb
6. Konfliktusos viszonyban vannak
7. Egyéb, éspedig

16. Milyen formában támogatja a település önkormányzata szervezetüket?

1. Anyagi támogatást kapnak
2. Helyiség kedvezményes, illetve térítésmentes biztosításával
3. Természetbeli (pl. postaköltség átvállalása, sokszorosítás, számítógép, járműhasználat lehetősége) támogatást kapnak
4. Szakmai segítséget kapnak

5. Egyéb formában, éspedig
6. Az önkormányzat nem támogatja semmilyen formában a szervezetet.

17. Végezetül néhány, a nonprofit szektorra vonatkozó állítás. Kérjük 1-től 5-ig terjedő skálán értékeljék, hogy az egyes állításokkal mennyire értenek egyet! Az 5-ös azt jelenti, hogy teljes mértékben egyetértenek, az 1-es pedig azt, hogy egyáltalán nem értenek egyet.

1. Finanszírozás tekintetében nagyfokú bizonytalanság jellemzi a szervezetet.	1 2 3 4 5
2. Szervezetük egyre nagyobb mértékben vállal át állami/önkormányzati feladatokat.	1 2 3 4 5
3. A társadalmi-gazdasági feltételek nem kedveznek ma Magyarországon a nonprofit szektor fejlődésének.	1 2 3 4 5
4. Mivel a nonprofit szervezetek fontos feladatokat vesznek le az állam, ill. az önkormányzatok válláról, finanszírozásukban nagyobb hangsúllyal kellene, hogy megjelenjen a központi támogatás.	1 2 3 4 5
5. A település lakosságának szüksége van a helyi szerveződésekre, mivel azok jelentős szerepet töltenek be a település életének jobbátételében, a különböző feladatok ellátásában, a felmerülő problémák megoldásában.	1 2 3 4 5

Köszönjük, hogy kitöltötte kérdőívünket!

Józsa Gábor

Hogyan változik az onkológiai kezelések költsége?

Bevezetés

A daganatos megbetegedések világszerte az egészségügyi ellátórendszerek egyik meghatározó problémakörét jelentik. Sajnálatos módon egyre több esettel kell szembenéznie az orvostudománynak, ugyanakkor állampolgársági szinten is bonyolult és komoly kihívást jelentenek a kórképek következtében kezelést igénylő betegek, valamint az a tény, amely szerint a tumoros megbetegedések a második leggyakoribb halálókként szerepelnek. [1.]

Ebben az összefoglalóban a tumoros megbetegedések kezelésének jövőbeli alakulásának néhány aspektusával szeretnék foglalkozni, elsősorban a gyógyszeres terápiák költségének változásait szeretném megvizsgálni. Megítélésem szerint ugyanis a megbetegedések számának emelkedése és a nagy hatékonyságú, de drágább terápiák alkalmazása együttesen fogják megnövelni az onkológiai kezelések összköltségét.

A gyógyszerterápiás kutatások talán legintenzívebb területét jelenti az onkológia. Az elmúlt 10 év igazi tudományos áttörések sorozatát hozta ezen a területen, amelyek az elmúlt 5-6 év során a mindennapi klinikai gyakorlatban is beváltották a hozzájuk fűzött reményeket. A gyógyszeres kezelések fejlesztése jelenleg is folyamatban van, több klinikai vizsgálat előzetes eredménye alapján számítani lehet több, ma még gyógyíthatatlannak ítélt kórkép jövőbeli sikeres kezelésére [2.]. Az onkológia területének dinamikus fejlődése miatt a dolgozatomban mindössze az elkövetkező 5 év történéseinek az előrevetítésére vállalkozom. Egyfajta forgatókönyvet szeretnék adni a nagy hatékonyságú terápiás lehetőségének felhasználásáról és ennek a gyógyszerköltségekre való hatásáról. Ennek elkészítésében olyan adatokat használok fel, amelyek kiterjedt nemzetközi elemzések és vizsgálatok statisztiká-

iből származnak, és módszerként elsősorban az Egyesült Államok és az Európai Unió egészségügyi forrásfelhasználásának és gyógyszerfogyasztási tendenciájának az extrapolálásából származnak [3.]. Vizsgálni kívánom továbbá a daganatos megbetegedések epidemiológiai hátterének és a túlélési előnyt nyújtó innovatív terápiás lehetőségeknek a hatásait a gyógyszerfelhasználás lehetséges alakulására.

Az onkológiai betegségek társadalmi jelentősége

A daganatos megbetegedések incidenciája Európában

2004-ben közel 3 millió európai lakos esetében diagnosztizáltak valamilyen rosszindulatú megbetegedést. A leggyakoribb elváltozások lokalizáció szerint a tüdő-, az emlő és a vastagbélrák voltak, a nemek szerinti csoportosításban a férfiaknál vezető halálokként a tüdőrák, míg a nők esetében az emlőrák volt.

A daganatos betegségek mortalitása a második helyen áll a szív-és érrendszeri kórképek után. 2004-ben mintegy 1,7 millió európai halt meg tumoros megbetegedés miatt. A legnagyobb mortalitás a tüdő- és a gyomorrák és a vastagbélrák esetében jelentkezik [1.].

Európa népessége évek óta stabil, illetve stagnál, valószínűsíthető, hogy ez marad a jellemzője az európai demográfiai trendnek a közeljövőben is.

Azonban az öregedő lakosság magával hozza a magasabb életkorban jelentkező betegségek fokozott előfordulását, ezzel emelve a daganatos betegek számát. A Nemzetközi Rákkutató Társaság (*International Agency for Research on Cancer, IARC*) a daganatos megbetegedések legfrissebb adataival szolgál az incidencia és a mortalitás tekintetében. Az adatokat ún. életkor standardizált arány szerint állapítják meg: ez egy összesített arányszám, amellyel a különböző országok lakosságának eltérő átlagéletkorban jelentkező különbségeit tudják kiküszöbölni. Leggyakrabban az ún. Világ korstandardizált arányt használják, amelyet a 100.000 lakosra vetített daganatos esetek alapján határoznak meg.

Az 1963–1997 közötti periódusban Európában kb. 50%-os növekedés volt megfigyelhető a teljes incidencia emelkedésben. Jelentős

különbség nem mutatkozik az egyes országok között a magyar adatok is hasonlóképpen alakultak az adott időszakban.

Az európai lakosság elöregedése azonban csak az egyik oka a malignómák gyakoriságában megfigyelhető emelkedésnek: az életmódbeli változások, mint például a nők körében terjedő dohányzás, a kevesebb mozgás és a zsírdús táplálkozás vagy a napozás kóros formája szintén emeli a megbetegedések számát.

A daganatos megbetegedések mortalitásának változása Európában

Az összes daganatféleséget magába foglaló mortalitási értékek változása nagy eltéréseket mutat, ha Európa különböző területeit vesszük szemügyre.

Néhány országban, mint például Németországban, Nagy-Britanniában, Skandináviában vagy Franciaországban a mortalitás csökkenése figyelhető meg a 90-es évektől. Más helyeken, így Magyarországon, Görögországban, Lengyelországban vagy Spanyolországban a daganatos halálozások száma stabilizálódott de csökkenés nem volt megfigyelhető. A különböző mortalitási értékek háttérében az életmódban fellelhető különbségek (dohányzás, alkoholfogyasztás, táplálkozás, stressz) és az egészségügyi ellátórendszer jellegéből adódó tényezők (megelőzés, szűrés, kezelés) együttesen veszik ki részüket. A mortalitási eltérések részben abból is eredhetnek, hogy az egyes nemzetek rákregiszter rendszere, a patológiai adatszolgáltatása és a szűrés sem egyforma.

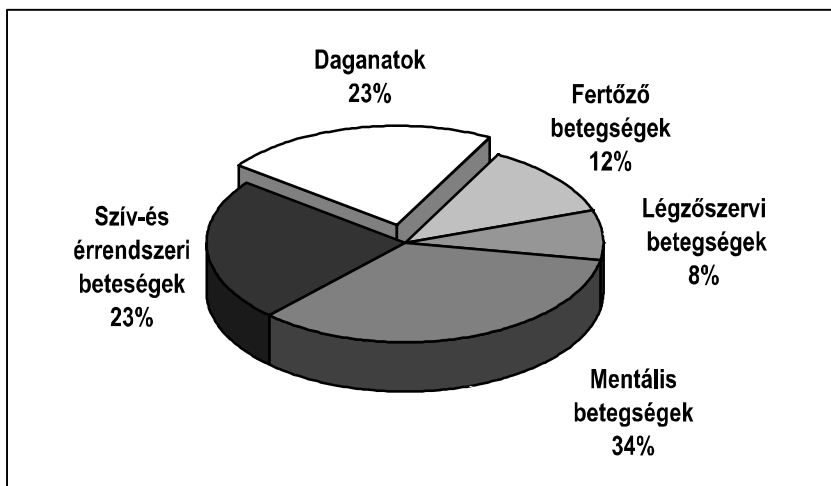
A tumoros betegségek társadalmi jelentőségének meghatározása

Az egyes betegségek társadalmi jelentőségének megítélésakor a prevalencia illetve incidencia adatok elemzése egészségpolitikai szempontból legalább olyan jelentős, mint epidemiológiai szempontból. A megbetegedések miatt időlegesen vagy véglegesen munkaképtelenné válók komoly problémát jelentenek valamennyi nemzetgazdaság számára, ha csak az elveszített produktivitást tekintjük is. Ezzel együtt jár azonban a kezelések költségének a kérdésköre, amelyet az európai társadalombiztosítási és betegellátási hagyományok szolidaritáson alapuló ellátórendszer-modelljének eredményeképpen szintén osztársá-

dalmi ügy. Egy ország lakosságának tehát egyszerre jelent problémát az elhúzódó költséges terápiák finanszírozása és a fiatal, munkaképes korosztályokat is érintő betegségekből származó veszteség. Sajnos a daganatos betegségek esetében mindkét kérdéskör felmerül [4.].

Általában a leggyakrabban használt mérce a megbetegedések, így a malignómák társadalmi jelentőségének megbecsülésére a „*Disability-Adjusted Life Years*” (DALY), azaz a munkaképességgel módosított életevek meghatározása. Ez az érték a Világbank és a WHO által meghatározott integrált mérőszám, a mortalitás és a munkaképtelenség adataiból számítják.

Egy DALY egy egészségesen eltöltött életév elvesztését jelenti, mérőszáma az egészséges, munkaképes állapot és beteg állapot különbségének. 2002-ben az EU jelenlegi 25 országában közel 10 millió elvesztett DALY került regisztrálásra daganatos megbetegedések miatt. Az összes DALY tekintetében a rákos megbetegedések a harmadik helyen álltak 2002-ben, a mentális és kardiovaszkuláris megbetegedések után, 16,3%-ot képviselve.

1. ábra: a daganatos betegségek DALY értéke Európában, egyéb más megbetegedésekhez viszonyítva

Összességében tehát elmondható, hogy jelenleg a daganatos megbetegedések számának emelkedő tendenciája figyelhető meg, ugyanakkor a megbetegedések miatti elhalálozások száma Európában többnyire csökken, kedvezőtlenebb helyzetben lévő országokban pedig stagnál. Mindezeket figyelembe véve a betegég hatékony kezelését nagyobb sikerrel lehet megoldani, mint a tumoros elváltozás kialakulásának megakadályozását.

Innovatív terápiák a tumoros megbetegedések kezelésében

Az elmúlt évtized jelentős tudományos eredményeket hozott a daganatkutatás területén. A hagyományosnak tekinthető kemo- és sugárterápia fejlesztése mellett új terápiás lehetőségek kidolgozása fejeződött be, amelyeknek a klinikai gyakorlatban való felhasználása túlélési előnyt tudott biztosítani az érintett betegek számára. Az ún. biológiai terápiák abban különböznek a hagyományos kemoterápiáktól, hogy ezek a terápiás céllal alkalmazott készítmények közvetlenül nem pusztítják el a daganatsejteket. Általában specifikus kapcsolatot létesítenek sejtfelszíni, vagy sejten belüli célmolekulákkal és a kapcsolódás által képesek beavatkozni a sejt működésébe, ezáltal kifejtve antitumorális hatásukat. Alkalmazásuk jelentős áttörésnek számít, korábban kezelésre rezisztens, nagy mortalitással rendelkező klinikai entitások esetében tudják akár a végleges gyógyulást biztosítani [5.]. Ezek közül szeretnék néhány példát kiemelni.

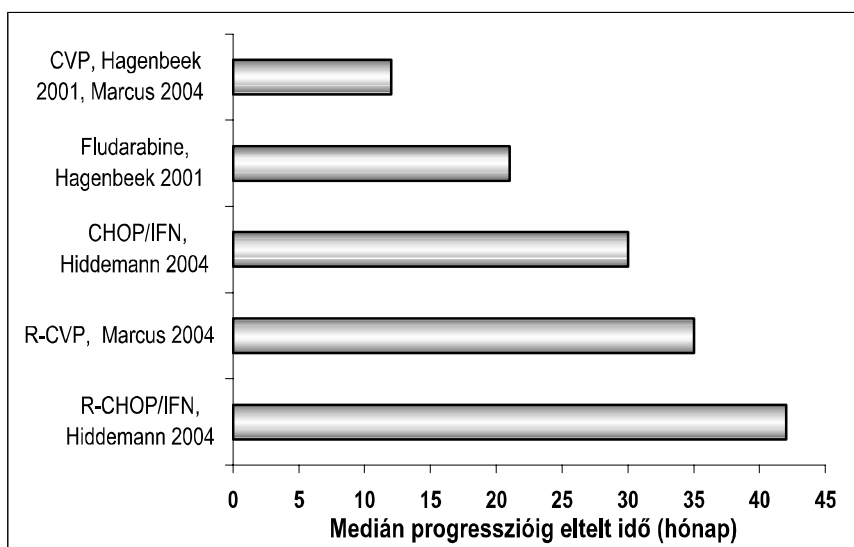
Rosszindulatú (*malignus*) lymphomak

A lymphomak a nyirokrendszer sejtjeinek rosszindulatú elburjánzásával járó, az egész szervezetet érintő megbetegedés. A kezelésükben régóta sikeresen alkalmaznak citotoxikus készítményeket, amelyek hatása azon alapul, hogy a daganatos sejteket jobban képesek károsítani, mint az egészséges szövetek sejtjeit.

Az ún. *indolens Non Hodgkin lymphoma* klinikai megjelenésére jellemző, hogy lassú lefolyású, a beteg 6-8 évig él a kórral. A hagyományos kezelések azonban nem voltak képesek a betegek gyógyulását előidézni.

Innovatív megoldásként mintegy 8 éve kezdték alkalmazni a rituximab monoklonális antitestet, amely képes szelektív módon kizáró-

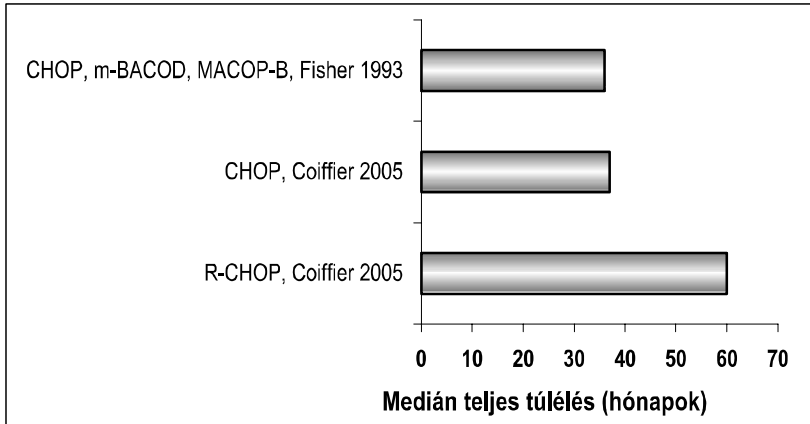
lag a daganatsejtekhez kapcsolódni. A sejtfelszíni markerekkel való speciális kapcsolat az immunrendszer aktiválásával képes a tumorsejtek elpusztítására. Ennek a készítménynek a használatával közel megkétszereződött az elérhető progressziómentes túlélés (Progression free survival, PFS) és remény van a betegség teljes gyógyításának az elérésére. (A 2. és 3. ábrákon látható rövidítések kemoterápiás protokollokat jelentenek, az „R” a rituximab monoklonális antitest alkalmazását jelöli.)

2. ábra: az indolens lymphoma kezelésének terápiás lehetőségei és azok hatása [6-8.]

Az *agresszív lymphomakra* gyors lefolyás és a kezelés elmulasztása esetén fatális kimenetel jellemző. A hagyományosnak számító kemoterápiás kezelése alkalmazásával azonban a betegek mintegy 50%-a teljes mértékben meggyógyult. A monoklonális testek alkalmazása ezekben a klinikai esetekben is áttörést hozott, a korábban gyógyíthatatlan esetek további 25%-a tünet-és betegségmentessé tehető, megnövelve ezáltal a teljes túlélést.

A klinikai előnyt tehát ezeknél az eseteknél a megnövelt teljes túlélési idő jelenti az új innovatív terápiák alkalmazásakor.

3. ábra: az agresszív lymphoma kezelésének terápiás lehetősége és eredménye [9.]

Vastagbél- és emlőrák kezelése

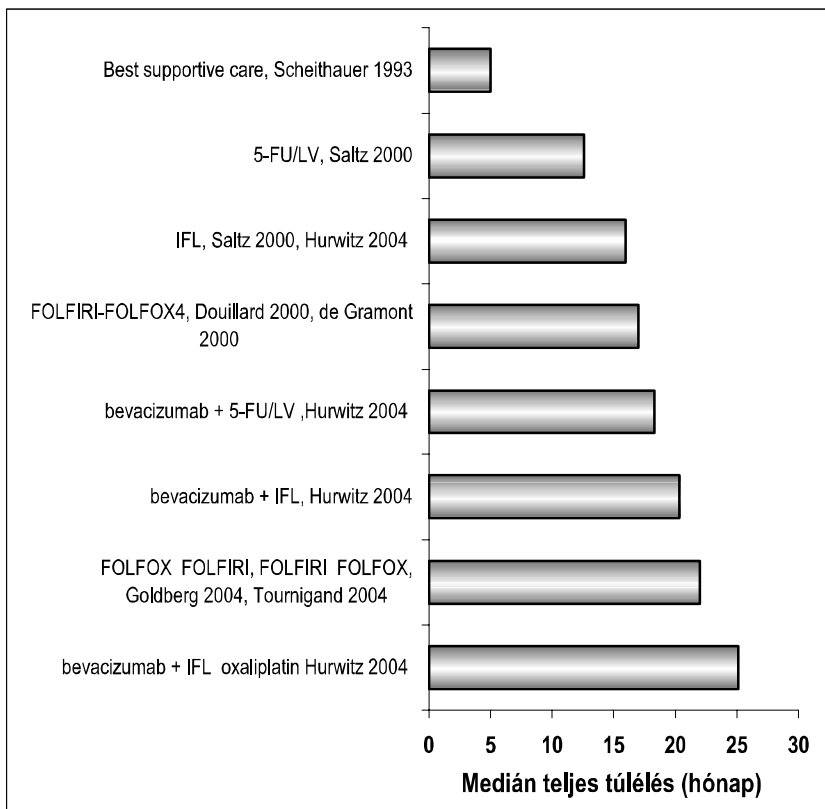
A vastag- és végbélrák, valamint az emlőrák kezelésében alkalmazott kemoterápiás kombinációk a tünetek enyhítését célzó, az általános állapotot támogató (szupportív) terápiákkal szemben aktív daganatellenes hatással rendelkeznek. A klinikai onkológia, mint önálló szakterület kialakulásának kezdetén a legjobb támogató kezelés („best supportive care”) hatását vetítették össze a citotoxikus anyagok alkalmazásának eredményeivel. A kezdeti kísérletek lezárásával indulhattak el az első aktív kemoterápiás kezelések, kezdetben szerény eredménnyel.

Az elmúlt 5 évben szignifikáns fejlődés volt megfigyelhető a vastagbélrák kezelésében [5.]. A kutatások továbbra is élénken folytatódnak ezen területen, cél az optimális kombinációs kezelések megalkotása.

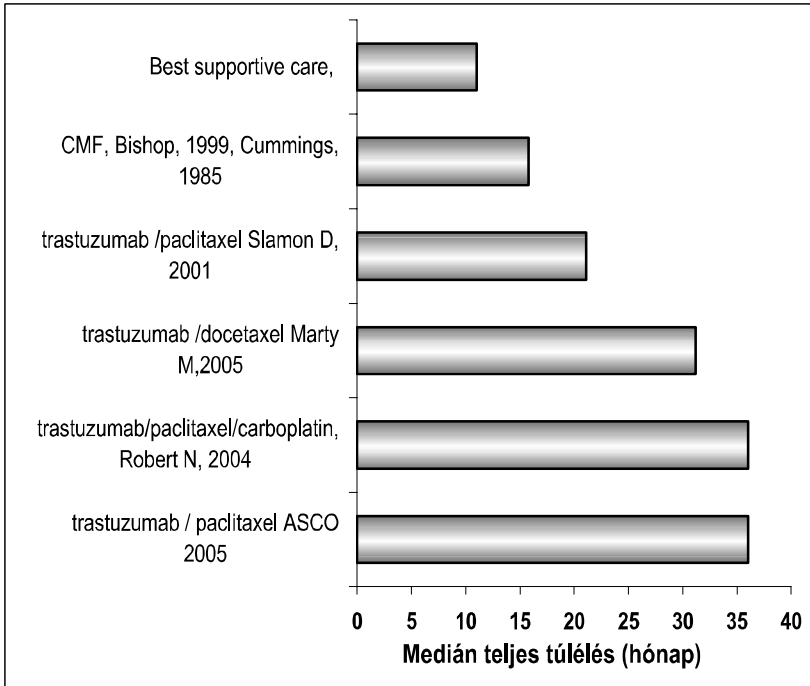
Korábban a vastagbélrákot kemoterápiára nem, vagy csak igen szerény mértékben reagálnak tekintették [10.]. A nemrégiben közölt eredmények bebizonyították, hogy az új kemoterápiás készítmények alkalmazása szignifikánsan jobb eredményt hoz, mint a korábban alkalmazott protokolloké (Goldberg, Grothey, de Gramont, Tournigand),

ugyanakkor a platinasót tartalmazó FOLFOX (5-fluorouracil, folsav és oxaliplatin) kombináció jobb választás, mint az IFL protokoll, amely egy félszintetikus citotoxikus anyag, az irinotecan alkalmazásával tér el az előbbitől [11-12.].

Jelenleg olyan vizsgálatok folynak, amelyek célja bebizonyítani, hogy a biológiai terápiák alkalmazása további túlélési előnyt jelent a betegek számára. Ezeknek a kísérleteknek az első gyümölcse a tumor-sejtek érellátásának kialakulását akadályozó speciális fehérje a bevacizumab, amelynek alkalmazása jelentősen megnyújtja a betegség túlélési idejét [13.].

4. ábra: a vastagbélrák terápiajában előrelépés tapasztalható

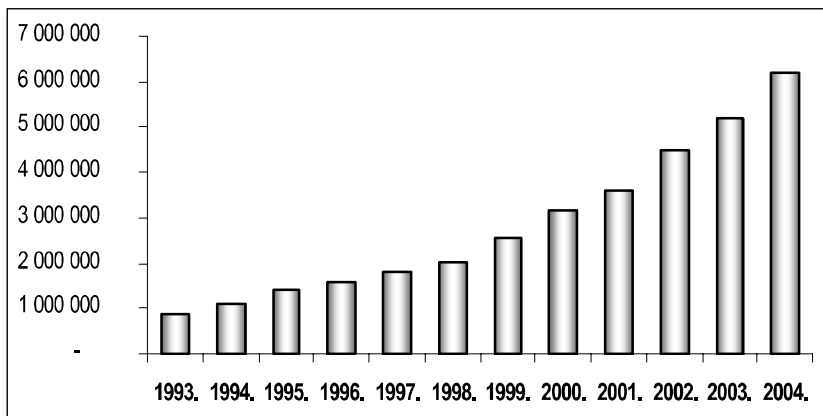
5. ábra: emlőrák kezelés eredményei a különböző kemoterápiás kombinációk és a trastuzumab illetve a bevacizumab monoklonális antitestek esetében (HER+ a trastuzumab kezelésre alkalmas, a HER- a trastuzumab kezelésre nem alkalmas patológiai háttérű megbetegedést jelent) [14-15.].

Az áttétet adó emlőrák kezelésében a hagyományos citotoxikus szerek alkalmazása mellett a biológiai terápiák első képviselőjének alkalmazása áttörést hozott: szignifikánsan meghosszabbodott a teljes túlélés egy olyan monoklonális ellenanyag alkalmazásával, amely a tumorsejtek felszínén található specifikus kötődés által képes a daganatsejt elpusztítására. Ez az antitest a trastuzumab, amelyet a kemoterápiás szerekkel kombinálva jelentős klinikai eredmények érhetők el [5.]. Ugyanakkor a már említett bevacizumab alkalmazása is jó eredményezhet a klinikai vizsgálatok eredménye szerint, mivel a tumor-

szövet táplálásához szükséges érhálózat kialakulásának a gátlása a vastagbélrákhoz hasonlóan ebben az esetben is hatékony beavatkozás a patológiás életfolyamatba.

Az onkológiai gyógyszeres terápia költsége

Az *IMS Health* 2005-ös, egészségügyi szolgáltatások költségeit elemző tanulmánya szerint 19 európai ország onkológiai gyógyszerköltségei az elmúlt 11 év során jelentősen emelkedtek. A növekedés abszolút értékben kifejezve mintegy hatszorosára nőtt, amely egyértelműen megmutatja a tumorelleses készítmények felhasználásában bekövetkezett változás tendenciáját.

6. ábra: 19 európai ország onkológiai gyógyszerköltsége (1 000 EUR)

Ha a költségrobbanás okait keressük, elsősorban a fentiekben tárgyalt, a klinikai gyakorlatban áttörő kezelési eredményeket biztosító innovatív terápiák szerepét kell megvizsgálni. A 90-es éveket megelőző négy évtizedben gyakorlatilag érdemi különbségek nélkül történt a különböző kémiai alapú gyógyszerterápiás lehetőségeknek az alkalmazása. Olcsó és könnyen előállítható molekulák tucatjai határozták meg a kezelési paletta elemeit, szerény eredményesség mellett [5.].

A daganatsejt életműködésébe beavatkozó molekulák előállítása speciális technológiai háttérrel igényel, a hagyományos citotoxikus

gyógyszerek gyártási módszerei nem alkalmazhatók ezekben az esetekben. A molekuláris és citogenetikai vizsgálatok eredményeit felhasználva olyan célzott terápiák kialakítására van lehetőség, amely a daganatsejtek elpusztítását a korábbi lehetőségekhez képest lényegesen hatásosabban tudják biztosítani. Az innovatív, biológiai készítmények kifejlesztése és előállítása azonban többszöröse a hagyományos citosztatikus készítményekének.

A daganatos betegek száma az előzőekben tárgyaltak szerint emelkedő tendenciát mutat. Az innovatív lehetőségek megjelenése és klinikai alkalmazásának sikeres eredményei azonban tovább generálta a kezelésekre bevonható betegek számát. Korábban elsősorban az előrehaladott életkor miatt aktív kezelésre már nem javasolt betegek számára a „best supportive care” nyújtott csak ésszerű beavatkozási lehetőséget. Az új kezelések megjelenése a magasabb életkorú betegek számára is túlélési és gyógyulási esélyt hordoznak, a hatékony kezelés mellett a jól tolerálható mellékhatás-profilból származó javított életminőséget hozva. Így tehát az európai lakosság körében bemutatott daganatos incidencia emelkedése megjelenik az aktív tumorelleses terápiára bevont betegek számának emelkedésében. Összességében tehát az utóbbi években több páciens részesült daganatellenes gyógyszeres kezelésben, ezen belül pedig emelkedett az innovatív, és költségesebb terápiák aránya.

Mi várható a gyógyszerfelhasználás területén?

Az Amerikai Egyesült Államokban végezték el azt a felmérést, amelynek célja a receptköteles gyógyszerek forgalmában várható változások felderítése volt. A *receptre rendelt gyógyszerek* költsége jelenleg 10%-át teszi ki az USA teljes egészségügyi kiadásainak. Mintegy 10 évvel ezelőtt ez az arány mindössze 5% körüli volt. Az elmúlt éveknek a felhasználásra jellemző emelkedő tendenciáját előrevetítve ez az arány *2010-re várhatóan 15%-ra fog emelkedni*. A receptre rendelt gyógyszerek költségeinek további emelkedése az alábbiakkal magyarázható:

- **Megnövekedett felhasználás-** részben a növekvő átlagéletkor következménye, részben pedig a kiszélesedő terápiás lehetőségek eredményeképpen számolhatunk ezzel a tényezővel.

- **Az árak emelkedése** – az új terápiás lehetőségek fejlesztése eltér a hagyományos készítményekétől, a korábban alkalmazott technológiák nem, vagy csak igen szerény mértékben alkalmazhatóak. A különleges és újonnan bevezetett gyártási eljárások magasabb költséget jelentenek, amelyet a gyógyszergyárak a magasabb termelői árban tudnak érvényesíteni. A gyógyszeripari lobby sikeresen valószínűsíti meg áremelési stratégiáját, bár a későbbiekben tárgyalásra kerülő generikus árharccal ezzel a tendenciával ellentétes irányban is befolyásolja a piac alakulását [16.].
- **A magasabb költséggel járó terápiák elterjedése** – a jobb terápiás hatásokat hozó új készítményekkel szembeni fokozott igény az orvosok és a betegek részéről is megfogalmazódik, így arányeltolódás várható a költségesebb, de hatékonyabb, vagy kevesebb mellékhatással járó kezelések irányába.

Összességében tehát gyógyszerköltség-robbanás várható, amely minden bizonnyal túl fogja lépni az USA határait, és az Európai Unió országaiban is hasonló változások fognak bekövetkezni. Amellett, hogy az egészségügyi költségek értéke is jelentősen megnövekszik, a receptre rendelt gyógyszerek aránya is emelkedni fog.

Hogyan változik az onkológiai terápiák költségigénye?

Azok a megállapítások, amelyek a gyógyszeripar fokozódó költségigényét és az egészségügyi források növekvő felhasználását jellemzik, igazak az onkológiai ellátás területére is. Az onkológiai betegségek társadalmi jelentőségét a korábban tárgyaltak szerint igen magasnak terinthejtjük, ugyanakkor jelenleg ez nem jelentkezik a ráfordítások és a költségfelhasználás szempontjából.

Az USA jelenlegi terápiás ráfordításainak adataiból kiderül, hogy az onkológia csak mindegy 8%-ban részesül a teljes egészségügyi költségekből. Az elkövetkezendő években várható, hogy a daganatos betegségek terápiás ráfordításai a tumoros megbetegedések társadalmi jelentőségének megfelelően igénylik majd az egészségügyi ellátórendszerek forrásait. Az elmúlt évtizedben megfigyelhető, az onkológiai terápiák költségeiben bekövetkező növekedés alapján várhatóan 2009-re az USA teljes egészségügyi ellátásának költségeinek 10%-át meghaladó részesedését fogják jelenteni a tumorelles terapiák.

A tumoros megbetegedések számának növekedésének tendenciája várhatóan továbbra is megmarad, több beteg számára kell az ellátást biztosítani. A terápiás költségek tekintetében sem várható az elmúlt évtizedre jellemző tendenciával ellentétes irányú változás, így a magasabb esetszámot várhatóan csak lényegesen nagyobb ráfordítással lehet majd megoldani. A grafikonból kitűnik, hogy a három összehasonlított nagy betegségszámú terápiái közül várhatóan az onkológia növekszik a majd a legjobban. Ugyanakkor a szintén nagy és egyre növekvő számú esetet érintő emésztőszervi megbetegedések költségigénye szinte nem változik. A szív-és érrendszeret érintő kórképek terápiás igényei sem növekszenek jelentős mértékben, így a daganatellenes terápiák költségei tehát nemcsak abszolút értékben, hanem a hasonlóan nagy társadalmi jelentőségű szervrendszer-betegségekhez viszonyított arányában is megemelkednek.

Az onkológiai készítmények felhasználásának és költségigényének a növekedése tehát az elkövetkezendő 5 évben minden bizonnyal tovább folytatódik. Ennek a megállapításnak az alátámasztását az alábbiak szolgálják:

- A Centers of Medicare and Medicaid Services 2005-ös elemzése szerint az egészségügyi kiadások várhatóan emelkednek, ezen belül a gyógyszeres kezelések aránya növekszik a leggyorsabban
- A növekvő egészségügyi ráfordításokból az onkológiai ellátás nagyobb részesedést fog jelenteni
- A daganatellenes gyógyszerek kezelésének összköltségei várhatóan tovább emelkednek, mint ahogy az történt az elmúlt 10 évben

Az onkológiai terápiák finanszírozásának a jövője

Az onkológiai ellátás fokozódó költségigényét az alábbi tényezők határozzák meg:

- Az innovatív terápiák klinikai előnyt nyújtanak- fokozódik az igény a széleskörű alkalmazásra
- Az innovatív terápiák magasabb ára költségrobbanáshoz vezethet
- A daganatos megbetegedések incidenciájának növekedése önmagában is fokozódó ellátási igényt jelent

Az orvosi ellátás oldaláról fellépő igény a tumoros megbetegedések gyógyászatában szerencsésen találkozik a terápiás terület bővülő

palettájával. Az innovatív beavatkozásokra bevonható betegek száma várhatóan emelkedni fog. A finanszírozás szempontjából a daganatellenes kezelések ugyanakkor specialitásokkal is rendelkeznek. A kezelések *magas költsége* miatt a betegek nem, vagy csak nagyon alacsony arányban vállalnak részt a finanszírozásból. A kezelési költségek biztosítása így egyre nagyobb terhet jelent a finanszírozóknak, párhuzamosan azzal a tendenciával, miszerint a *daganatos betegségek súlya* egyre nagyobb mértékben tudatosul a társadalom számára. Mindezek eredőjeként a kezelések magas költségei miatti elutasítása vagy korlátozása a társadalombiztosítási rendszerek részéről hosszútávon elfogadhatatlan.

A daganatos betegségek ellátásában jelenleg megjelenő innovatív terápiás lehetőségek rendkívül speciális technológiai hátteret igénylő készítmények. Az innovatív onkológiai termékek piacára a monopolisztikus helyzet a jellemző, mivel a teljesen új molekulaféleségek megjelenésétől még nem telt el annyi idő, hogy szerkezetükben és hatásmechanizmusukban megegyező, direkt kompetitív hatóanyagok jelenjenek meg. A klinikai hatásukban áttörést hozó új gyógyszerek esetében a gyártók igen hatékonyan tudják érvényesíteni árstratégiájukat, ráadásul a szabadalmi védettség még hosszú ideig folyamatosan lehetővé teszi ezt számukra.

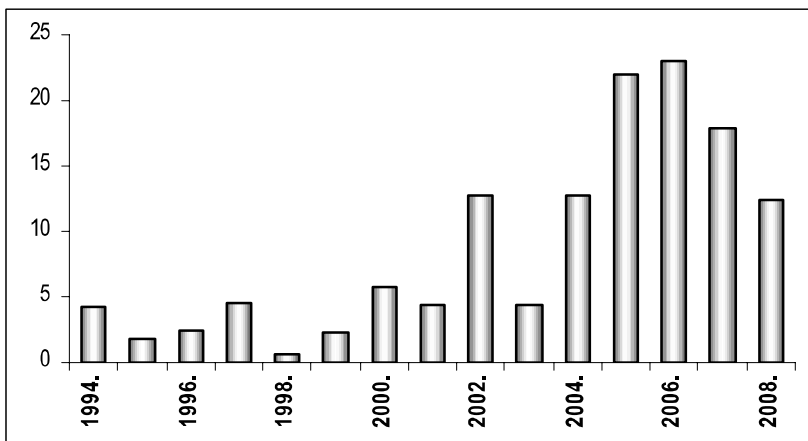
Ugyanakkor a családorvosi ellátásban használatos készítmények területén ezek a megállapítások nem igazak. A szív-érrendszeri vagy a légzőszervi megbetegedések gyógyszerkincsét a nagy számú, azonos hatóanyagot tartalmazó és javarészt generikus helyettesítő molekulákat felsorakoztató termékek jellemzik. A generikus készítmények térhódítása árversenyt eredményez, az originális molekulák szabadalmi védettségük elvesztésével az eredeti ár töredékéért válnak elérhetővé az azonos hatóanyagú versenytársaik piacra lépésével. A légzőszervi-, vagy keringési megbetegedések kezelésének sajátos piaci helyzete azonban megoldást jelenthet a daganatos megbetegedések növekvő költségigényére [17.].

A generikus piac költségmegtakarítása

Az alapellátásban meghatározó készítmények piacán a telítődés jelei figyelhetőek meg. 2009-ig a kezelések összköltségének az egyre las-

suló növekedése lesz jellemző, majd pedig stagnálás következik be. Ezeken a területeken a klinikai fejlesztések nem hoztak új, áttörő innovatív megoldásokat, amelyek a fejlődés mozgatóerői lehetnek volna. Az azonos hatásmechanizmus-csoportba tartozó készítmények igen erős kompetitív piacot alakítottak ki, amelyre jellemző, hogy az egyes gyógyszerek és egyéb terápiás megoldások egymással helyettesíthetők. Egyre fokozódó árverseny alakul tehát ki a nagyszámú generikus készítmény megjelenésével. Összességében a kezelt betegek számának emelkedését már nem követi egyenes arányban a költségek növekedése. Ez csökkentheti a finanszírozókra nehezedő nyomást, mivel klasszikusan olyan terápiákról van szó, amelyek rendszerint társadalombiztosítási támogatást élveztek.

A gyógyszeriparban megjelenő generikus kompetíció eredményeként alacsonyabb költségen lehet megoldani a különböző terápiás területeknek a kezelését. Főként az alapellátásban szereplő készítményeket érinti nagyszámban az originális készítmények szabadalmi jogaik lejárása az elkövetkező 5 évben, ezzel együtt pedig mintegy 70 milliárd dollárnyi megtakarítás következhet be világszinten.

7. ábra: A generikus készítmények piaci szereplésének hatása a költségekre

Forrás: Deutsche Bank, 2004.

Várhatóan ez jelentheti az egyik forrást az onkológia növekvő költségigényének kielégítésére. A nagyobb ráfordítás azonban természetesen csak válasz lehet a fokozódó igényekre, amelyeknek a megjelenítése elsősorban a társadalom és a kezelésre szoruló betegek részéről várható.

Összefoglalás

Az onkológia, mint önálló klinikai terület mintegy 40 éves múltra tekint vissza, a diagnosztika és a terápiás lehetőségek területén azonban az elmúlt 10 év hozott minőségében átütő változásokat. Olyan előrelépés történt az új, innovatív technológiákkal előállított, főként a sejt-szabályozásra ható készítmények segítségével, amelyek eredményeképpen lényegesen nagyobb hatékonysággal tudnak ma már beavatkozni a daganatos folyamatok lefolyásába. Korábban gyógyíthatatlan betegségek esetében ma már hosszú túlélési időt lehet jósolni, és olyan betegek esetében is nagy reménnyel kezdenek kezelésbe, akiknél korábban csak a tünetek enyhítésére vállalkoztak. Növekszik tehát az igény a korszerű terápiák alkalmazására, mint ahogyan évek, sőt évtizedek óta nő a daganatos betegek száma. Ez utóbbi paraméterben nem várható változás, sem Magyarország, sem pedig az Európai Unió egyéb országainak esetében. A tumoros megbetegedések incidenciája az elmúlt évtizedekhez hasonlóan várhatóan az elkövetkezendő 10 évben tovább nő, amely tendenciának a háttérében az idősödő társadalom és az életmódban keresendő okok egyaránt közrejátszanak.

A gyógyszeripar növekedését 6-8%-ra becsülik az elkövetkezendő 5 évben (*IMS Health*). Nagyobb arányú növekedést prognosztizálnak az onkológia területén, hiszen az elmúlt 10 évben összességében ez a klinikai terület a gyógyszerekre költött összeg szempontjából az Európai Unióban mintegy hatszoros emelkedést mutatott be. Ha ennek a tendenciának a folytatását vetítjük előre, akkor várhatóan a daganatellenes terápiákra 2009-ig legalább másfélszer nagyobb költség fog jutni, mint 2005-ben. Hozzá kell tenni azonban, hogy ez az érték is csak mintegy 10-11%-a lesz a teljes betegellátásnak, holott a tumoros megbetegedések társadalmi jelentősége ennél jelenleg is magasabb, ha azt a betegség miatt elveszített aktív évekként fejezzük ki (DALY-ban Eu-

rópában a daganatok több, mint 16%-ot tesznek ki az összes megbetegedéshez képest).

Ha azonban a tudományos eredményeknek a klinikai gyakorlatban történő megvalósulását tekintjük, a folyamatban lévő fejlesztési és kutatási programok bizató jövőképet rajzolnak elénk. Abban az esetben, ha tovább folytatódik az egyes tumorféleségek kezelésében a túlélési idő olyan mértékű meghosszabbítása, mint ahogy az látható volt az elmúlt 5 évben, akkor jelentős csökkenés várható az össz- mortalitás tekintetében. A nagyobb klinikai igény és a költségesebb terápiák alkalmazása együttesen emelni fogja a gyógyszerfelhasználás költségét, amelynek a finanszírozásának egyik forrását az alapellátás olcsó generikus készítményeinek előretöréséből származó megtakarítások jelenthetik.

Irodalom

1. Cancer Incidence in Five Continents. International Agency for Research on Cancer, IARC 2005.
2. Kelloff G.J., Sigman C.C.: New science-based endpoints to accelerate oncology drug development *European Journal of Cancer*, 41 (2005) (491-501)
3. Gidai Erzsébet – Tóth Attiláné: Bevezetés a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseibe. Arisztotelész Kiadó Bt. Budapest 2001.
4. Pearce S., Kelly D., Stevens W.: "More than just money" – widening the undersanding of cost involved in cancer care. *Journal of Advanced Nursing*, 33 (3), 371-379.
5. Wiedemann W.J., Thor-Wiedemann S.: Oncological pharmacy: 10 steps forward. *European Journal of Hospital Pharmacy*, 10 (2004),58-60.
6. Hiddemann W., Buske C., Dreyling M.: Treatment Strategies in Follicular Lymphomas: Current Status and Future Perspectives. *Journal of Clinical Oncology*, Vol 23, No 26 (September 10), 2005: pp. 6394-6399
7. Marcus R, Imrie K, Belch A, Cunningham D.: CVP chemotherapy plus rituximab compared with CVP as first-line treatment for advanced follicular lymphoma *Blood*, 2005, Vol. 105, No. 4, pp. 1417-1423.
8. Herold M., Dölken G., Fiedler F., Franke A., Freund M.,: Randomized phase III study for the treatment of advanced indolent non-Hodgkin's lymphomas (NHL) and mantle cell lymphoma: chemotherapy versus chemotherapy plus rituximab *Annals of Hematology*, Volume 82, Number 2, February 2003,77 – 79

9. Coiffier B.: State-of-the-Art Therapeutics: Diffuse Large B-Cell Lymphoma Journal of Clinical Oncology, Vol 23, No 26, 2005, pp. 6387-6393
10. Scheithauer W.: Randomised comparison of combination chemotherapy plus supportive care with supportive care alone in patients with metastatic colorectal cancer. BMJ. 1993 Mar 20;306(6880):752-5.
11. Goldberg R. M.: Advances in the Treatment of Metastatic Colorectal Cancer The Oncologist, Vol. 10, No. suppl.3, 40-48, 2005;
12. Saltz L.B.: Irinotecan Plus Fluorouracil/Leucovorin for Metastatic Colorectal Cancer: A New Survival Standard, The Oncologist, Vol. 6, No. 1, 81-91, February 2001
13. Hurwitz H., Kabbinavar F.: Bevacizumab Combined with Standard Fluoropyrimidine-Based Chemotherapy Regimens to Treat Colorectal Cancer Oncology 2005;69 (Suppl. 3):17-24
14. Robert Nj.The role of the liposomal anthracyclines and other systemic therapies in the management of advanced breast cancer. Semin Oncol. 2004 Dec;31(6 Suppl 13):106-46. Review.
15. Slamon D.J.: Use of Chemotherapy plus a Monoclonal Antibody against HER2 for Metastatic Breast Cancer That Overexpresses HER2 N Engl J Med. 2001 Mar 15;344(11):783-92.
16. Bodrogi J., Borsos K.: Az egészség-gazdaságtan gyakorlati alkalmazása I. rész. Orvostovábbképző Szemle, XII.évf. 12.sz., 13-18. 2005.
17. Vincze Z., Kaló Z., Bodrogi J.: Bevezetés a farmakoökonómiába. Medicina, Budapest, 2001.

Prugberger Tamás

A jog működését behatároló korlátok a globalizált társadalompolitika belső és külső viszonyai között

A globalizáció hatása a nemzetközi politikára és befolyása a hazai belpolitikára

A globalizáció társadalmi hatásait vizsgáló ILO Bizottságnak a gazdaságot érintő elemzéseivel és megállapításaival az előző cikkünkben foglalkoztunk. Most a gazdaságon átlépő szélesebb körű szempontjait vesszük górcső alá. E téren a Bizottság leglényegesebb megállapítása, hogy a jelenlegi nemzetközi politika nem képes megfelelő válaszokat adni a globalizáció kihívásaira. A szupranacionális vállalatok legyűrrik a világpolitikát diktáló legerősebb államokat és beépülnek azok irányító gépezetébe. Ennélfogva a világ gazdaságban és a világpolitikában a Bizottság által helyesnek tartott alulról történő felfelé építkezés helyett a globalizáció a reálszocializmus emlékeztető lefelé történő direktíva irányítású centralizációt alakított ki. A szupranacionális vállalatok a szabad kereskedelmi övezeteket és az egyes államokat és államszövetségeket átszelve az egyes kontinenseken regionális fiлиálékat, azok pedig országonként alfiliálékat és körzeti telepeket alakítanak ki. E szervezeti lépcsőn az utasítások az alulról jövő jelzések elfojtása mellett a központból lefelé áramolnak az államszövetség legerősebb tagjai (Európát érintve az USA és a legbefolyásosabb EU tagállamok) politikai támogatásával. Ennek a politikának, vagyis a mai túlhajtott és az ILO Bizottság által is tarthatatlannak minősített sablonos és mechanikus egységesítés felel meg mind a nyelvek-népcsoportok, mind a kultúra terén. Így ugyanis a liberalizmus légkörét jól kihasználni tudó gazdasági és gazdaságpolitikai tényezők sablonos gazdasági és gazdaságpolitikai tevékenységgel, kis befektetéssel és kis fáradtsággal nagy haszon realizálására képesek. Mivel a globalizáció e szerkezeti felépíté-

sével ellentétes a Bizottság által javasolt alulról történő építkezés, annak jelenlegi politikája ellenérzülettel viseltetik minden alulról jövő területi és szervezeti autonómiával és kollektív csoportjogokkal szemben. Mivel világviszonylatban történelmileg az angol, jelenleg pedig az amerikai a világbefolyásoló tényező, a gazdasági és a politikai érintkezés nyelve az angol lett, amely nagyon is megfelel a jelenlegi szupranacionális gazdasági és politikai érdekeknek. Mivel pedig ma Európában erőteljes a nemzeti tagozódás, a globalizmus irányzatának törekvése a nemzeti államok sablozinálása oly módon, hogy a területükön élő nem államot alkotó népcsoportok asszimilálódjanak, azaz olvadjanak be az államalkotó népcsoportba. Ilyen helyzetben tud ugyanis problémamentesen működni a globalizáció felülről irányított gazdaság-, és általános társadalompolitikája.

Ez az a terület, ahol az ILO Bizottság álláspontja szerint is az ellenkezőre lenne szükség, és ahol a helyi, területi, nemzetiségi, nyelvi, kulturális és gazdaság-regionális sokszínűségnek kellene tartós kooperáció mellett érvényesülnie. Innen felfelé ívelve a sokszínű érdekek és akaratok hosszú távú szerződéses egyeztetésével lenne szükséges kialakítani a helyi, a területi és regionális autonómiát, az egyes nemzetek és államok autonómiáját, az államokat érintően pedig belső és külső szuverenitásuk tiszteletben tartásával azokat az együttműködési normákat, amelyek a fenntartható gazdasági fejlődés és a globális ökológiai egyensúly megőrzése, valamint az emberhez méltó állampolgári élet szempontjából feltétlenül szükséges lenne. Sajnos, ma mindennek pont a fordítottja érvényesül, amelynek alárendelődött a magyar külpolitika, különösen a szociál-liberális kormányok regnálásának időszakában.

Egyértelműen ez mutatkozik meg abban is, amikor a világ legjobban felfegyverzett állama, az USA az újabb energia-erőforrásoknak elsősorban a maga részére történő biztosítása érdekében a demokrácia exportjának a látszatával más kultur-régiókhöz tartozó országokat kíván megszállni és teljesen megfélemezve a háborúzás és a fogolytartás általa a II. Világháború alatt követett nemzetközi normáiról, az emberi jogokat is tiporva más népeket és azok országait, kultúrájukat lerombolva leigáz, úgy, hogy mindebbe bekényszeríti Európa államainak a jelentős részét is. Ezek pedig az „újjáépítésből” fakadó részvétel

és az ebből eredő gazdasági haszon reményében beállnak a sorba. A „békemisszióban” történő részvételből Magyarország sem maradhat ki, sőt Németország és Franciaország kivételével – ideértve Magyarországot is – az EU régi és új tagállamai egyaránt pusztán kormányfői nyilatkozattal csatlakoztak a Bush-adminisztráció felkérésére az utóbb igen kockázatosá vált iraki békefenntartói katonai kontingens kiküldéséhez.

Visszatekintve a rendszerváltás óta eltelt időre, a globalizáció itt felvázolt internacionális érdekeit az MSZP és az SzDSz, valamint az MDF kormányzati időszakában a később abból kivált MDMP-s liberális szárnya képviselte, de meglehetősen langyosan – inkább csak szavakban – állt a nemzeti érdekek mellé az MDF nem liberális szárnya is.

A legkisebb kiszolgálói hajlandóságot és a legnagyobb realista nemzeti érdekérvényesítést kétségtelenül kormányzati és ellenzéki szerepben egyaránt a FIDESZ-MPP jelenített és jelenít meg. Eme értékítélet megalapozására szóljanak a következő tények:

a.) Az első MSZP-SzDSz kormány a Román-Magyar Alapszerződést a közvetlen leváltás előtt állt Iliescu-kormányval, nem pedig a Nastase-kormányval kötötte meg az ellenzék és az erdélyi magyar szervezetek kérése ellenére, holott az új kormányval az erdélyi magyarok számára kedvezőbb feltételekkel lehetett volna megkötni azt. Ugyanez a Horn-kormány a Szlovákiával történt alapszerződés-kötésnél ugyancsak nem tett semmit a kollektív kisebbségi jogok szerződésbe iktatása érdekében. Kovács László a 2002. évi választások előtt 20 millió román munkavállaló beáramlásának riogatóásával egy időben a szomszédos államoknak megígérte, hogyha megnyerik a választásokat, újra tárgyalják a kedvezménytörvényt. Ezen felbátorodva valamennyi érintett szomszédos állam támadni kezdte a kedvezménytörvényt, még Románia is, amelynek kormányával az Orbán-kormány sikert ért a törvényt elfogadtatnia. Kovács László és az általa vezetett külügyminisztérium, valamint MSZP az, amely a külhoni kárpát-medencei magyarság azon képviselőivel nem vagy nem szívesen tárgyal, akiket kemény érdekérvényesítési készségük miatt a határainkon kívül rekedt magyarság inkább elfogad, mint azokat a hivatalos magyar szövetségeket, ame-

lyeknek vezetői megalkusznak a kisebbségi ügyekben kormányakkal. Az MSzP és részben az SzDSz is ellenzi a magyar kisebbségek autonómia törekvéseit és a kettős állampolgárság megadására vonatkozó igényét.

Kovács László, a Medgyessy-kormány külügyminisztere az Orbán-kormány mandátumának utolsó időszakában a kettős állampolgárságnak a határon túli magyarok részére történő megadásával szemben a huszonhárom millió román Magyarországra történő betódlásával riogatta a hazai közvéleményt, a Medgyessyt a miniszterelnöki székéből leváltó Gyurcsány Ferenc pedig az e tárgyban a lakosság nyomására kiírt népszavazás során a tények és a jogi előírások tudatos elferdítésével valótlanságokat állítva a kettős állampolgárság megadásának a leszavazására buzdított. Teljesen alaptalan volt ugyanis a miniszterelnöknek és kormánya több képviselőjének az az állítása, hogy a külhoni magyaroknak az állampolgárság megadásával automatikusan az egészségbiztosítás szolgáltatásai, a nyugdíjkorhatárt elérőknek pedig a nyugdíj is jár, mégpedig mindez a magyar társadalombiztosítási pénztár terhére.

A valódi helyzet ezzel szemben az, hogy kétségtelen, a szomszédos posztkommunista országokkal Magyarország 1990 előtt tényleg olyan egyezményeket kötött, melyek értelmében, ha valaki e szomszédos országok valamelyikébe Magyarországról áttelepül, akkor részére a társadalombiztosítási szolgáltatásokat (egészségbiztosítás, öregségi-, rokkantsági és baleseti nyugdíj) az adott szomszédos állam teljesíti, ugyanakkor Magyarországnak nem kell a kérdéses állam részére átutalni az általa beszédett társadalombiztosítási járulékokat. Ugyanígy mentesül viszont a szomszédos posztkommunista államból áttelepülőtől beszédett társadalombiztosítási járulékoknak a magyar társadalombiztosítási pénztárba történő átutalása alól a vonatkozó állam tb. pénztára is, de a magyar államnak szavatolni kellett a megnyíló tb. szolgáltatások teljesítését, és az ezzel kapcsolatos kifizetéseket. Szlovénia és Szlovákia esetében e két államnak az Európai Unióba történt belépésével a velük megkötött e típusú egyezmény hatálytalanná vált. A volt Jugoszláviának az Európai Unióba még nem került tagállamai esetében ezek a még élő egyezmények bármelyik évben felmondhatók, Ro-

mánia esetében legkorábban 2008-ban, ezt megelőzően azonban már minden valószínűség szerint az Unió tagjává válik. Ukrajna esetében a Magyarország számára az egyenlőtlen átköltözködési hajlandóság miatt ugyancsak előnytelen ilyen tartalmú egyezmény felmondására csak 2010-ben nyílna meg a lehetőség, viszont Ukrajna esetében a kérdés tárgytalan, mivel ez az ország a kettős állampolgársághoz nem járul hozzá. Ezen kívül azoknál a szomszédos államoknál, amelyek már hozzánk hasonlóan az EU tagjai vagy rövidesen azzá válnak, a társadalombiztosítás vonatkozásában az uniós szabályok érvényesülnek. Eszerint az uniós állampolgár a tartózkodási, illetve lakhelye szerint illetékes államtól kapja meg az esedékessé váló társadalombiztosítási szolgáltatásokat, viszont ha előzően egy vagy több másik tagállamnál fizette meg a társadalombiztosítás járulékait, az(ok) az ország(ok) arányosan köteles(ek) a kifizető országnak a biztosított hozzá(juk) befizetett járulékait tételes elszámolás mellett átutalni. Ezen kívül egyik tagállam állampolgára egy másik tagállamban történő tartózkodásra munkahely vagy ottani tartós jövedelemforrás hiányában – a nyugdíjasokat kivéve – csak három hónapos ideiglenes tartózkodási engedélyt kaphat látogatási, álláskeresési vagy turisztikai céllal, ha fenntartásához szükséges jövedelmet igazolni tud. Többször is megújítható öt éves huzamos tartózkodásra egy másik tagállamban az európai uniós polgár akkor jogosult, ha nyugdíjas vagy ott munkavállalóként vagy alkalmazottként kereső tevékenységet folytat. Mindezt Gyurcsány és kormánya, de az MSZP vezetése is a népszavazás előtt tudatosan és rosszhiszeműen elhallgatta.

- b.) Ezzel szemben a FIDESZ kormány-, és ellenzéki szerepben egyaránt folyamatosan kiáll a határon kívüli magyarság szervezeti autonómiával egybekötött kollektív nemzetiségi jogai és kettős állampolgárság megszerzésére irányuló igényei mellett. Kormányzati megbízatása alatt ez a politikai grémium felmerre vállalni a már említett kedvezménytörvény kibocsájtását s az ezzel kapcsolatos bel-, és külpolitikai küzdelem opportunizmus mentes folytatását. Ezen kívül a határon túli magyar kisebbségek vallási, kulturális és oktatási intézményeinek, valamint érdekvédelmi szervezeteinek – ahol kellett az újraindításhoz, ahol pedig erre szükség nem volt, a

fenntartásukhoz és a fejlesztésükhöz, valamint, működési költségeihez hatékony anyagi támogatást nyújtott.

- c.) Mindezzel az MDF mindig is egyetértett. Aktív közreműködője azonban nem volt sem kormányzati minőségben, sem ellenzéki-ként. Sőt, elszalasztotta az első polgári kormányzati időszak alatt az általa betöltött külügyi tárca az ukrán alapszerződés megkötésekor legalább Kárpátaljának – mint gazdasági egység számára – a területi autonómia igénylését, amely megadásának az esélye akkor fennállott. Amikor pedig 2001-ben a romániai Aurul-cég által működtetett aranybányából származó, tiszai ciánszennyezés bekövetkezett – ami a halállományt szinte teljesen kipusztította – Dávid Ibolya igazságügyi miniszterként a helyszínen a román igazságügyi miniszterrel a kártérítés ügyében nagyon puha módon tárgyalta, holott a környezetkárosító technológia engedélyezése okán a Román Köztársaság felelőssége is megállapítható lett volna. Mindezek ellenére hasonló módon nem követelte kemény fellépéssel a kiscgazda környezetvédelmi miniszter sem a román kormánytól, sem pedig az arra illetékes nemzetközi fórumoktól a környezetkárosító technológia leállíttatását. Ezen kívül a Romániával szemben megindított kártérítési per bírócserére és emiatti új irattanulmányozásra, valamint újratárgyalásra történő mondvacsinált hivatkozásokkal húzódik, és féltő, hogy végül az egész ügy elalszik.

A globalizáció hatása a környezetvédelemre

Ami magát a környezetvédelmet illeti, a tiszai ciánszennyezésnek és az ausztrál érdekeltségű román Aurul bányavállalat emiatti felelősség tételének kezdetben komoly nemzetközi visszhangja volt, ami azonban hamar elaludt. Ebbe jelentős mértékben belejátszhatott az, hogy a Tisza élővilága a mellékágak élővilágából regenerálódni tudott, továbbá, hogy a jelenlegi szociál-liberális kormány szinte teljesen lagymatagon, elaltatva kezeli az ügyet, amibe belejátszhat az akkori két kormányfő (Medgyessy és Iliescu) közötti jó viszony. Megítélésünk szerint azonban e két tényezőnél is erőteljesebben esik latba, hogy ugyancsak Románia erdélyi területén, Verespatakon, szintén a Nagybányáról elindult tiszai ciánszennyeződéshez hasonló környezetkárosító és még nagyobb volumenben veszélyeztető technikával egy kanadai

cég kíván aranybányászatot elindítani. Itt jön a képbe az, hogy mind Ausztrália, mind Kanada a Brit-korona országa ma is, az Egyesült Királyság viszont az az ország, amelyen keresztül az Amerikai Egyesült Államokból elindult torzult globalizációs tendenciák átkerülnek a kontinentális európai országokba. Bár számos nemzetközi egyezmény született a határokon átívelő lég-, víz-, és talajszennyezés, valamint a közegekbe történő káros anyagok emissziójának korlátozására, a fauna és a flóra védelmére, azaz annak az érdekében, hogy az ökológiai egyensúly ne boruljon fel, a tőkés gazdaság nyereszkesedési szempontjai miatt e környezet-, és természetvédelmi egyezmények végrehajtására nem vagy csak részlegesen kerül sor. Sőt, az emberiség jövője szempontjából két lényeges konferencia, az 1992. évi riói és az 1997. évi kiotói konferencia a nagyhatalmak miatt hiúsult meg.

A Rió de Janeirói konferencián az őserdők védelméről szóló egyezményt az USA a braziliai őserdő-kitermelés folytathatósága érdekében hiúsította meg, aminek hatására Latin-Amerika, Afrika, és Óceánia országai egyre nagyobb volumenben termelik ki a trópusi őserdőket. Új-Zélandban, ahol törvény tiltja a trópusi erdők egészséges fáinak a kivágását, a fafeldolgozó vállalatok a bennszülött lakosságot biztatják fel, hogy díjazás ellenében sértsék meg a fákat, amelyek így kivághatókká válnak. E tevékenységről bár az ottani környezet-, és természetvédelmi hatóságok tudnak, de szemet hunynak felette. A kiotói konferenciát, amely az ún. üvegházeffektust, azaz a légkör-felmelegedést és az ózonréteg-elvékonyodást előidéző széndioxid-kibocsátás korlátozására került összehívásra – az iparával, valamint földi-, és légi közlekedési eszközeivel a legnagyobb széndioxid kibocsátó állam, az USA és Oroszország hiúsították meg. E két állam ugyanis nem volt hajlandó aláírni azt a nemzetközi egyezményt, amely a jövőre nézve meghatározta az egyes országok által kibocsátható kvótákat és amely két állam a maga kvótáit ki nem használó kevéssé fejlett ipari államok kvótáit is megvásárolni kívánta volna, teljesen egyenlőtlen téve a Föld légszennyeződését.

A további őserdőpusztítás és légtérszennyezés olyan visszafordíthatatlan folyamatokat indíthat el, amely rövid távon szigetországok és tengerparti államok területeinek nagy részét, sőt egészét tüntetheti el a légkörfelmelegedés okozta sarki jégfelület olvadása következtében,

ami miatt óriási migráció indulhat el, állam-alakulatátrendeződéseket is magával hozva. A szárazföld fedőnövényzetének egyre fokozódó pusztulása okán sűrűsödnek a tájfunok, tornádók és a velük együttjáró hatalmas esőzések okozta árvizek, majd azt követő szárazságok, és erdőtüzek okozta természeti katasztrófák, amit tetéz a talajvíz elszennyződés és az édesvíz-háztartás kimerülése, valamint fertőzötté válása. Ebben negatív szerepe van az USA környezetvédelmet háttérbe helyező mai gazdaságpolitikájának. Az amerikai kormány ugyanis perrel fenyegette meg a kanadai tavakból a tömeges és nagymennyiségű vízkivételt, amelyet a floridai nagyüzemek működtetéséhez, azok vízszükségletének fedezésére szállítottak el.

Hasonlóképpen szennyeződik a tenger és pusztul annak az élővilága is az elavult óriás olajszállító tankerek gyakori elsüllyedései és a tengerbe helyezett olajfűrótornyok miatt.

A rendszerváltást követően annyiban javult az emissziós lég-, és vízszennyezés, hogy a nehézipar leépült. Ugyanakkor viszont a gépkocsiforgalom megnövekedett. 1995-ben és 1996-ban európai színvonalú környezet-, és természetvédelmi törvényt szervezett meg a magyar Parlament. E két törvény végrehajtása körül azonban már számos probléma jelentkezett. Az Antall kormány idején a privatizáció során Magyarországra telepedett élelmiszeriparnak az a része, amely csak átmenetileg, az adómentesség idejéig szándékozott az országban maradni, a termeléssel összefüggő hulladék megsemmisítésről nem gondoskodott, ugyanakkor számos továbbra is hazai tulajdonban maradt vegyi üzem is szabálytalan veszélyes hulladékkezelést és hulladék-megsemmisítő tevékenységet folytatott, és folytat ma is, amivel összefüggő szennytelítődés most kulminál. Gyakorlatilag mind a mai napig a gazdasági szempontok elnyomják a környezet-, és a természetvédelmi szempontokat. Bár hazánkban az ukránok által a keleti-Kárpátokban folytatott nagyméretű tarvágásokhoz hasonló erdőirtásokra nem került sor, kisebb volumenben azonban a privatizált erdőkben a tarvágások szintén bekövetkeztek az Erdőtörvényben távlati és éves tervekhez kötött erdőgazdálkodási előírások megsértésével. Magyarországon is tendencia, hogy a gazdasági és a honvédelmi szempontok megelőzik a környezet-, és természetvédelmi érdekeket, akkor is, ha e szempontok megvalósulása jelentős mértékű környezeti vagy

természeti kórokkal jár. Csak a széleskörű és következetesen végrehajtott lakossági demonstrációknak köszönhető, hogy Szombathely térségében nem kezdődött meg a lignit kitermelés, Baranyában pedig a Zengő-hegy csúcsán ha még nem is véglegesen, de elhalasztódott az egyedülálló őshonos növényzet kipusztításával járó katonai lokátor létesítésének a terve, valamint a bükkösi a cementkitermelés beindítása. A Honvédelmi Minisztérium részéről azonban az eredeti lokátor-építési helyhez való ragaszkodás és a bükkösi népszavazásnak törvénysértéssel indokolt megóvása miatti ismételt kitűzése megalapozza azt a nézetet, hogy a mai neoliberais magyar politika számára fontosabbak a gazdasági és a NATO-beli érdekek, mint az egészséges környezet.

Mindez összhangban áll az ökológiai egyensúly felborulásával fenyegető amerikai és részben nyugat-európai/eurokrata gazdaságpolitikával. A gazdasági nagyhatalmak ugyanis nem számolnak a gazdasági-technikai fejlődés bővületében élve a fenntartható fejlődés korlátaival. Egyértelműen megmutatkozott ez abban, ahogy a kormány a balaton halászatot a Környezetvédelmi Minisztérium alá rendelte.

Az is tapasztalható, hogy környezet- és természetvédelmi kérdésekben sorra elmaradnak az arrailletékes társadalmi és környezet-, valamint természetvédelmi érdekeket artikuláló szervezetekkel a kormányintézkedéseket megelőző érdekegyeztetések. A kormány az érdekvédelem bevonása nélkül igyekszik döntést hozni, ezekben az ügyekben is, miként minden más kérdésben, akár egészségügy átszervezéséről és privatizációról, akár fogyasztóvédelmi vagy oktatásügyi kérdéssről, akár pedig tömeges létszámleépítésről van szó. Több régi EU tagállam – így pl. az NSzK – környezetvédelmi joga is ismeri az ún. „popularis actio”, azaz a közérdekű keresetindítás intézményét, amellyel környezetsértés esetén bárki bírósághoz fordulhat. Ezt az intézményt ilyen irányú javaslatok ellenére az 1995-ben megalkotott magyar Környezetvédelmi Törvény nem vezette be. Itt is érvényesül a globalizált gazdaság szempontjainak a primátusa összhangban azzal a néhány évvel ezelőtt az egyik alföldi város polgármesteri hivatala által meghozott határozatnak a megyei közigazgatási hivatal részéről történő hatályon kívül helyezésével együtt, amely a városrész lakói nyugalma megzavaró egész éjjel hangos zenével működő diszkó bezárá-

sát a vállalkozás szabadságának indokával oldotta fel. Ezzel a határozatával a közigazgatási hivatal semmibe vette az állampolgároknak az Alkotmányban biztosított egészséges környezethez való jogát, amely a polgármesteri hivatal az első fokú határozatát alapozta.

A gazdasági érdekek – mint látható – Magyarországon is a környezetvédelmi szempontok elé kerülnek. Ez mutatkozik meg a Paksi Atomerőmű 2-es blokkjának a gazdasági érdekekre tekintettel a tönkrement hűtőelemroncsok eltávolítása nélküli nem biztonságos újraindításánál ezt megelőzően pedig a hűtőelemek tönkremeneteléhez vezetett üzemeállítással egybekötött karbantartás elmulasztásánál, mivel a leállás termelés kieséssel járt volna. Nagy hiba volt, hogy a Medgyessy-kormány mindjárt a hatalomra kerülése után lecserélte a korábbi hozzáértő szakmai vezetést, pártkatonákból álló politikai vezetéssel, amely a szakmai hozzá nem értésének a nyilvánvalóvá válása után is a helyén maradhatott. Sőt, a kormány ennek a vezetésnek szavazott további bizalmat, eltávolítva a krízis bekövetkezésekor kirendelt szakmai kontrollt jelentő kormánybiztost. Itt is a politika közvetlen behatása jelenik meg.

A globalizáció hatása az egészségügyi jogi rendezésére

Ezek a kérdések erőteljesen összefüggnek az *egészségüggyel* is. A vegyi és a gyógyszer-előállító üzemeknek az ÁNTSZ hálózat részéről eddig fennállott laza és nem rendszeres ellenőrzése következtében a veszélyes hulladékok szabálytalan és illegális tárolásainak következménye több település határának talaj-, és talajvíz elszennyezése, a települések levegőjét, a településen belüli, valamint az ételmezés-egészségügyet veszélyeztető termőföldek melletti illegális szemételepek eltűnése pedig az ivóvízként is felhasznált talajvíznek az ország több területén arzén szennyeződéséhez vezetett. Bár minderről az egészségügyi tárca szakmai véleménye szerint az arzénszennyezettség határérték alatti, a közvélemény mégis nyugtalan, mert több helyen beállott környezeti ártalmakra visszavezethető daganatos megbetegedésnél a hivatalos álláspont tagadta az okozati összefüggés tényét. Nézve a 2004. augusztus elején a dorogi hulladékégetőből a Kenyérmezei patakba és a Kis-Duna ágba folyt rákkeltő vegyi anyagoktól és gyógyszerösszetételektől szennyezett víz bejutva Esztergom ivóvíz-

készletébe, tömeges gyomormérgezést okozott. Az államháztartásnak napi 5 millió Ft kiadást okozó több napig tartó tasakos ivóvízellátás mielőbbi beszüntetése és a városi ivóvízkészlet mielőbbi újbóli megnyitása érdekében az egészségügyi tárca szakvéleménye szerint a rendes ivóvízkészlet újból emberi fogyasztásra alkalmassá vált, miközben a helyi lakosok továbbra is érezték az ivóvíz olajos szennyezettségét. A nem kormánypárti polgármester a helyi lakossággal egyetértve éppen ezért mindaddig nem állította le a zacskós ivóvíz helyszínre szállítását, amíg az ivóvízkészlet kitisztulása teljes mértékben be nem következett. A Medgyessy-Gyurcsány kormány környezetvédelmi minisztere a francia érdekeltségű hulladékmegsemmisítő céggel együtt laboratóriumi vizsgálatokra hivatkozva tagadta a vízszennyeződés tényét, amit viszont egy későbbi objektív laboratóriumi vizsgálat megállapított. Eme újabb vizsgálati eredménye helyességét már a környezetvédelmi miniszter nem tudta vitatni. A polgármester állítása szerint az egészségügyi minisztériumi álláspont mögött főleg a gyógyszeripar és a kormány bizonyos összefonódása rejlik.

Ami a gyógyszeripart és a lakosság gyógyszerellátását illeti, a gyógyszeripar orvos-, és gyógyszerészügynök hálózata, valamint orvos-kongresszusokat szponzoráló nyereség-maximáló üzleti reklám-, és árfelhajtó tevékenységének az üzleti tisztesség és a szociális szempontok irányába történő elmozdítása céljából az előző polgári kormány egészségügyi minisztere által a gyógyszergyárakkal megkötött szerződést a szociál-liberális kormány röviddel a hatalomra kerülése után hatálytalanította. Elképzelhető, hogy mindez a gyógyszergyárakkal történt hallgatólagos megállapodással, azok kívánságára következett be. Mindenesetre a gyógyszergyárak azonnal ugrásszerűen emelkedni kezdtek, majd pedig amikor a közfelzúdulás miatt az egészségügyi tárca a gyógyszerárak állami rögzítésére szánta rá magát, a gyógyszergyárak szabotálták a patikák gyógyszerellátását. Csak nagy nehezen sikerült az egészségügyi tárcának normalizálni az ezzel kapcsolatos helyzetet.

Nem hiszem, hogy a szociál-liberális szaktárca annyira ostoba lenne, hogy csak azért rúgta volna fel az előző kormány egészségügyi minisztere által kötött megállapodást felvállalva társadalmi presztízsveszítés veszélyét, mert azt a polgári kormány hozta létre. Egy tartal-

mában neoliberais beállítottságú kormánytól ui. nem áll távol a gyógyszeripar üzleti igényeinek a kielégítése. Erre utal szociál-liberális egészségügyi tárcának a köztársasági elnök közbelépésével az Alkotmánybíróság által egyelőre megghiúsított kórházprivatizációja és az ennek végrehajtásáról szóló törvény hatálybalépése, amelynek alapján az egészségügyi intézmények nyereséges részlegei „kimazsolázással” tőkeerős bel-, és külföldi medicina vállalkozók kezébe kerülnének, míg a nem ilyen jellegűek, valamint a kevésbé felszereltek maradnának meg állami-önkormányzati fenntartásban. Mindez ketté osztaná az egészségügyi ellátást: azon egy szűk, tehetős réteg által megfizethető drága magas szintűre és egy, a kevésbé tehetős széles társadalmi rétegeknek járó, a jelenleginél alacsonyabb színvonalú és nem mindenre kiterjedő tömeg-közgyógyellátásra. E tervbe vett folyamattal összhangban áll az egészségügyben dolgozó orvosok és asszisztencia alulfizetettsége és az EU munkaidőnormáival ellentétes, kimerülésig történő agyon ügyeleztetése, aminek következtében már érezhető tendenciaként távozik nyugatra a jól képzett egészségügyi munkaerő és marad itt a középszerű, illetve jön be a megüresedett helyekre a tőlünk keletre lévő országokból származó gyengébb szakképzettséggel rendelkező egészségügyi káderállomány.

A globalizáció és az oktatás, valamint a kutatás ügye

Ami a hazai képzést, ideértve az alsó-, közép-, és felső szintű közoktatást illeti, a szociál-liberális kormány liberális szárnya vezeti a közoktatási tárcát. Így ez a tárca határozza meg a *Nemzeti Alaptantervet*, és a *közoktatás valamennyi szintjét érintő azt a reformját*, amely teljes egészében az *amerikai-angol rendszerhez hasonlóvá kívánja átalakítani* mind az alsó, mind a közép-, mind pedig a felsőoktatást, amely eddig a kontinentális európai, azon belül a latin-germán rendszer ötvözeteként működött. A rendszer egyik igen gyenge oldala az olyan strukturális jellegű lexikális ismeretanyag átadásának is a mellőzése, amely gátolja a gép adattárból történő megkeresést, mivel a keresőnél hiányzik az eligazodáshoz szükséges alapismeret, amit a komputer pótolni nem tud. A tankönyvek CD-tárakkal való helyettesítése az olvasás, míg a komputeren, valamint a laptopon való kizárólagos írás a fogalmazás és a kurzív írás-olvasás erőteljes hanyatlásához vezet. Ezen-

kívül az állandó számítógép-használat komoly egészségi károsodásokat von maga után, több szervre és életfunkcióra is kihatással. Ezen túlmenően mind az óvodai „kakaóbiztos” számítógép beszerzés, mind pedig az alsó-, közép-, és felsőoktatást érintő ún. „SULINET” internethálózat kiépítése és számítógép beszerzés a közbeszerzési eljárási szabályok súlyos kijátszásával valósult meg. Ugyanis mind az informatikai, mind pedig az oktatási tárca eddig még nem tudni milyen szempontok alapján favorizált és komoly árfelhajtást előidézve monopolizált egyes számítástechnikai szállító cégeket, amiért a pályázatok meghirdető minisztériumi munkatársak különböző formájú ellenszolgáltatásban részesültek. Erre bizonyíték az Oktatási Minisztérium több vezető munkatársának a SULINET közbeszerzés elnyerésére pályázó egyik számítógépeket előállító amerikai cég költségére megszervezett hétvégi balatoni luxusüdültetése volt (2003 tavaszán történt).

A középfokú közoktatási reform egyik neuralgikus pontja a *két-szintű érettségi*, amely alapelvét illetően jó volna akkor, ha az átlagszintű érettségi mellett az oktatáspolitikai az ipari-kézműipari szakmesterré válásra orientálná a végzősöket. Helyes az az elképzelés, hogy mindazok, akik az átlagszintű érettségit teszik le, felvételi vizsgát keljen tenniük, ha felsőoktatási tanintézetbe kívánják tanulmányaikat folytatni. Az viszont már helytelen, hogy a felvételi vizsgát a jelentkező középiskolája előtt kell letenni, illetve a középiskola adja meg a javaslatot, ahol a szülői ráhatás az iskolaára igen erős. Ma is a tehetősebb szülők gyengébb képességű gyermekeik számára a gombamód megszorodó gazdasági főiskolák valamelyikében diplomát tudnak szerezni. Mindezt figyelembe véve az már elfogadható, hogy az átlag szintű érettségit letévők a felsőfokú tanintézet felvételi bizottsága előtt vizsgázzanak, míg az emelt szintűeknél a középiskola fakultatív jelleggel adhat javaslatot, illetve referenciát.

A Közoktatásügyi Minisztériumnak az az elképzelése, hogy a felsőfokú oktatási intézmények közhasznú társaságokként működjenek és a tényleges irányításukat egy board-rendszerű olyan igazgatóság lássa el, amely jogosult karokat és tagozatokat megszüntetni, és újakat létesíteni, valamint, hogy a vezető oktatók is meghatározott ideig szó-ló szerződéssel kerüljenek alkalmazásra, még az amerikai rendszeren

is túlmegy. Az USA felsőoktatási intézményeiben ui. a professzor több szerződés meghosszabbítás után véglegessé, azaz fool-professzor-rá válik. Az amerikai egyetemi szervezeti rendszer és az, hogy a vezető tanári kar nem közalkalmazotti státuszban van, teljesen ellentétes a kontinentális európai felsőoktatási rendszerrel, amelynek komoly tradíciói vannak, és amelynek színvonala – beleértve a középiskoláit is – messze magasabb, mint az USA-é. Abban azonban van már ráció, hogy a docensek kinevezése csak meghatározott időre szólhasson, docens pedig csak habilitált személy lehessen, az első professzori kinevezés pedig egy 5 éves meghatározott időre szólhasson és csak annak meghosszabbításával válna véglegessé. Kivételt jelenthetne eme eljárás alól az MTA doktora cím és az akadémiai tagság, ahol már az első kinevezés is véglegesítést jelenthetne. Ezzel szemben a jelenlegi szabad demokrata oktatási miniszter távlati célkitűzése az amerikai rendszerhez hasonlóan a professzori kinevezést és a doktori iskolákban való oktatói jogosultságot csak a PhD-fokozat megszerzéséhez kötni, a habilitáció eltörlése mellett. Ausztriában és egyes német tartományokban erre sor is került, Németország azonban – látva, az amerikai rendszerű ún. „junior-professzorság” nem vált be, visszatértek a habilitációs kinevezési rendszerhez. Várható, hogy ez bekövetkezik Ausztriában is.

Néhány szót még a *Bolognai képzési rendszerről*. A globalizáció szellemi vonulata hatására az EU tagállamai szinte kivétel nélkül csatlakoztak az angolszász rendszert favorizáló egymásra épülő többlépcsős felsőoktatási képzéshez, amely az angol egymásra épülő bachelor, magister és PhD-dipolomákkal lezáruló tanulmányokból áll. A probléma a kontinentális európai, különösen a latin és a germán képzési rendszert figyelembe véve – ideértve a magyart is – az, hogy egyes szakmáknál – mint amilyen az orvosi, állatorvosi és a jogászi – nem járható a szakmai ismeretanyag konzisztensége és szétválaszthatatlansága miatt. Ezenkívül azoknál a szakmáknál, ahol az elméleti tudást adó egyetemi képzés mellett egy gyakorlatorientáltabb főiskolai képzés is megjelent, a főiskoláit nem lehet mechanikusan a bolognai elgondolás szerinti beatchaleor képzéssé átalakítani, mivel a főiskolai képzés önmagában is egy olyan teljes ismereteket ad az adott szakmát illetően, amelyet annak elsajátítója a munka világában hasznosítani

tud. Ezzel szemben az angolszász beatchaelar képzési szint csak egy alapozó szintet jelent magasabb szintű tanulmányok folytatására, amely azonban a munka világában önálló munkakör betöltésére nem nyújt kellő összefüggő ismeretanyagot, állítják a műszaki és a gazdaságtudományi felsőoktatásban dolgozó mérvadó tanárok. jelentős számban. Mindezt figyelembe véve a német eljárás követése volna helyes, amely továbbra sem változtat a négy éves felsőfokú szakdiplomat adó főiskolai (Fachhochschule) képzésen, hanem az ott megszerzett oklevelet beatchelron diplomaként is értékeli. A három éves beatchelaori képzés bevezetésével pedig nem zavarta meg az egyetemi képzés rendjét, ahol az egyetemi diploma egyúttal magiszteri címmel is jár, a promócióvédés pedig doktori címmel. Így volna helye Magyarországon is eljárni.

Végezetül a neoliberális magyar közoktatáspolitikai valamennyi szintjét érinti az a tendencia, hogy az oktatásügy költségeinek csökkentése érdekében a pedagógusi létszám leépítése mellett az egy pedagógusra jutó tanulói létszámot, valamint a pedagógusok kötelező óraszámát a szaktárca növeli, előidézve ezzel az oktatás színvonalának veszélyessé váló csökkenését. Ezt mi, felsőoktatásban működő tanárok erőteljesen érzékeljük, mivel néhány éve egyre hiányosabb ismeretanyaggal és egyre felszínesebb műveltséggel rendelkező fiatalok kerülnek a középiskolák termeiből a felsőoktatási intézmények padraiba. Ez a tendencia a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek, mindezek előtt a cigányság felzárkóztatása szempontjából sem igazolható, mivel ezen a téren csak a kiscsoportos foglalkoztatáson keresztül lehet eredményt elérni, vagyis a hátrányos környezetből eredő alulműveltséget és alulképzettséget felszámolva egy szintre hozni ezt a réteget azokkal, akiknél a nevelési környezet megfelelő. A hátrányos helyzetűek társadalmi beintegrálása ugyanakkor – ellentétben a globalizáció mai, hazánkban is érvényesülő tendenciájával – a szociális és az egészségügyi háló erősítését is igényli, mivel ma a cigányság mellett egyre szélesebb társadalmi csoportok kerülnek a létminimum alá és szakadnak le, miközben a szűk neoliberális álszocialista elit vagyoniilag gyarapodik.

Áttérve a *tudományos kutatás* mai helyzetére, a legutóbbi költségvetési törvény a 2003-ban a Medgyessy kormány új pénzügyminiszte-

reként hivatalba lépett Draskovics által végrehajtott restriktív következtében a Magyar Tudományos Akadémiától és annak kutatóhálózatából mintegy 2 milliárd forintot vontak el, közölte Kroó Norbert, az Akadémia főtitkára a Tudományos és Innovációs dolgozók Szakszervezeti folyóiratának, a „Szószólónak”. Még az Antall-kormány időszakában volt kutatás-, és fejlesztésügyi miniszter, amely posztot azonban a Horn-kormány megszüntetett. Azóta az MTA működésére az alapkutatásra szánt költségvetést folyamatosan csökkentették a szociál-liberális kurzusok. Az MTA az elvonások miatt a 2004-re meghirdetett 200 fiatal kutatói álláshellyel szemben csak hatvanat tud betölteni. A főtitkár nyilatkozata szerint az MTA a költségvetésének kevesebb mint kétharmadát kapja az államtól, a többit neki kell alkalmazott kutatások felvállalásával az alapkutatások rovására kigazdálkodnia.

A magyar államháztartás és költségvetés készítésének ez a gyakorlata teljesen összhangban áll az USA-ból és Margaret Thatcherelnöksége óta az Egyesült Királyságból a skandináv államok kivételével a kontinentális Európa nagy részén eluralkodott globalizációs és neokonzervatív liberális szemlélettel, amely nemcsak az oktatást, hanem a kutatást is privatizálni kívánja. Ez azt jelenti, hogy a kutatásokat mind a természet-, mind pedig a társadalomtudományokban magánvállalatok és magán-, valamint olyan állam/politikai eredményre szóló megrendeléseket adnak, és amelyek eredményei sem nem publikálhatók, sem nem megvitathatók a tudományos közéletben. Ez a helyzet az objektív alapkutatást teljesen visszafejleszti, az alkalmazott kutatást pedig a gazdasági haszonszerzés irányában torzítja el, mégpedig a társadalom széles rétegeinek a kárára. Ez tapasztalható a gyógyszer-, és az élelmiszer-génkezelési kutatások területén, nem tudva, hogy hosszútávon milyen károsodáshoz fog ez vezetni az emberi faj szervezetében (Pusztay Árpád biokémikus-Névjegy, Kossuth Rádió, 2004. augusztus 29.).

A globalizáció és a globalizációs politika tanulságai

A globalizmus gazdaság-, és társadalomfilozófiája hivatalosan a liberalizmusban, gyakorlatilag azonban annak az erőfölény kihasználásának legalizálásán alapuló eltorzításában gyökerezik. A nyugat-európai

országok mai liberálisai mindezt a legálisan megszerzett vagyoni helyzetre és gazdasági, valamint politikai erőfölényre alapozzák, míg a hasonló nézeteket valló, és onnan elindult elméletek az erőfölény eredetének legális vagy kevésbé ilyen jellegét nem vizsgálják, hanem annak legális eredetét vélelmezik. A kelet-közép-európai államokban ezzel szemben a privatizáció során történt vagyon-, és erőfölény-szerzés legitimizálása mind a hazai, mind a külföldi megszerzők vonatkozásában erőteljesen megkérdőjelezhető. Ennek ellenére a hivatalos politika szemet huny ezek felett. Csupán akkor vizsgálja eredetének legalitását és csak újabban, valamint visszamenőlegesen, ha az a politikai hatalmi harcokban ellenzékbe került csoportokhoz tartozókat érint. Tipikus esete ennek Oroszországban a Jelcin időszak alatt jelentős gazdasági és politikai hatalomra szert tett olyan óriás cégekkel és tulajdonosaikkal való leszámolás a Putyin-rezsim részéről, amelyek, illetve akik azal szembeállnak, illetve szembehelyezkedtek. Ennek szemléletes példáját mutatja Jukoszty óriás olajcéggel és annak volt elnökével, szemben megindult gazdasági és jogi hadjárat. Az intézménnyel szembeni adó-, és csődjogi, az elnökkel szemben pedig a büntetőjogi eljárás. Hasonló a helyzet Magyarországon is. Az első és a második polgári kormány, de ugyanígy az első szociál-liberális kormány a régi és az új politikai és gazdasági elit vagyongyarapódásának a legális jellegét. Ez azt jelentette, hogy egyszer sem indult sem polgári-, sem büntetőjogi eljárás a kétes jellegű vagyongyarapodások felderítésére és szankcionálására. A második szociál-liberális kormány ezzel szemben a putyini-rezsimhez hasonlóan egyoldalú felelősségre vonási akciósorozatot indított be, amelyre külön intézményt hozott létre, a Keller László által vezetett Közpénzügyi Államtitkárságot. Ez az intézmény egy sereg vizsgálatot és büntetőeljárást indított el a második polgári kormány több állami vezetőjével szemben az állami vagyon terhére történt jogellenes visszaélések miatt. Az elindult eljárások túlnyomó része minden alapot nélkülözött, és ezért megszüntetéssel és felmentéssel végződött. Ezek egynemelyike (a Berkecz Máriával szembeni) emlékeztetett a példát statuáló rákosista koncepcióra, valamint az 1956-os forradalmat megtorló büntetőeljárásokra, ahol a családtagokat is meghurcolták (Berkecz Máriát a Rákosi-perek egyházi személy vádlottaihoz hasonlóan emberi méltóságában megalázták, férje pedig

elvesztette az állását), ugyanakkor a saját kormánya prominenseinek a közvagyon sérelmére történt visszaélései miatt az előkerült gyanúsító adatok ellenére egyszer sem indított el vizsgálatot. Sőt, a kormányzat, amikor a Pénzügyi és Számviteli Felügyelőség (PSzÁF) szociál-liberális kormánykoalíció egyes legfelső közeihez vezető brókerbotrányra fényderült, a hatályos magyar jogi előírások megerősökölésével a PSzÁF elnökének jogszabálmódosítási trükkel történt leváltására került sor. Majd pedig, amikor az autópálya építés 2004 augusztusi, ugyancsak nem teljesen tiszta tendereztetése miatt a gazdasági és közlekedési minisztertől Medgyessy Péter miniszterelnök megvonta a bizalmat, a kormányelnöki székből neki is távoznia kellett. Utóbb bizonyosodott Medgyessy aggálya, mivel az autópálya építésekkel kapcsolatos visszaélések gyanúja miatt az Autópálya Igazgatóság korábbi vezetőjével szemben büntető eljárás elindítását rendelte el az ügyészség. Mindez azt mutatja, hogy az USA politikai és gazdasági köreiből elindult és Európán keresztül végigsöpörő konzervatív liberalizmus – amelyet Magyarországon a szociál-liberálisnak nevezett kormánykoalíció képvisel – egyfelől saját vagyongyarapítási akcióit legáliskénti beállítással, másfelől pedig a polgári ellenzék erkölcsi és egzisztenciális ellehetetlenítésével kísérli meg hatalmát állandósítani.

Mindez a társadalmi feszültségek egyre erőteljesebb növekedéséhez, a szociális és az egzisztenciális olló teljes kinyílásához, a politikai hatalom és az ellenzék egyre könnyörtelenebb egymásnak feszüléséhez, valamint az egymással szembeni jogellenes eszközökkel történő leszámoláshoz vezet. A fogyasztó teljesen ki van szolgáltatva a gazdasági élet termelő-, és forgalmazó szereplőivel szemben. A fogyasztóvédelmi szervezetek valójában a gazdasági élet főszereplőit szolgálják ki és nem a fogyasztók érdekeit védik.

Az élelmiszer- és a takarmány géntechnológia állami legalizálása, sőt az USA-ból elindult erőteljes állami támogatása – ami a magyar jogalkotásban is fenn áll () – összecseng a környezetvédelemmel szembeni gazdasági prioritással. Az ebből származó rövid távú nyereségorientált gazdaságpolitika következménye hosszútávon az emberi faj és az állatfajok beláthatatlan egészségi károsodásához, végső soron pedig a fejlettebb élőlények – így az emberi társadalom – pusztulásához vezethet el.

A mai konzervatív és antiszociális neoliberális korunk globalizmus-a morálisan kikezelte a társadalom valamennyi intézményét, közösségi és egyéni közegét. A centralizáció miatt az állam alsó egységei – amelyeknek önkormányzati jogosítványokkal kellene működniük – szétesnek. A centralizált és visszaosztásos adórendszer következtében a központosított hatalom függvényévé válnak. Ugyanakkor a központi hatalom a globalizálódott és ugyancsak centralizálódott gazdasági hatalom kiszolgálójává válva szociális, kulturális és egészségügyi, infrastrukturális fejlesztési funkcióit privatizálja, azaz leadja a gazdasági hatalomnak, a szupranacionális vállalatok irányítóinak. Így tevékenysége a globalizált gazdasági világrendszer rend fenntartójává, azaz elnyomó jellegűvé válik. Mindennek már számos tanújele érezhető az USA-tól kiindulva (l. a republikánus párt 2004. nyárutói választási konvenciója alkalmával az amerikai csoportok Irakból történő kivonulásával szembeni tömegdemonstrációval szembeni fellépést, valamint a legfejlettebb országok kormányfői tanácskozásai során megnyilvánuló globalizációellenes tüntetések brutális szétverését).

Mindez egyenes út a letűnt szocialista rendszerekhez hasonló centralizáció és diktatúra felé. Ugyanakkor a központosított államhatalom – amely funkcióit rendszetre és az energiaforrásokban gazdag országok forrásainak olcsó megszerzése érdekében agresszív külpolitikára szűkíti – előbb-utóbb nem lesz képes mindennek eleget tenni. Reális esély van ezért arra, hogy a Huntington által megjövendölt civilizációk összeütközése a távol-kelet hajnal-delelője és a nyugat alkonyéjszakája irányában bekövetkezik. Ezt jelentősen elősegíti mindaz, amibe Emanuel Wallerstein figyelmeztet, hogy a globalizáció túlhajtása a Római Birodalom szétesését, a centralizált nyugati társadalom atomjaira történő bomlását fogja előidézni. Ez a szociális olló kibírhatatlan szétnyílása miatt teljes anarchiába torkollhat. Az emberi kultúra és civilizáció széteséséhez vezethető e társadalmi katasztrófa, ugyanakkor olyan természeti katasztrófát idézhet elő, amely a környezet és a természet gazdaság-, és haszonorientált szétrombolása következményeként az ökológiai egyensúly teljes felbomlásával az emberi társadalom és a Föld jelenlegi fejlettebb biológiai életlehetőségeit teljesen elpusztítja. Az Ó-szövetségből kikövetkeztethető, hogy voltak kultúrák, amelyek túlfejlődésük következtében tűntek el. Erre utal a Víz-

özön-legenda, valamint Szodoma és Gomora esete, az Ó-szövetség mondavilágán kívül pedig a Húsvét-szigetek óriás kőszobrai, amelyeket készítő társadalom tündöklésének és hanyatlásának a rekonstruálása az általunk felvázoltakhoz hasonló okokat valószínűsítve, most folyik. Nem kell hívőnek és vallásosnak lenni ahhoz, hogy rájőjjünk, vannak az ember akaratától és legfejlettebb cselekvési módozataitól függetlenül érvényesülő olyan, a társadalomban is érvényesülő, annak törvényszerűségeit objektíve meghatározó általános és átfogó természeti törvények, amelyekkel szemben nem lehet menni, mivel a velük való szembeszállás ellenreakciót kiváltva végzetes lehet.

Ezt figyelembe véve az 1968-as és a 80-as évek között a reálszocializmus időszakában liberális felfogással működött egyik magyar jogfilozófusnak (Peschka Vilmos) annyi bátorsága, hogy az akkori hivatalos közfelfogással szemben az állam által közrebocsájtott törvényekkel kapcsolatban a sorok között olvasható módon ezt kimondja. Ez akkor a szocializmus voluntarizmusának szólt, amely azonban vonatkozik a globalizmus voluntarizmusára is.

Felhasznált források

A tényanyaghoz:

A „Magyar Nemzet”, a „Magyar Hírlap” és a „Népszabadság” e témát érintő írásai, tudósításai

A „Szószóló” (a TUDOSz) hazai kiadványa

A „Magyar Felsőoktatás” bolognai folyamattal kapcsolatos írásai

Az MTV 1. és 2. csatornájának, valamint a Duna TV és a Hír TV tudósításai, elemzései és kerekasztal beszélgetései

A Heti Világgazdaságnak a tanulmányban feldolgozott témákat érintő tudósításai és elemzései

Elméleti munkák:

Keynes, J. M.: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.

Kaposi Zoltán: A XX. század gazdaságtörténete II. 1945-1990. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2000.

Kray I.: Rendszerváltás bekötött szemmel. Földindulás a világpolitikában. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest, 1993.

Milton Friedman: Kapitalizmus és szabadság, Akadémiai Kiadó, 1996.

Hayek Friedrich: Piac és szabadság, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

- Martin, H.–Schumann H.: A globalizáció csapdája Perfekt Kiadó, Budapest, 1998.
- Balázs Péter–Varesceau Marce (szerk.): Az európai megállapodás végrehajtásának jogi és elméleti kérdései. OMIKK, Budapest, 1995.
- Corten David: Tőkés társaságok világalma.
- Prugberger Tamás: A globalizáció és a környezetvédelem neuralgikus kérdései a jogalkotás, a jogkövetés és a jogalkalmazás síkján. Magyar Közigazgatás, 2001/10. sz. (további forrásmunkákkal és tényadatokkal).
- Prugberger Tamás: A nyugat-európai és a kelet-európai privatizációk jogi rendezéséről. In: Ünnepi tanulmányok. Novotni Kiadó, Miskolc, 1997. IV. kötet.
- Prugberger Tamás: A gyengébbek és az emberiség védelmére alkalmas jogintézmények és jogterületek. Valóság, 2002/8. sz. (további elméleti munkák forrásként feldolgozva)
- Fabók András–Prugberger Tamás: Társadalombiztosítási jog. Szent István Társulat Kiadása. Budapest, 2005. (I. az európai szociális jogi irányelv feldolgozását).

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

*Szlávitý Ágnes*¹

A Vajdaság munkaerő-piaci helyzete a nyilvántartási adatok és a magyar fiatalok meglátásai alapján

1. A vajdasági munkaerő-piaci helyzet bemutatása

1.1. Bevezető

A második világháború után Jugoszláviában sajtáságos munkaügyi viszonyok alakultak ki, melyekre a munkás önigazgatás, a teljes foglalkoztatottság és a társadalmi tulajdon volt a jellemző. Jugoszláviában a 90-es évek háborús időszak és a gazdaság lebénulása alapjaiban döntötte meg az önigazgatású szocializmus munkajogi viszonyait, és jelentősen csökkentették a munkások jogait. Az elmúlt évtizedben, országunkban jegyezték Európa legmagasabb munkanélküliségét: a G17Plusz gazdasági szakértői csoport szerint 1999-ben a munkanélküliség elérte a 32%-ot. A látens munkanélküliség is jelentős volt, 1997-ben 770 ezer fő. Ebben az időben a munkanélküliek döntő hányada a politikai és gazdasági bizonytalanság következményeként kialakult, virágzó feketegazdaságban talált megélhetést (Gábrity Molnár 2000).

Szerbiában, 2001-ben jelentős gazdasági reform kezdődött, mely a piacgazdaságra való áttérést szorgalmazta. Ennek keretében a privatizációs törvénycsomag mellett, 2001. december 12-én meghozták az új munkajogi törvényt, majd 2003. április 1-jén a nyugdíjakat és a szociális ellátást szabályozó törvényt. Az ország munkaerő-politikája is a gazdaság irányításában felülkerekedő liberalizmus elvén alapszik. Ez abból is látható, hogy egyre kevesebb a státus jellegű jog, és mind na-

¹ A szerző okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdaságtudományi Kar tanársegédgyakornoka. A tanulmány az *Arany János Közalapítvány* 2005. évi támogatásával készült.

gyobb hangsúlyt kapnak az egyéni munkaszerződésekben megfogalmazott jogok.

A Szerbiában 2000 októberében beindított rendszerváltás gazdasági döntéshozóinak komoly kihívásokkal kellett szembenéznük a munkajog terén. Általánosságban elmondható, hogy országunkban normatív szinten a munkajogi szabályozás európai szintű. Alaposabban megvizsgálva a törvényes előírásokat azonban komoly ellentmondásokat fedezhetünk fel. Így például megfigyelhető, hogy szövetségi szinten Jugoszlávia alkotmánya nem tartalmazta a munkához való jog kitételét, ám az ebből fakadó részjogokat hasonló alapossággal tárgyalta, mint Szerbia alkotmánya, mely viszont tételesen is magában foglalta a munkához való jog alkotmányos garanciáját. Mivel a 2002-ben megalakult Szerbia és Montenegró Államközösség alkotmányjellegű jogi dokumentuma nem tartalmaz szociális és munkaügyi kitétel, így jelenleg Vajdaság lakosainak munkaügyi helyzetét egyedül a fent említett szerbiai munkaügyi törvény rendezi.

Az állam munkaerő-piaci törvényhozásának keretében 2003. júl. 10-én meghozta az új foglalkoztatási és munkanélküliség esetére vonatkozó biztosítást szabályozó törvényt. Ez az új jogszabály sem tartalmazza a szociális dialógus elvét; számos kedvezménnyel szolgál a munkaadóknak, a munkanélkülieket pedig aktívabb álláskeresőre ösztönzi. Ezt támasztja alá az is, hogy a munkanélküliek 3 hónapig várhatnak szűkebb szakterületüknek megfelelő állásra. Ha ezen időszak alatt nem találnak munkát, akkor még 6 hónapig reménykedhetnek abban, hogy a tágabb szakmai profiljuknak megfelelő munkalehetőségről értesítik őket. Ez után már bármilyen munkalehetőséget el kell fogadniuk, vagy törlik őket a nyilvántartásból. Az új törvény bevezette a közmunka fogalmát is, mely nemcsak az utakon és töltéseken végzett munkát jelenti, de a mozgássérülteknek nyújtható segítséget, a műemlékvédelemben és a környezetvédelemben kifejtett tevékenységet is (B. Tóth 2003).

Az új munkaügyi törvényt 2005. március 15-én hozta meg a köztársasági parlament. Ez a munkavállalók jogainak és kötelezettségeinek leírása mellett részletesen foglalkozik a munkáltató által a munkahely megszűnéséből adódó helyzet kezelésével, a szakszervezetek működésével és a kollektív szerződésekkel kapcsolatos kérdésekkel.

Az eddigi privatizációs folyamatok, a tranzíciós folyamatokat átélő más államokhoz hasonlóan, hazánkban is nagy hatással voltak a foglalkoztatottakra. A belső privatizáció útján magánosított vállalatok dolgozói részvényesekké váltak. E folyamatnak a munkavállalók motivációját és elkötelezettségét serkentő hatása mellett azonban több hátránya is van. A negatívum a munkavállalók és a részvényesek természetes érdekellentétéből fakad. A szerbiai tranzíciót átélő dolgozók többsége egy másik dilemmával is szembetalálja magát: sok vállalat csak a dolgozók létszámcsökkenése árán maradhat fenn. Ilyenkor a távlatban remélt osztalék és a munkahely biztonsága között kell választani a dolgozóknak. Az ilyen és ehhez hasonló helyzetek mind hozzájárultak az országunkban különben is igen magas szociális feszültségek növeléséhez.

Vajdasági munkaerő-piaci helyzet bemutatásakor fontos előrebocsátani, hogy a gazdasági és politikai válság éveit megelőzően a munkaerő szempontjából Vajdaság az ország egyik legfejlettebb régiója volt. A munkavállalók magas fokú iskolai végzettségének, a régió gazdasági, kulturális és infrastrukturális fejlettségének köszönhetően, Vajdaság kedvező munkaerő-piaci potenciállal rendelkezett. Az elmúlt évtized gazdasági problémái mellett régióinkban egy sajátos probléma is jelentkezett, mégpedig a jelentős emigráció és bevándorlás. A délszláv háború után, 1999-ben még mindig mintegy 870 000 menekült tartózkodott Szerbiában. Jelentős részük Vajdaságban telepedett le. A menekültek bevándorlása nem csupán a régió nemzetiségi összetételét változtatta meg, de a munkavállalók szakképzettségi szintjét is jelentősen befolyásolta. A jugoszláviai háború kezdetén mintegy kétszáz-ezer fiatal szakember hagyta el az országot. A társadalmi és gazdasági kilátástalanság miatt kivándorolt, főleg magas szakképzettségű munkavállalók nagy érvágást jelentettek Vajdaság munkaerő-kínálatában is (Molnár Gábrity 2003).

A 2000 októberében történt politikai fordulat után hatalomra került kormány próbált javítani a nagyon súlyos munkanélküliségi helyzeten. A Köztársasági Munkaerő-piaci Intézet² új, a XXI. század kihívásait figyelembe vevő módszerekkel próbál segítséget nyújtani az elhelyez-

² Republički zavod za tržište rada

kedésben. Az Intézet munkatársai tanácsot adnak a hozzájuk fordulóknak a hatékony álláskereséssel, az állásinterjúra való felkészüléssel és a szakmai önéletrajz összeállításával kapcsolatban, illetve tájékoztatják az érdeklődőket a továbbképzési és átképzési lehetőségekről. Az intézet állásbörzétet is szervez, ahol a munkakeresők és a munkaadók közvetlen kapcsolatba kerülhetnek egymással. Azon egyének számára, akik már régóta vannak állás nélkül, külön klubokat szerveznek, ahol alaposabban fel tudnak készülni az álláskeresésére, közvetlen kapcsolatokat építhetnek ki és fejleszthetik motivációjukat és önbizalmukat. A Munkaerő-piaci Intézet és kirendeltségei továbbképzési lehetőséget is nyújtanak az érdeklődőknek. A továbbképzési programok két nagy csoportját különböztethetjük meg: a készségfejlesztő tréningek és a szakmai képzések.

1.2. Vajdasági munkaerő-piaci helyzetkép

Vajdaság munkaerő-piaci tendenciát és jelenlegi helyzetét oly módon mutatjuk be, hogy először az 1990. és 2000. év közötti időszak fontosabb folyamatainak tendenciáival foglalkozunk, majd 2004-ről adunk helyzetképet, és összehasonlítjuk az említett időszak adataival.

Vajdaság területén 2004. szept. 30-án 549 442 foglalkoztatott volt. A 2000. év adataihoz képest a foglalkoztatási helyzet nem sokat változott: 2000-ben 545 214 foglalkoztatottat tartottak nyilván. Az 1990-es adatokkal összehasonlítva azonban jelentős csökkenés tapasztalható, mert akkor még 604 412 foglalkoztatott volt a tartományban. A munkaerő-piaci helyzet elemzését a foglalkoztatottak strukturájának bemutatásával kezdjük, hiszen nagyon fontos megismerni a térség munkavállalóinak megoszlását a gazdasági ágazatok között.

1. táblázat: A foglalkoztatottak ágazatonkénti megoszlása a Vajdaságban

Ágazat	1990	2000. október
Összesen	604 412	545 214
<i>Gazdaságon kívüli tevékenységek – összesen</i>	<i>101 578</i>	<i>98 469</i>
<i>Gazdasági tevékenységek – összesen</i>	<i>502 834</i>	<i>446 745</i>
Ipar	241 172	195 986
Mezőgazdaság és halászat	63 941	47 690
Erdészet	2 123	3 796
Vízgazdálkodás	2 441	6 517
Építőipar	39 653	23 439
Közlekedés	38 677	40 358
Kereskedelem	58 566	74 108
Vendéglátóipar	11 382	13 350
Kisipar	14 927	18 815
Kommunális szolgáltatások	7 867	7 474
Pénzügyi és egyéb szolgáltatások	22 375	15 215
Oktatás és kultúra	37 959	40 323
Egészségügy és szociális ellátás	37 472	34 970
Állami hivatalok	25 859	23 177

Forrás: Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 1991.
Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001.

Az elmúlt évtizedben csökkent Vajdaság foglalkoztatottainak száma. Jelentős csökkenés tapasztalható az építőiparban, az iparban és a mezőgazdaságban. Számottevően nőtt azonban a kereskedelemben, a kisiparban és a vízgazdálkodásban foglalkoztatottak száma. A gazdasági ágazatok szerint 2000-ben a következő volt a csökkenés: ipar, kereskedelem, mezőgazdaság, oktatás és kultúra, közlekedés és egészségügy stb. Az adatok az ország egészére jellemző gazdasági helyzetet tükrözik.

A nyilvántartás időközben megváltozott. 2003-ban és 2004-ben a Vajdaságban foglalkoztatottak ágazatonkénti megoszlását a következő táblázat mutatja.

2. táblázat: A Vajdaság foglalkoztatottainak ágazat szerinti megoszlása

Ágazat	2003	2004
Mezőgazdaság, erdészet, vízgazdálkodás	14 021	14 028
Halászat	40173	37 507
Bányászat és fémfeldolgozás	571	624
Feldolgozóipar	2 370	2 365
Elektromos áram, gáz- és vízellátás	129 053	117 200
Építőipar	8 709	8 728
Nagy- és kiskereskedelem	16 789	16 024
Vendéglátóipar	22 252	20 274
Közlekedés, raktározás	3 972	3 163
Pénzügyi közvetítés	24 053	22 840
Ingatlanközvetítés	8 098	7 469
Államigazgatás és szociális biztosítás	6 340	6 678
Oktatás	16 685	16 990
Egészségügyi és szociális munka	31 363	31 962
Egyéb kommunális, társadalmi és személyi szolgáltatás	39 814	40 407
Magánháztartások bejelentett foglalkoztatottakkal	9 930	10 151
Összesen – minden ágazatban	364 260	346 259
Önálló tevékenységek	121 073	115 527
Összesen	485 333	461 789

Forrás: A tevékenység bemutatása a 2004-es évben, Tartományi Munkaügyi Központ

A táblázatban látható, hogy a 90-es években a foglalkoztatottak száma mintegy 50 000 fővel csökkent. Ez a tendencia a XXI. század első éveiben is folytatódott: 2004-ben kb. 5%-al kevesebb volt a munkaviszonyban levők száma, mint a 2003-ban. 2004. adatait vizsgálva megállapítható, hogy a legtöbben az elektromos energia, gáz és víz előállításán dolgoztak, idetartozott a foglalkoztatottak egyharmada. A munkavállalók jelentős száma, kb. 10%-a volt munkaviszonyban kommunális, társadalmi és személyes szolgáltatásokban, halászatban, egészségügyi és szociális szférában. A 2003. év adataihoz képest jelentősen csökkent a foglalkoztatottak száma a közlekedési ágazatban (kb. 20%-kal) évben, a bányászatban és fémfeldolgozásban viszont mintegy 10%-os a növekedés.

3. táblázat: Munkanélküliségi alapadatok (évi átlagos érték)

Kategóriák	1990	2000	2004
Munkanélküliek száma	127 962	231 434	269 910
Munkanélküliségi mutató	14,7%	26,6%	30,65%
Munkát kereső nők			
– száma	77 484	127 191	142 659
– aránya az összes munkanélküli között	60,5%	55,0%	52,85%
Először munkát keresők			
– száma	54 309	135 638	142 633
– aránya az összes munkanélküli között	42,4%	58,6%	52,84

Forrás: Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001. , Községek Szerbiában 2001.
A tevékenység bemutatása a 2004-es évben, Tartományi Munkaügyi Központ

A 90-es évek folyamán Vajdaságban majdnem megduplázódott a munkanélküliség. A munkakereső nők aránya csökkent, míg az először munkát keresők aránya nőtt. A 2004-es év adatainak figyelembevételével elmondhatjuk, hogy az elmúlt 15 évben a munkanélküliek abszolút száma és aránya is nőtt, míg a munkanélküli nők száma nőtt, de arányuk az összes munkanélküliek számában csökkent. Az első munkahelyüket kereső munkanélküliek száma és aránya a 90-es évek folyamán jelentősen megnőtt, míg a XXI. század első éveiben lassú csökkenést mutat.

A munkanélküliek életkor szerinti elemzéséhez csak a 2004. évi évre vonatkozó adatok állnak rendelkezésünkre.

4. táblázat: A munkanélküliek életkor szerinti megoszlása (2004. 12. 31.)

Korcsoport	Összesen %		Nők %	
18 éves korig	1 436	0,5	764	0,3
19–25 év	51 801	19,2	26 395	9,8
26–30 év	42 510	15,7	24 480	9,1
31–40 év	69 984	25,9	40 632	15,0
41–50 év	57 502	21,3	30 531	11,3
50 év felett	46 902	17,4	19 876	7,4
Összesen	270 135	100,0	142 678	52,8

Forrás: A tevékenység bemutatása a 2004-es évben, Tartományi Munkaügyi Központ

2004-ben a legtöbb munkanélküli a 31–40 évesek korcsoportjából került ki, ők alkották az összes munkanélküli több mint negyedét. A 41–50 év közöttiek a munkanélküliek levők 21%-át teszik ki. A legtöbb munkanélküli a munkavállalás szempontjából legnagyobb potenciállal rendelkező korcsoportból kerül ki. Ha ezek a még aktív, ugyanakkor jelentős szakmai tapasztalattal is rendelkező személyek sem találnak munkát, az idősebb vagy túl fiatal munkakeresők elhelyezkedési esélye kevés.

A munkanélküliségi helyzet súlyosságát tovább jelzi, ha megvizsgáljuk a munkanélküliek eloszlását a szerint, hogy milyen régóta várnak munkára.

5. táblázat: A munkanélküliek a munkanélküliség időtartama alapján

Kategóriák	Vajdaság – 2000	
	számérték	%
Munkanélküliek összesen	142 015	100,0
0–6 hónap	11 113	7,8
6–9 hónap	686	0,5
9–12 hónap	13 753	9,7
1–3 év	39 059	27,5
3–5 év	22 291	15,7
5–8 év	26 783	18,9
8 év felett	28 330	19,9

Forrás: Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001.

A fenti adatok alapján az is megállapítható, hogy Vajdaságban, 2000-ben, az ország egészéhez hasonlóan a munkanélküliek döntő többségét a tartósan munkanélküliek alkották: a munkakeresők 92,2%-a hat hónapnál hosszabb ideje várt munkalehetőségre. Legnépesebb csoportjuk, mintegy egyharmaduk, egytől három év között nem volt munkaviszonyban. A vajdasági munkanélküliség súlyosságát jól szemlélteti a tény, hogy a munkanélküliek csaknem egyötöde több mint 8 éve nem dolgozott.

Mivel időközben változott a munkanélküliség időtartamára vonatkozó kimutatás formája, így a 2004. évre vonatkozó adatokat külön táblázatban mutatjuk ki.

6. táblázat: A munkanélküliség időtartama Vajdaságban (2004)

Kategóriák	Lakosok száma összesen	Nők
<i>Első munkahelyre várók</i>	120 086	63 685
1 évig	82 229	40 109
1–2 év	42 694	21 846
2–3 év	33 491	17 586
3–5 év	34 795	18 043
5–8 év	27 323	14 703
8–10 év	14 123	8 088
10 év felett	28 268	18 779
Összesen	262 923	139 154

Forrás: A tevékenység bemutatása 2004-ben, Tartományi Munkaügyi Központ

A 2004-es év adatai azt mutatja, hogy a munkanélküliek többsége (kb. 46%) első munkahelyét keresi, azaz még soha sem volt munkaviszonyban. Az egy éve munkát keresők aránya kb. 31%, és a legsúlyosabb helyzetben levők, a már 10 éve munkanélküliek aránya is agasztó, mert ők adják a munkanélküliek több mint 10%-át. A nők aránya e kimutatás szerint azon munkanélküliek kategóriájában a legnagyobb, akik első munkahelyükre várnak (kb. 24,2%). A legsúlyosabb helyzetben levő munkanélküliek között (több mint 10 éve nem találnak munkát) a nők aránya nagyon magas: az összes munkanélküli 7,1%-a ide tartozik.

A munkanélküliség okai között fontos a munkakeresők iskolai végzettsége is.

7. táblázat: A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása (2000)

Iskolai végzettség	Munkanélküliek %
Munkanélküliek összesen	100,0
Képesítés nélkül	–
Általános iskola, 1–3. osztály	1,00
Általános iskola, 4–7. osztály	2,71
Teljes általános iskola	20,21
Középiskolai végzettség	70,07
Főiskolai végzettség	3,21
Egyetemi végzettség	2,80

Forrás: Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001.

A 2000. év adatai alapján megállapítható, hogy a munkanélküliség legtömegesebben a középiskolai végzettségű munkavállalókat érintette, ők alkották a munkanélküliek mintegy 70%-át. A felsőfokú végzettségűek a munkanélküliek 6,01%-át adták.

A munkanélküliségi helyzet bemutatásakor a munkát keresők iskolai végzettsége, sőt ezen belül a nemek közötti megoszlás is. Valós képet csak akkor kaphatunk, ha megvizsgáljuk azt is, hogy hány szabad, az egyes végzettségnek megfelelő munkahely van Vajdaságban, valamint azt, hogy hányan álltak munkába az elmúlt évben az adott képzettségi szinttel. A nyilvántartási változás miatt a 2004. év ezen adatait is külön táblázatban mutatjuk be.

8. táblázat: A munkanélküliek végzettség szerint (2004)

Végzettségi fokozat	Munka-nélküliek	Munka-nélküli nők	Szabad munka-helyek	Munkába állás	Munkába állás reáli-záció (%)	Foglalkoztatási mutató (%)
I	91 953	49 415	35 053	28 974	82,7	18,59
II	17 580	9 439	13 593	11 797	86,8	18,59
III	74 768	31 126	37 972	30 082	79,2	25,07
IV	68 532	43 714	25 351	20 798	82,0	27,00
V	2 855	584	600	535	89,2	5,60
VI	7 644	4 705	3 506	3 010	85,9	33,84
VII/1	6 494	3 641	14 671	9 534	65,0	117,14
VII/2	76	34	563	198	35,2	166,67
VIII	8	1	374	71	19,0	0,00
Szakképesítés nélkül	109 533	58 854	48 646	40 771	83,8	18,59
Szakképezett	160 377	83 805	83 037	64 228	77,3	20,24
Összesen	269 910	142 659	131 683	104 999	79,7	19,59

Forrás: A tevékenység bemutatása a 2004-es évben, Tartományi Munkaügyi Központ

Az adatok alapján elmondhatjuk, hogy a munkanélküliek 40%-ának nincs szakképesítése; csak egyszerűbb, szaktudást szinte egyáltalán nem igénylő feladatokat tudnának ellátni. Ilyen munkavállalókra az elmúlt évben volt igény, de csak a munkanélküliek 44%-ának volt elméleti esélye rá, hogy munkát találjon a szabad munkahelyek száma alapján. A munkába állás 83,8%-os volt, vagyis a szabad munkahelyek ilyen arányát tudták betölteni a munkáltatók megfelelő jelentkezővel. A munkanélküliek nagyobb csoportját a szakképesítéssel rendelkezők alkották, s 51,7%-uk számára volt munkalehetőség. Mivel e kategórián belül fontos, hogy a munkát kereső megfelelő, specifikus szaktudással és tapasztalattal rendelkezzen, a szabad munkahelyeknek csak 77,3%-a telt be. A szakképesítéssel rendelkezők alcsoportjait vizsgálva megállapítható, hogy legnehezebben a posztgraduális végzettséggel (magisztrátus, doktorátus) rendelkezők tudtak elhelyezked-

ni. Hiába volt Vajdaságban 374 szabad munkahely, a nagyon specifikus követelmények miatt a munkahelyek csupán 19%-a töltötték be. Pozitívumként könyvelhető el, hogy egyetemi végzettségű, nyilvántartott munkanélküli csak 76 volt az elmúlt évben, de elhelyezkedésük nehézségeiről árulkodik az adat, hogy az egyetemi végzettséget igénylő munkahelyek csupán 35,2%-ára találtak megfelelő munkavállalót.

A 2004-ben a foglalkoztatási mutató 19,59% volt, azzal, hogy a szakképesítéssel rendelkezőknél 20,24%, a szakképesítés nélkülieknél pedig 18,59%. Az előző évhez képest ekkor 66,6%-kal több magiszter helyezkedett el. Legrosszabb helyzetben az V. fokozatú szakképesítésűek voltak: a 2003-ban elhelyezkedetteknek csupán 5,6%-a talált munkát.

A munkanélküliségnek több oka van. Az alábbi táblázat a vajdasági munkanélküliek helyzetének fő okait mutatja be a 2000. októberi helyzetet alapul véve.

9. táblázat: A munkanélküliség okai (2000. október)

Kategóriák	Vajdaság	
	számérték	%
Munkanélküli összesen	142 015	
Először munkát keresők	74 409	
Előzőleg munkaviszonyban lévők	67 606	100,0
A vállalat megszűnése	20 159	29,8
Technológiai felesleg	22 400	33,1
Határozott időre szóló munkaviszony lejárt	9 525	14,1
Idényjellegű munka	4 197	6,1
Önkéntes felmondás	7 392	10,9
Egyéb okok	3 934	5,8

Forrás: Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve 2001.

A munkanélküliség hasonló mértékben jelent problémát az először munkát keresőknek és a munka nélkül maradtaknak. A munkavesztés okai a gazdasági válságra vezethetők vissza: az összeomlott piac és a rendkívül nehéz és rendezetlen gazdálkodási feltételek miatt sok vállalat csődbe jutott, megszűnt, s ez az ott dolgozók teljes elbocsátásával

járt. Sok vállalatban csökkent a termelés, így a foglalkoztatottak jelentős része műszaki felesleggé vált.

Noha a 2004. évre nincsenek pontos mutatók, de megállapítható, hogy a munkanélküliség az előző évek munkanélküliségénél súlyosabb: a nehéz gazdasági helyzet, elavult technológia, kevés beruházás, hosszan elhúzódó gazdasági átszervezés, nagyszámú csődbe ment vállalat stb.

Figyelmet érdemel a további lebontás, azaz mely gazdasági ágazatokban van jelentős munkanélküliség.

10. táblázat: A munkanélküliek száma a gazdasági tevékenységek, a szabad munkahelyek és a munkába állás szerint (2004)

Tevékenység	Munkanélküliek		Szabad munkahelyek		Munkába állás	
	szám	%	szám	%	szám	%
Mezőgazdaság, élelmiszeripar	17 901	7,3	6 691	5,7	5 694	6,2
Erdészet és feldolgozás	3 368	1,4	955	0,8	750	0,8
Geológia, bányászat és fémipar	736	0,3	304	0,3	236	0,3
Gépezet és fémmegmunkálás	29 634	12,1	11 150	9,5	9 733	10,6
Elektrotechnika	9 862	4,0	3 205	2,7	2 551	2,8
Vegyészet, nem fémek és grafika	6 878	2,8	2 640	2,2	2 048	2,2
Textil- és bőripar	16 147	6,6	5 949	5,1	5 360	5,8
Kommunális szolgáltatások és	1 728	0,7	3 621	3,1	1 963	2,1
Geodézia és építészet	5 495	2,2	2 948	2,5	2 272	2,5
Közlekedés	6 980	2,9	4 920	4,2	3 807	4,1
Kereskedelem, vendéglátóipar, turizmus	22 215	9,1	20 963	17,8	17 355	18,8
Közigazdaság, jog és adminisztráció	17 289	7,1	12 968	11,0	9 095	9,9
Oktatás és nevelés	3 559	1,5	7 378	6,3	4 723	5,1
Társadalmi és humán területek	1 384	0,6	987	0,8	541	0,6
Természettudományi-matematikai területek	2 021	0,8	284	0,2	226	0,2
Kultúra, művészetek és tájékoztatás	2 032	0,8	881	0,7	591	0,6
Egészségügy, gyógyszerészet és szociális védelem	3 316	1,4	4 263	3,6	2 916	3,2
Testnevelés és sport	100	0,0	60	0,1	37	0,0
Egyéb	93 815	38,4	27 470	23,4	22 325	24,2
Összesen	244 460	100,0	117 637	100,0	92 223	100,0

Forrás: A tevékenység bemutatása a 2004-es évben, Tartományi Munkaügyi Központ

A munkát keresők legnépesebb csoportja a fémiparból, valamint a kereskedelemből, vendéglátóiparból és turizmusból kerül ki. Jelentős számú a mezőgazdasági és közgazdasági profilú munkanélküliek csoportja is. Kedvező körülménynek tudható be, hogy 2004-ben a legtöbb szabad munkahely a kereskedelem és közgazdaság területén volt: az összes munkába álló 18,8% itt helyezkedett el. Sok szabad munkahely volt a közgazdasági, jogi és adminisztrációs munkakörben is, a szabad munkahelyek 11%-a. A fémipar is sok lehetőséget nyújtott a foglalkoztatásra, 10,6% itt kapott munkát. A testnevelésben és a sportban azonban csak 37 egyén jutott álláshoz.

Az adatok alapján elmondhatjuk, hogy a 90-es évekhez viszonyítva Vajdaságban, 2004-ben a foglalkoztatottak száma mintegy 10%-kal, vagyis kb. 50 000 fővel csökkent. A 2000. év hasonló adataihoz viszonyítva a csökkenő tendencia megszűnt: az utóbbi 4 év alatt 4228 fővel nőtt a foglalkoztatottak száma.

A 90-es évek folyamán jelentősen csökkent az építőiparban, iparban és mezőgazdaságban dolgozók száma, nőtt azonban a foglalkoztatás a kereskedelemben és a vízgazdálkodásban. A 2004-ben a legtöbben az elektromos energia és a gáz előállításában, valamint a vízgazdálkodásban dolgoztak. A 2003-hoz képest jelentősen csökkent a közlekedésben foglalkoztatottak száma, ugyanakkor többen kaptak munkát a bányászatban és fémfeldolgozásban.

A XX. század utolsó évtizedében Vajdaságban kb. kétszeresére nőtt a munkanélküliek száma. A munkát kereső nők száma nőtt az elmúlt 15 év alatt, de arányuk az összes munkanélküliek számában jelentősen csökkent.

Nőtt az először munkát keresők száma, de a 2000. évtől arányuk az összes munkát kereső vajdasági között csökkenő tendenciát mutat. A 2004-ben, a régióban legtöbb munkanélküli a 31–40 év közötti korcsoportból került ki, de jelentős a 41–50 év közötti munkanélküliek száma is.

A munkanélküliség időtartamára vonatkozó adatokat vizsgálva pozitív tendenciát fedezhetünk fel, mert 2000-ben a munkanélküliek 72%-a várt egy évnél tovább munkára, 2004-ben pedig már csak 69%-uk.

A munkanélküliek iskolai végzettségét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy míg 2000-ben a munkanélküli vajdaságiak kb. 70%-a középisko-

lai végzettségű volt, 2004-ben ez csoport a munkára várók 54%-át alkotta. Az egyetemi végzettségű munkakeresők csoportjában is kisebb a munkanélküliség, mert 2000-ben ők képezték a munkanélküliek 6,01%-át, 2004-ben arányuk 5,2% volt. A végzettséget nem követelő szabad munkahelyek 83,8%-a telt be a 2004-ben, a szakképzettséget igénylő állásokat 77,3%-ban betöltötték.

Vajdaság munkaerő-piaci helyzetét összegezve elmondhatjuk, hogy a munkanélküliség fő kiváltó oka 2000-ben az volt, hogy a munkavállalók nagy része technológiai felesleggé vált, vagy csődbe ment a vállalat, ahol dolgoztak. A munkanélküliség okait ismertető, a 2004-es évre vonatkozó pontos szám adatokkal a nem rendelkezünk, de általánosságban elmondhatjuk, hogy a 2000-ben jelen levő tényezők mellett fontos szerepet játszik a külföldi befektetések elmaradása is.

A 2004-ben a munkát keresők nagy része a fémiparból és a kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus területéről került ki. A legtöbb szabad munkahely a kereskedelem, vendéglátóipar és turizmus és a közgazdaság, a jog, valamint az adminisztráció területén volt. Az újonnan elhelyezkedtek jelentős aránya a kereskedelem és a gépészet területén volt tapasztalható.

A munkanélküliségi helyzet nyilvántartásában bekövetkezett változások miatt nehéz összehasonlítani a 2004-es év adatait az előző évek állapotával, de általánosságban elmondható, hogy a súlyos gazdasági helyzet a szakképesítés nélküli munkavállalókat érinti.

A kutatásunkban külön figyelmet szenteltünk a fiatalok munkanélküliségének. Erre vonatkozóan csak az egész köztársaság adatait ismertető forrás áll rendelkezésünkre, de eddigi ismereteink alapján feltelezhetjük, hogy a vajdasági fiatalok helyzete nagyon hasonlít az ország egészében uralkodó helyzethez.

11. táblázat: A 15–25 évesek munkanélkülisége Szerbiában

Év	Összes munkanélküli	15–25 éves		15–18 éves		19–25 éves	
		szám	%	szám	%	szám	%
1999	694 556	191 702	27,6	2 829	0,4	188 876	27,2
2000	716 059	187 600	26,2	2 997	0,4	184 603	25,8
2001	780 632	190 368	24,4	3 963	0,5	186 405	23,9
2002	904 532	196 751	21,8	4 269	0,5	192 482	21,3
2003	945 106	192 167	20,3	4 187	0,4	187 980	19,9

Forrás: Köztársasági Munkaügyi Központ 2004.

Az adatok alapján elmondható, hogy Szerbiában a fiatalok a munkanélküliek 27,6, illetőleg 20,3%-át alkotják. 1999-től a munkanélküli fiatalok aránya fokozatosan csökkent, ami a gazdasági átalakulásnak tudható be. Ebben az időszakban ugyanis sok vállalatot bezártak, tömegesek voltak az elbocsátások, s ez az idősebb munkanélküliek csoportját növelte. A 2003-ban a kiskorúak a fiatal munkanélküliek 2%-át alkották.

A 2004. októberi adatok szerint Szerbiában 838 904 munkanélkült tartottak nyilván, ennek 54,7%-a nő volt.

A 25 évnél fiatalabbak a munkanélküliek 19,56%-át adták, számuk 164 129 volt, közülük a 15–18 éves korosztályba 4307 munkanélküli tartozott, míg a 19 évnél idősebb, de 26 évnél fiatalabbak száma 159 822 volt. Ők a munkát keresők 19,05%-át jelentik.

A fiatalok munkaerő-piaci helyzetének alaposabb megismerését segíti végzettségük bemutatása.

12. táblázat: A fiatal munkanélküliek képzettség szerinti megoszlása

Év	Fiatal munkanélküliek	Fiatal munkanélküli nők	Szakképzettek	Szakképzettek összesen	III–V. fokú végzettség	VI–VIII. fokú végzettség
1999	191 702	105 021	58 494	133 211	130 095	3 116
2000	187 600	103 170	55 759	131 841	128 670	3 171
2001	190 368	102 931	55 326	134 819	131 493	3 326
2002	196 751	104 756	57 425	139 326	135 536	3 790
2003	192 167	99 870	55 505	136 662	132 748	3 914

Forrás: Köztársasági Munkaügyi Központ 2004

Mint látható is, Szerbiában a munkanélküli fiatalok többsége nő, de számuk és arányuk az 1999–2003-ig terjedő időszakban csökkent. A szakképzetlen fiatalok adják a 25 évnél fiatalabb, munkát keresők kb. 30%-át, de számuk és arányuk csökkenő tendenciát mutat. A képzettséggel rendelkezők a fiatal munkanélküliek kb. 70%-át alkotják, de számuk és arányuk növekszik. A középiskolai végzettségűek képezik a fiatal munkanélküliek többségét, kb. 68-69%-át, de arányuk csökken. A középiskolai végzettségű munkanélküliek nagy száma azzal magyarázható, hogy Szerbiában az átlag 7 évig elhúzódó egyetemi tanulmányok miatt kevés 25 évnél fiatalabb egyénnek van egyetemi végzettsége. Az egyetemi végzettségű munkanélküliek a fiatalok 1-2%-át adják, de arányuk növekvő tendenciát mutat.

A 2004 októberében Szerbiában összesen 164 129 fiatal munkanélkülit tartottak nyilván. Köztük 86 037 nő volt, vagyis a 26 évnél fiatalabb munkavállalók több mint fele, azaz 52%-a. Ebben a hónapban a köztársaságban 42 886 szakképzetlen fiatal keresett munkát. Ők alkották a fiatal munkanélküliek 26%-át. A középiskolai végzettségű fiatal munkanélküliek száma 117 303 volt, és ők a munkát keresők többségét, 71,5%-át tették ki, míg az egyetemi végzettségű, 26 évnél fiatalabb munkát keresők közül 3930-at vettek nyilvántartásba. Ők a fiatal munkanélküliek csekély részét, 2,5%-át alkották a vizsgált hónapban.

A szerbiai fiatalok munkanélküliségével kapcsolatban összességként elmondhatjuk, hogy a 15 és 25 év közötti korosztály az összes munkanélküli 20-27%-át teszi ki, többségük a nő. A fiatal munkanélküliek túlnyomó többségének életkora 19 és 25 év között van (kb. 98%), és középiskolai oklevele van.

2. A vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási szándéka és munkaerő-piaci meglátásai – empirikus kutatás

2.1. Bevezető

Annak érdekében, hogy megismerjük a vajdasági magyar fiatalok meglátásait munkaerő-piaci helyzetükről, kérdőíves felmérésen alapuló kutatást végeztünk. A felmérésre 2005. május 15. és június 1-je között került sor Vajdaság magyarlakta területein. A válaszok Vajdaság

következő községeiből érkeztek: Szabadka, Topolya, Magyarkanizsa, Zenta, Törökkanizsa, Ada, Becse, Zombor, Kishegyes, Nagybecskerek, Nagyikinda, Kula, Apatin és Csóka. A reprezentatív minta 324 fiatalot ölelt fel 15 és 28 életév között. A felmérés célcsoportjába egyaránt felvettünk tanulmányaikat folytató, munkaviszonyban levő és munkanélküli fiatalokat véletlen kiválasztás elve alapján. A megkérdezettek véleményét kérdezőbiztosok segítségével ismertük meg, személyes megkérdezés módszerével. A kapott adatokat SPSS 10. for Windows számítógépes program segítségével dolgoztuk fel. A felmérés a Magyarságkutató Tudományos Társaság szakmai felügyeletével készült, a Vajdasági Ifjúsági Fórum technikai segítségét, az Arany János Közalapítvány pedig anyagi támogatását nyújtott hozzá.

A kutatás a következő témaköröket ölelte fel:

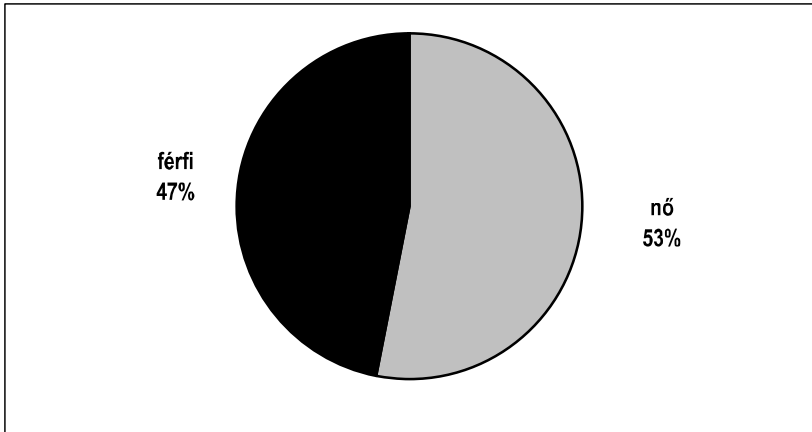
- a megkérdezettek identifikációs alapadatai;
- a megkérdezettek továbbtanulási készsége;
- a megkérdezettek jelenlegi munkaerő-piaci helyzete;
- a munkaviszonyban levő fiatalok munkaerő-piaci helyzete;
- a munkanélküli fiatalok munkaerő-piaci helyzete.

2.2 Az empirikus kutatás eredményei

2.2.1. A megkérdezettek identifikációs adatai

A megkérdezettek következő identifikációs adatait mutatjuk be: nem és kor szerinti megoszlás, családi állapot, lakáskörülmények. Ezenkívül bemutatjuk a megkérdezettek jelenlegi munkaerő-piaci helyzetével kapcsolatos adatokat.

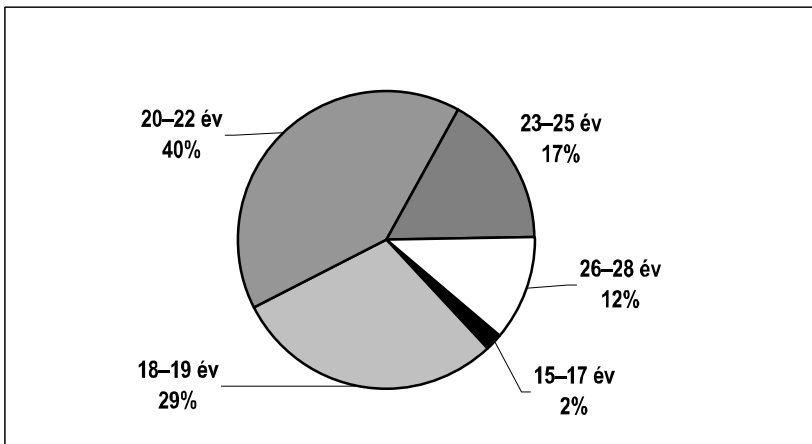
A felmérésben részt vett fiatalok nem szerinti megoszlását az alábbi ábra mutatja.

1. ábra: A megkérdezettek nemek szerint megoszlása

A felmérésben csaknem azonos arányban vettek részt férfiak és nők.

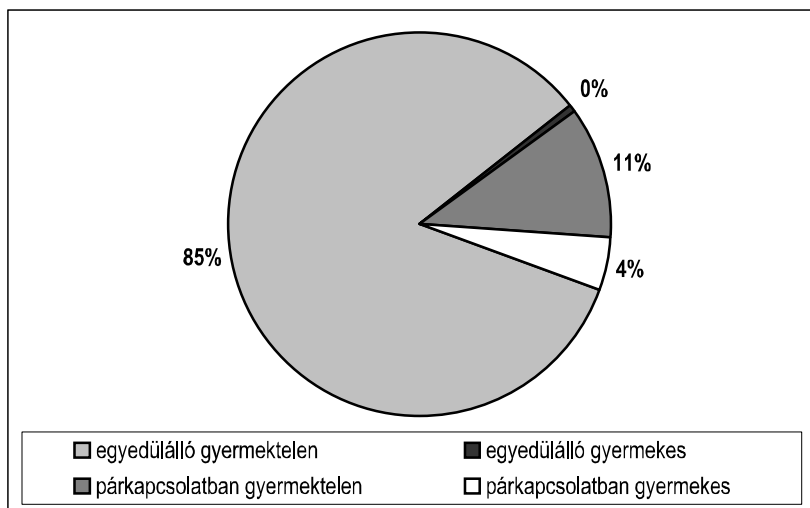
A kutatással felölelt fiatalok életkorát a következő ábra ismerteti.

2. ábra: A megkérdezettek életkor szerinti megoszlása

A megkérdezettek 31,5%-a középiskolás korú, 68,5%-a 20 évnél idősebb. A legnagyobb csoportot a 20–22 év közöttiek alkották: a megkérdezettek 40,5%-a.

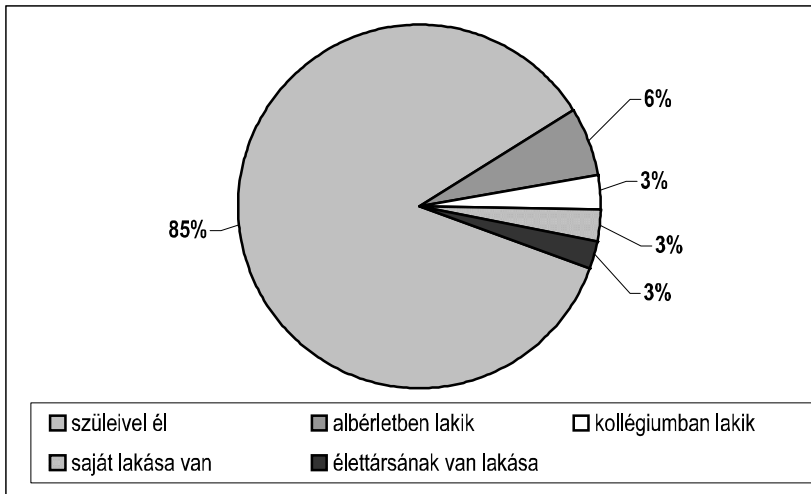
A kutatásban részt vett fiatalok családi állapotát szemlélteti a következő ábra. A családi helyzetre vonatkozó szokásos kategóriák helyett, a megkérdezettek életkorát figyelembe véve, a következő válaszokat lehetett megjelölni: egyedülálló gyermektelen, egyedülálló gyermekes, párkapcsolatban élő gyermektelen és párkapcsolatban élő gyermekes.

3. ábra: A megkérdezettek családi állapota

A fiatalok túlnyomó többsége (85%) még egyedülálló, párkapcsolatban 15% él. Gyermeket a 28 éves kornál fiatalabbak csak 4%-a vállalt. Ezek az adatok Vajdaság specifikus demográfiai és szociális helyzetét jelzik: régióinkban az anyagi nehézségek miatt a fiatalok nagyon későn önállósulnak, későn alapítanak családot és vállalnak gyermeket.

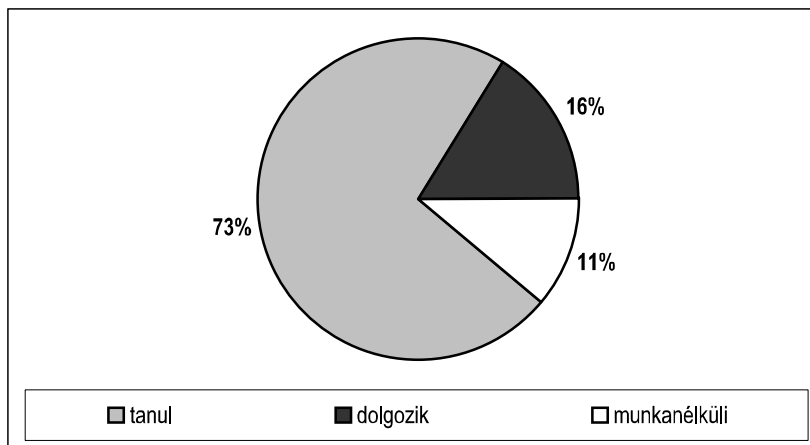
A fiatalok önállóságát mutatják lakáskörülményeik is.

4. ábra: A megkérdezettek lakáskörülményei

A 15–28 év közötti fiatalok túlnyomó többsége (85%) még a szüleivel él, ők még nem önállósultak, anyagi vagy más okok miatt szüleik támogatására szorúlnak. 20% albérletben lakik, de arról, hogy ennek a költségét ki állja, nincsenek adataink. Kollégiumban a fiatalok 3%-a lakik, ők tanulnak, még nem önállóak. Saját lakása van (vagy élettársának van lakása) a fiatalok 3%-ának. Ők képezik a leginkább önállósult fiatal réteget.

A felmérésben részt vett fiatalok 48%-a középiskolás vagy középfokú végzettségű, 52%-uk főiskolás vagy egyetemi hallgató, illetőleg már diplomázott. Jelenlegi munkaerő-piaci helyzetüket, vagyis azt, hogy most mivel foglalkoznak a következő ábra szemlélteti.

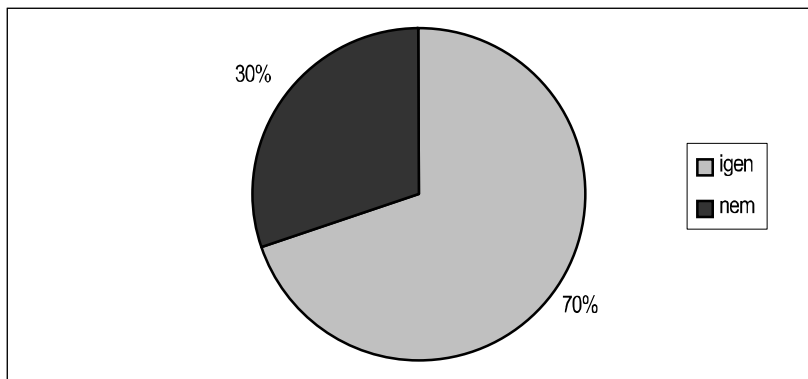
5. ábra: A megkérdezettek jelenlegi munkaerő-piaci helyzete

A válaszadó fiatalok többsége még tanul. A középiskolások zöme a négyéves szakközépiskolába jár (37-en), őket követik a gimnazisták (14-en). Szakmunkásképzőt 4 megkérdezett fiatal látogatja. A középiskolai végzettségűek közül 37-en vannak munkaviszonyban, 30 munkanélküli. A megkérdezettek közül 148 fiatal felsőfokú képzésben vesz részt, 6 már lediplomázott és munka nélkül van, és 15 munkaviszonyban lévő diplomás szakember véleményét is megismertük.

2.2.2 A megkérdezettek továbbtanulási elképzelései

A vajdasági magyar fiatalok továbbtanulási szándékával kapcsolatban arra kérdeztünk rá, hogy tervezik-e folytatni tanulmányaikat, hol, milyen nyelven és milyen képzésben szeretnének továbbtanulni.

Az alábbi ábra a 15–28 év közötti vajdasági magyar fiatalok általános továbbtanulási törekvését mutatja. A felmérésben résztvevőknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy tervezik-e tanulmányaikat főiskolai vagy egyetemi szinten folytatni, vagy egyéb képzésben részt venni a következő 3 évben.

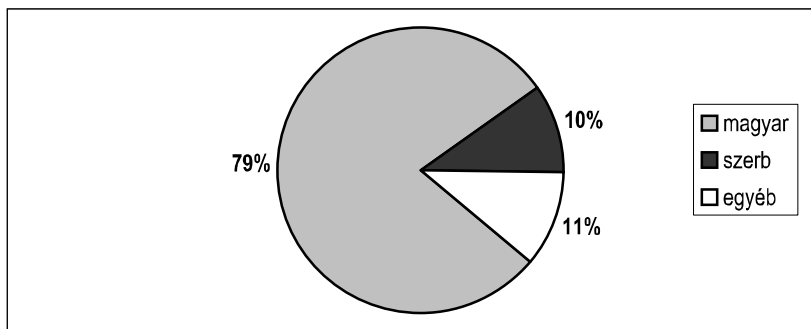
6. ábra: A megkérdezettek továbbtanulási szándéka

A válaszadók jelentős többsége (70%-a) tanulmányai folytatását tervezi, ami a fiatalok nagyfokú továbbtanulási igyekezetét mutatja.

Ahhoz, hogy alaposabban megismerjük a fiatalok továbbtanulással kapcsolatos elképzeléseit, rákérdeztünk arra is, hogy helyileg hol szeretnének tanulni. Mivel ezt nyílt kérdésként tettük fel, többféle választ kaptunk, ezekből kitűnik, hogy a fiatalok túlnyomó többsége Szabadkán folytatná tanulmányait. Ez arra a jelenségre mutat rá, hogy a fiatalok olyan tanintézményeket választanak, ahol teljesen vagy részben magyar nyelven tanulhatnak tovább. A válaszadók kisebb része lenne hajlandó Újvidéken vagy Vajdaság más városában folytatni a tanulmányait. A felmérésben résztvevők több mint 20%-a Magyarországra, illetve más külföldi országba menne.

A kérdőív olyan kérdést is tartalmazott, hogy mit szeretnének a fiatalok tanulni, milyen szakra jelentkeznének. A válaszadók többsége a műszaki pálya iránt érdeklődik, őket követik a pedagógiai pálya iránt vonzódók és a közgazdasági szakmákat választók nagy köre.

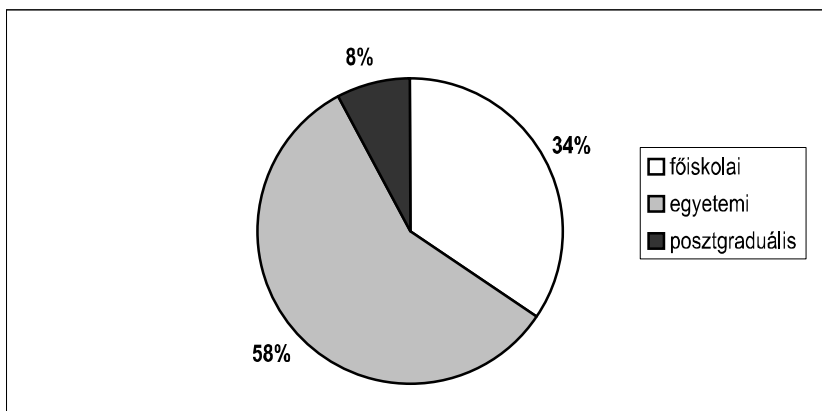
A vajdasági magyar nyelvű oktatás helyzetét elemezve és a magyar nyelvű képzések iránti érdeklődés bemutatása miatt fontos megismerni, hogy a fiatalok milyen nyelven szeretnének továbbtanulni. A válaszadók eldönthették, hogy a magyar, a szerb vagy más nyelvet részesítenek előnyben. A kapott adatokat a következő ábra szemlélteti.

7. ábra: Előnyben részesített tannyelv

A fiatalok túlnyomó többsége (79%) magyar nyelven szeretné folytatni a tanulmányait. A szerbet csak a válaszadók kis százaléka jelölte meg. Az egyéb nyelvet választók többsége angolul szeretne tanulni. Ők azok a fiatalok, akik külföldön tervezik továbbtanulásukat.

Fontosnak tartottuk megtudni azt is, hogy a fiatalok milyen képzési formát választanának. A válaszadók három megadott képzési forma közül választhattak: főiskolai, egyetemi vagy posztgraduális képzés.

8. ábra: Előnyben részesített képzési forma

A fiataloknak több mint fele szeretne egyetemre járni, egyharmaduk főiskolai diplomát szerezne, 8%-a pedig tanulmányai befejezése után magiszteri vagy doktori stúdiumokat tervez.

A fiatalok továbbtanulási szándékának minőségi vizsgálatát oly módon végeztük, hogy a válaszadóknak el kellett dönteniük: egyes, az oktatással, továbbtanulással illetve munkavállalással kapcsolatos állításunkkal mennyire értenek egyet. Tíz állítást kellett véleményezniük és osztályozni aszerint, hogy nagyon egyetértenek vele (5), egyetértenek vele (4), részben igen, részben nem értenek egyet vele (3), nem értenek egyet vele (2) és egyáltalán nem értenek vele egyet (1). Azt, hogy az egyes állításokat hányan és hogyan osztályozták, az alábbi táblázatban mutatjuk be. A könnyebb összehasonlítás érdekében kiszámoltuk azt is, hogy az egyes állításokat hányas átlagosztályzatra minősítették.

Az adatokból megállapíthatjuk, hogy a fiatalok *nagyon egyetértenek* azzal az állítással, hogy napjainkban szinte lehetetlen elhelyezkedni friss középiskolai diplomával. Ez azt mutatja, hogy munkaerő-piaci helyzetüket elég borúsán látják. Azonos arányban *egyetértenek* azzal is, hogy a gimnáziumi végzettség csak az egyetemi felvételnél jelent előnyt, és hogy csak több szakmával boldogulhat az ember. Ez azt jelzi, hogy a gimnáziumot csak akkor érdemes végezni, ha azt főiskolai vagy egyetemi továbbtanulás követi. Akik csak középiskolát akarnak végezni, jobb, ha szakmát nyújtó képzést választanak. Ezt támasztja alá, hogy a fiatalok *nem értenek egyet* azzal, hogy gimnáziumi végzettséggel éppen olyan jól el lehet helyezkedni, mint szakközépiskolai oklevéllel. Emellett a megkérdezettek úgy vélik, hogy jelenleg jobb, egy vajdasági magyar fiatalnak több szakmája van, mert úgy könnyebben boldogul. Azzal az állítással is *egyetértenek*, hogy a középiskola után továbbtanulni csak akkor van értelme, ha az biztos munkahelyet is jelent. Ezenkívül a továbbtanulással kitolódik az időszak, amíg az ember fiatalnak érezheti magát.

A megkérdezettek *részben értettek egyet* azzal, hogy a középiskola után még túl fiatalok a munkába álláshoz. Azzal is csak részben tudtak egyetérteni, hogy érdemes mielőbb munkába állni, mert így az ember korábban jut sikerre a karrierjében. Nem *értenek egyet* viszont azzal az állítással, miszerint továbbtanulás helyett inkább dolgozni kell. Azt az

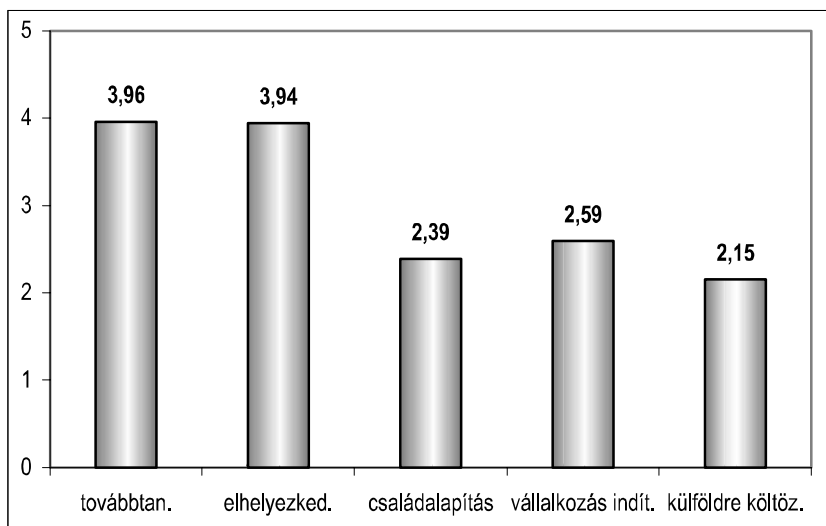
állítást *sem fogadták el*, hogy nem érdemes felsőfokon továbbtanulni, mert utána úgysem kap munkát az ember.

13. táblázat: A megkérdezettek véleménye a továbbtanulással kapcsolatos állításokról

Állítások	Nagyon egyet érték (5)	Egyet érték (4)	Részben igen, részben nem (3)	Nem értek egyet (2)	Egyáltalán nem érték egyet (1)	Átlagérték
1. A gimnáziumi végzettség (érettségi) csak az egyetemi, főiskolai felvételinél jelent előnyt.	52	86	128	30	25	3,34
2. A középiskola utáni képzésnek csak akkor van értelme, ha az munkahelyet is szavatol.	52	89	99	60	23	3,26
3. Manapság csak több szakmával boldogulhat az ember.	69	68	105	69	13	3,34
4. A középiskola elvégzése után az ember még túl fiatal ahhoz, hogy dolgozni kezdjen.	32	42	88	102	60	2,64
5. Manapság szinte lehetetlen elhelyezkedniük a friss diplomás középiskolai végzettségűeknek (érettségizetteknek).	116	111	69	22	6	3,95
6. Gimnáziumi végzettséggel éppen olyan jól el lehet helyezkedni, mint a szakközépiskolai végzettséggel.	5	24	71	129	94	2,12
7. Továbbtanulás helyett inkább dolgozni kell!	7	12	57	102	144	1,87
8. Érdemes minél előbb elkezdenni dolgozni, mert akkor az ember korábban jut előbbre a karrierjében.	9	26	120	113	55	2,61
9. A továbbtanulással kitolódik az időszak, amíg az ember fiatalnak érezheti magát.	50	87	90	62	35	3,17
10. Nem érdemes felsőfokon továbbtanulni, hiszen utána úgyis munkanélküli lesz az ember.	6	18	63	111	126	1,97

Leszögezhetjük, hogy fiatalok szerint manapság a friss diplomás középiskolásoknak nagyon nehéz munkához jutniuk, ezért több szakmával nagyobb az esélyük. Mivel gimnáziumi végzettséggel nehéz elhelyezkedni, a gimnáziumnak csak akkor van értelme, ha valaki tovább szeretne tanulni. A felsőfokú képzésben való részvétellel tovább fiatalnak érezheti magát az ember, és csak akkor érdemes főiskolára, egyetemre menni, van az oklevél biztosan jelent munkahelyet is. A fiatalok fontosabbnak tartják a továbbtanulást, mint azt, hogy minél korábban munkába álljanak. Nem egyeznek azzal, hogy nem érdemes felsőfokon tanulni, mert utána úgysem kap munkát az ember. Ezek az adatok is azt támasztják alá, hogy a megkérdezettek továbbtanulási szándéka kedvező.

Fontosnak tartottuk a fiatal szakembereknek a diploma megszerzése utáni terveit. A válaszadóknak diplomázásuk utáni céljaik között fontossági sorrendben kellett rangsorolniuk a továbbtanulást, az elhelyezkedést, a családalapítást, az önálló vállalkozás indítását és a kivándorlást. (A nagyobb értékek a fontosabb, míg a kisebb értékek a kevésbé fontos célokat mutatják.)

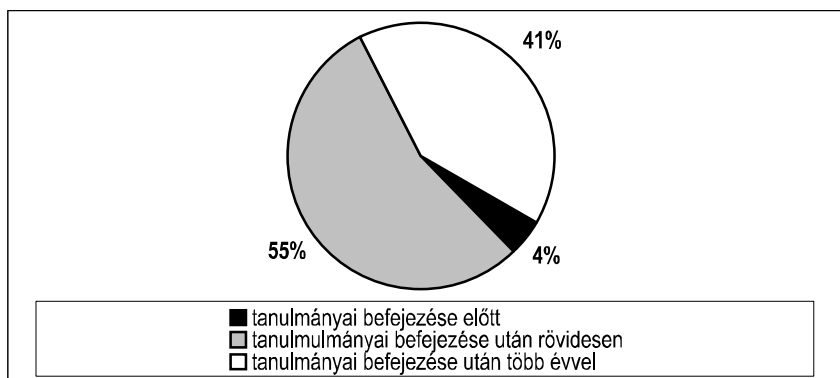

9. ábra: A válaszadók diplomázás utáni terveit

Az adatok alapján elmondható, hogy a megkérdezett 15–28 éves fiatalok legfontosabb célja a továbbtanulás, de szinte ugyanolyan jelentős a munkába állás is. A vállalkozásindítás és a családalapítás a kevésbé fontos célok közé tartozik. A felsorolt lehetőségek közül a legkisebb osztályzatot a kivándorlás kapta.

2.2.3. A megkérdezettek munkaerő-piaci percepciója

A fiatalok munkavállalással kapcsolatos véleményének bemutatását arra a kérdésre adott válaszaikkal kezdjük, hogy szerintük mikor fognak képzettségüknek megfelelő munkát kapni. A következő válaszlehetőségek: tanulmányaim befejezése előtt, tanulmányaim befejezése után rövidesen és tanulmányaim befejezése után több évvel.

10. ábra: Az elhelyezkedés várható időpontja

Mint látható, többségük úgy véli, hogy tanulmányai befejezése után rövidesen munkát talál. Aggasztó azonban az, hogy a fiatalok 41% úgy gondolja, hogy a tanulmányai befejezése után több évig kell várnia megfelelő munkára. A megkérdezettek csupán 4% gondolja úgy, hogy még a tanulmányai alatt van rá esélye.

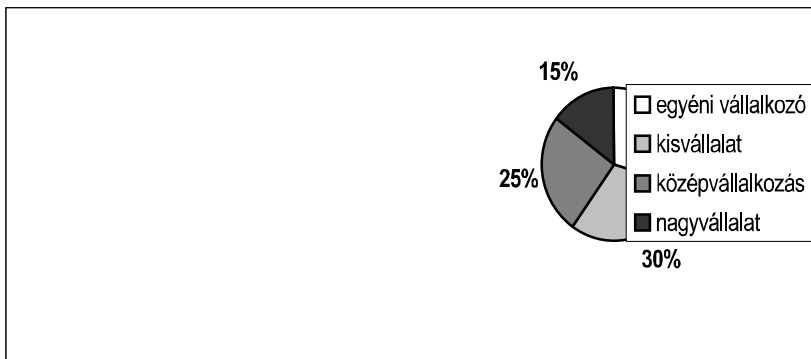
A vajdasági magyar fiatalok munkavállalási percepciójának megismerése során fontos megtudnunk azt, hogy mely szempontok szerint választanak meg munkahelyüket. A válaszadók a szakmai fejlődés, a karrier-lehetőség, a megfelelő fizetés, a biztos munkahely, az munkaköri önállóság és a kreativitás fontosságát határozták meg.

14. táblázat: A megkérdezettek munkahely-kiválasztási szempontjai

Szempontok	Nagyon fontos (3)	Fontos (2)	Nem fontos (1)	Átlagérték
Szakmai fejlődés	228	87	3	2,71
Karrier	165	135	17	2,47
Fizetés nagysága	284	35	2	2,87
Biztos munkahely	293	23	5	2,89
Önállóság	142	152	22	2,38
Kreativitás	190	109	12	2,57

A fentiek szerint a fiatal munkavállalók számára a legfontosabb szempont a biztonságot nyújtó munkahely és az anyagi biztonság. Ezt követi a szakmai fejlődés lehetősége, a munkahelyi kreativitás, a karrier és az önállóság a munkában.

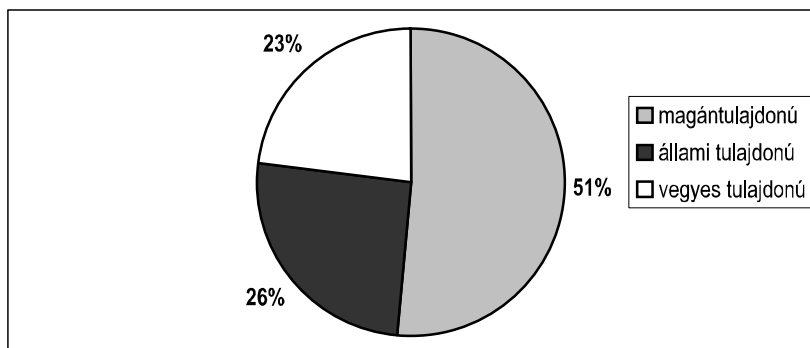
A szerbiai privatizációs folyamatok jelentős mértékben megváltoztatják a vállalatok nagyságát és tulajdonformáját. A nagyvállalatok átalakulása során több közepes nagyságú vállalat jött létre. Emellett a piacgazdaság elveinek alapján várhatóan növekedni fog a magántulajdonban levő kis- és közepes vállalkozások száma is. A felmérés kitért annak elemzésére is, hogy a vizsgált társadalmi csoport tagjai mennyire vannak tisztában a vázolt gazdasági változásokkal, milyen típusú vállalatban helyezkednének el.

11. ábra: Az elhelyezkedési céllal keresett vállalat típusa

A válaszadók azonos arányban szeretnék egyéni vállalkozóként vagy kisvállalatban munkavállalóként dolgozni. Ez azt mutatja, hogy többségük tisztában van a kisvállalatok előnyeivel, és ott szeretne vagy tulajdonosként, vagy alkalmazottként dolgozni.

Azt, hogy milyen tulajdonformájú vállalatban helyezkednének el, a következő ábra mutatja be.

12. ábra: A megkérdezettek által preferált vállalati tulajdonforma

A fiatalok többsége magántulajdonban levő cégben szeretne munkát kapni. Úgy vélik tehát, hogy ez a tulajdonforma a nyújt leginkább lehetőséget az egyéni boldoguláshoz.

A munkavállaló fiatalok jövőbeni munkaerő-piaci helyzetét jelentősen meghatározza az, hogy mit hajlandók megtenni egy számukra kedvező munkalehetőségért. A megkérdezetteknek el kellett dönteni, hogy hajlandók-e szakmai továbbképzéseken részt venni, új készségeket illetve képességeket elsajátítani, új idegen nyelvet tanulni, minden nap utazni, napi 10-12 órát dolgozni, a szabadidejüket is munkával tölteni, illetve külföldre költözni.

15. táblázat: Mit vállalnának a megkérdezettek egy kedvező munkalehetőség érdekében?

„Áldozat-vállalás”	Igen	Nem	Nem tudja
Szakmai továbbképzéseken való részvételt	307	3	13
Új készségek elsajátítását	299	6	18
Új idegen nyelv tanulását	244	29	50
Külföldre költözést	142	86	95
Mindennapos ingázást	112	100	111
Napi 10-12 órás munkaidőt	104	129	90
Szabadidőben / hétvégén is dolgozni	29	231	63

Mint látható is, a fiatalok túlnyomó többsége hajlandó szakmai továbbképzéseken részt venni és újabb készségeket elsajátítani, valamint új idegen nyelvet tanulni. Jelentős részük kész arra is, hogy külföldre költözzön, minden nap ingázzon vagy napi 10-12 órát dolgozzon egy jobb munkahely érdekében. Azt azonban, hogy szabadidejüket és a hétvégét is munkával töltsék, a fiatalok túlnyomó többsége túl nagy áldozatnak tartja még egy kedvező munkalehetőség reményében is.

A vajdasági magyar fiatalok szülőföldjükön való munkavállalását döntően befolyásolja az, mennyire tartják reálisnak, hogy elvárásaiknak megfelelő munkalehetőséget találnak lakóhelyükön, Vajdaságban, Szerbiában és külföldön.

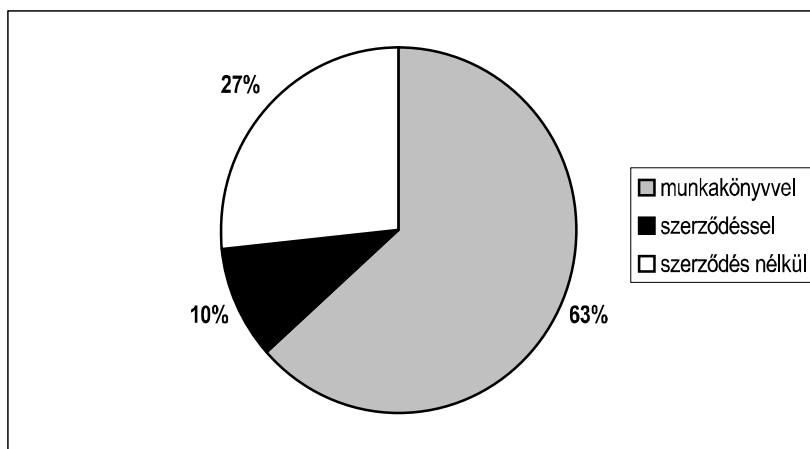
16. táblázat: A megkérdezettek meglátásai elhelyezkedési lehetőségeikről

	Nagyon valószínű (3)	Valószínű (2)	Nem valószínű (1)	Átlagérték
Lakóhelyén	57	112	137	1,74
Vajdaságban	77	196	28	2,16
Szerbiában	51	126	99	1,82
Külföldön	113	95	89	2,07

A fiatalok válaszaiból az tűnik ki, hogy elhelyezkedési lehetőségeiket legjobbnak Vajdaságban tartják. Ezután következik a kedvezőnek ítélt munkába állás külföldön. Azt azonban, hogy Szerbiában vagy lakóhelyükön találnak munkát, nem tartják nagyon valószínűnek. A felmérés eredményei szerint a megkérdezettek bíznak benne, hogy ha lakóhelyükön nem is, de Vajdaságban valahol megfelelő munkát kapnak. A külfölddel kapcsolatos kedvező meglátások a vajdasági magyar fiatalok nagy migrációs hajlamát mutatják.

2.2.4. A munkaviszonyban levő fiatalok munkaerő-piaci helyzete és percepciója

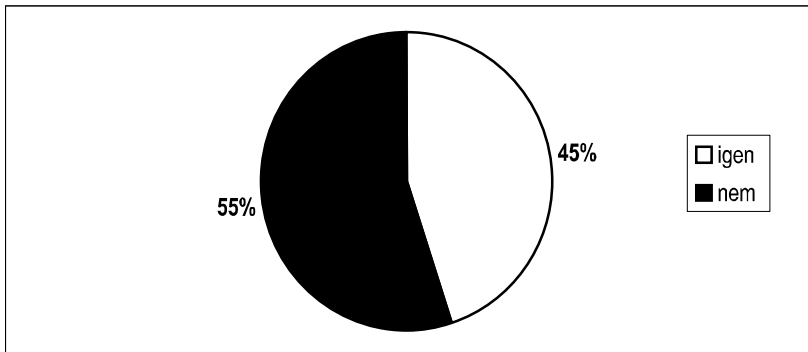
A munkaviszonyban levő fiatal réteg munkavállalói helyzetét elsősorban az mutatja, hogy milyen jogi keretek között dolgoznak.

13. ábra: A válaszadók munkaviszonyának jogi kerete

A fiatalok többsége szabályosan bejelentett munkaviszonyban van. Ez a vajdasági magyar pályakezdők munkaügyi jogbiztonságát mutatja. Jelentős azonban azoknak az aránya is (27%), akik munkaügyi szerződés nélkül, vagyis a szürkegazdaságban dolgoznak.

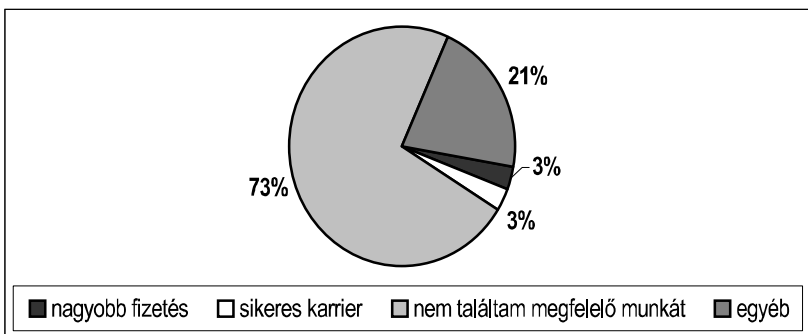
A fiatalok iránti munkaerő-piaci keresletet szemléltetheti, hogy képzettségüknek megfelelő munkát végeznek-e, vagy sem.

14. ábra: A válaszadók megoszlása a képzettségüknek megfelelő munka szerint

A vizsgálat adatai azt mutatják, hogy a fiatalok többsége nem végez a végzettségének megfelelő munkát. Ez a tény a súlyos vajdasági munkanélküliségi helyzetre utal.

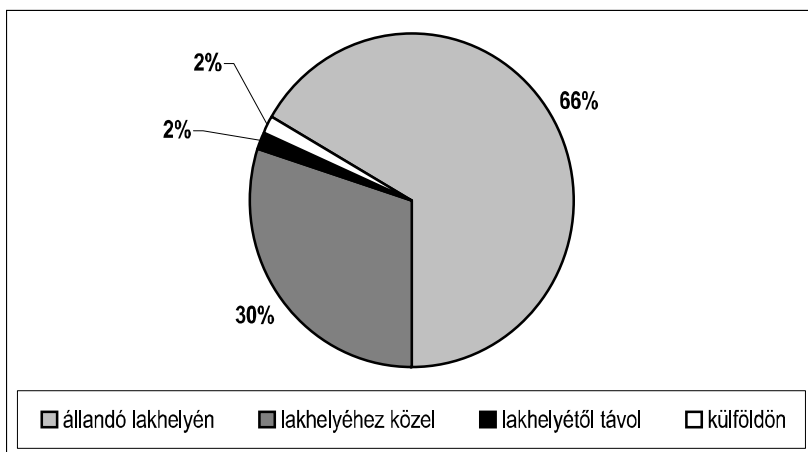
A kérdőív következő kérdésében arra kerestük a választ, hogy a pályakezdők miért vállaltak el képzettségüknél alacsonyabb munkát. A felmérés során a következő választási lehetőségeket kínáltuk: mert így többet tudok keresni, mert ez a munka jobb karrierlehetőséget kínál, mert nem találtam megfelelő munkát és egyéb okok.

15. ábra: A képzettségnél alacsonyabb szintű munka elfogadásának okai

A megkérdezett fiatalok többsége azért vállalt végzettségének nem megfelelő, alacsonyabb szintű munkát, mert nem talált a szakmájában megfelelő munkalehetőséget. Ez szintén a fiatalok jelentős munkanélküliségére hívja fel a figyelmet.

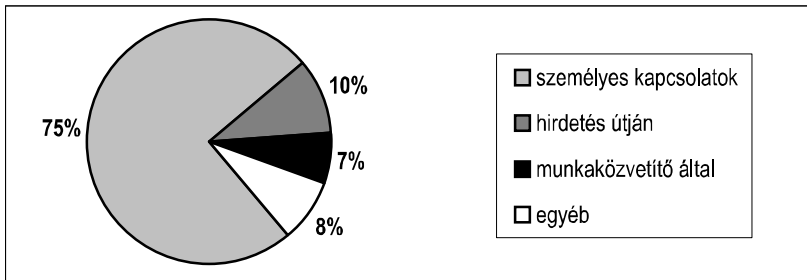
A fiatalok munkaerő-piaci helyzetét ismerteti az is, hogy a megkérdezettek szakemberek hol találtak munkát: állandó lakóhelyükön, lakóhelyükhöz közel, lakóhelyüktől távol vagy külföldön.

16. ábra: A megkérdezettek megoszlása a munkahely helye szerint

A válaszadók túlnyomó többsége (99%) lakóhelyén vagy ahhoz közel állt munkába.

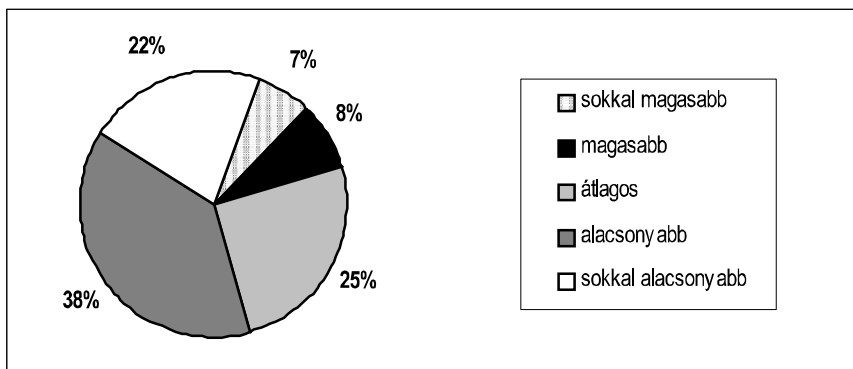
A munkakinálatról való tájékozódás módját is vizsgáltuk, vagyis hogy a fiatalok hogyan értesültek a munkalehetőségről, amikor a jelenlegi munkahelyükre pályáztak. A válaszlehetőségek között szerepelt: személyes kapcsolatok által, hirdetés útján, munkaközvetítő segítségével, egyéb.

17. ábra: A válaszadók értesülése arról a munkalehetőségről, melyet most végeznek

Az, hogy a munkaviszonyban levő fiatalok többsége (75%) személyes ismeretségeken keresztül értesült jelenlegi munkahelyéről, azt jelenti, hogy térségünkben még mindig nincs szabályos, esélyegyenlőséget nyújtó tájékoztatás a munkalehetőségekről és az informális kiválasztási módok érvényesülnek.

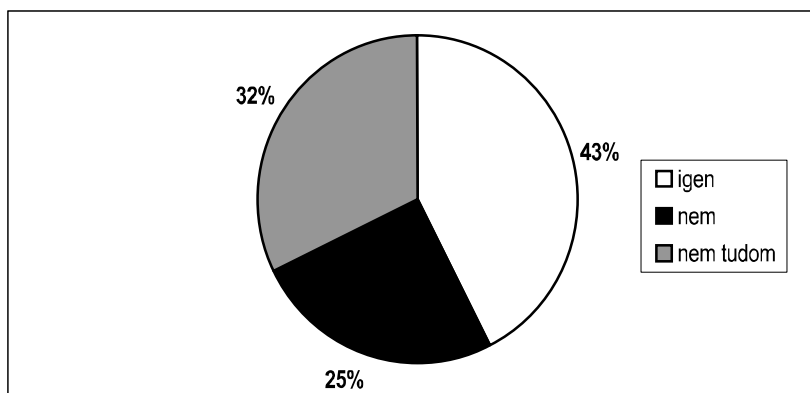
A vajdasági magyar szakemberek anyagi megbecsülését mutatja a fiatalok fizetésének magassága. A válaszadóknak saját fizetésük nagyságát kellett megítélni a szerbiai átlagfizetéshez viszonyítva.

18. ábra: A megkérdezettek fizetésének viszonyítása a szerbiai átlagfizetéshez

A felmérésben részt vett munkaviszonyban levő fiatalok egyharmada úgy véli, hogy fizetése a szerbiai átlagfizetéseknél alacsonyabb, csaknem egynegyede úgy ítéli meg, hogy az átlagosnál sokkal kevesebbet keres, míg a válaszadók 15%-a szerint az átlagosnál magasabb, illetve sokkal magasabb a bére.

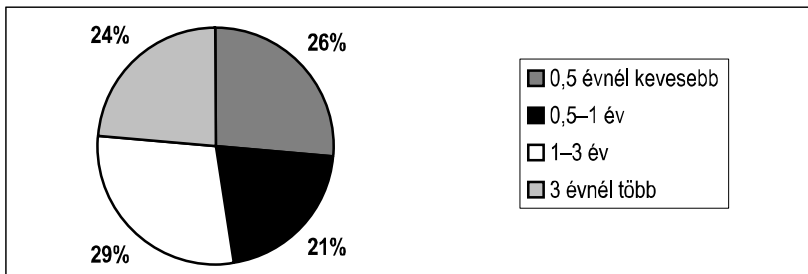
Hogy e társadalmi réteg mennyire elégedett jelenlegi a munkahelyével, megtudhatjuk a következő kérdésre adott válaszokból: a közeljövőben tervez-e munkahely-változtatást.

19. ábra: A megkérdezettek munkahely-változtatási szándéka

Mint az ábrából látható, munkavállalók többsége tervez munkahely-változtatást. A pályakezdő fiatalok csupán 25%-a elégedett jelenlegi munkahelyével.

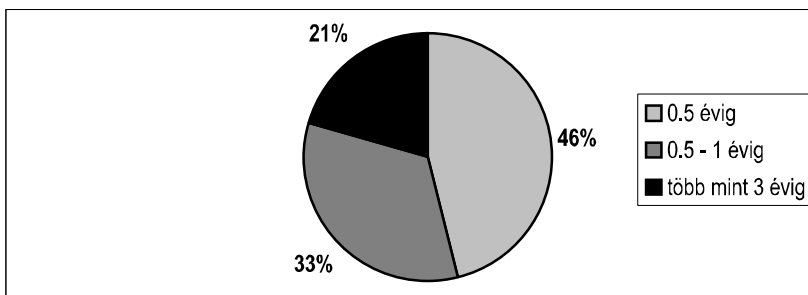
2.2.5. A munkanélküli fiatalok munkaerő-piaci helyzete és percepciója
A felmérésben 39, 15–28 év közötti, vajdasági magyar munkanélküli fiatal vett részt. Munkaerő-piaci helyzetüket és az ezzel kapcsolatos meglátásaikat mutatjuk be a következő néhány ábrán.

20. ábra: A fiatalok munkanélküliségének időtartama

A felmérésben részt vett fiatalok nagyon különböző ideje várnak már munkára, összegezeként azonban elmondhatjuk, hogy többségük (74%) több mint fél éve munkanélküli, fiatalok 24%-a pedig már több mint három éve nem talál megfelelő munkát.

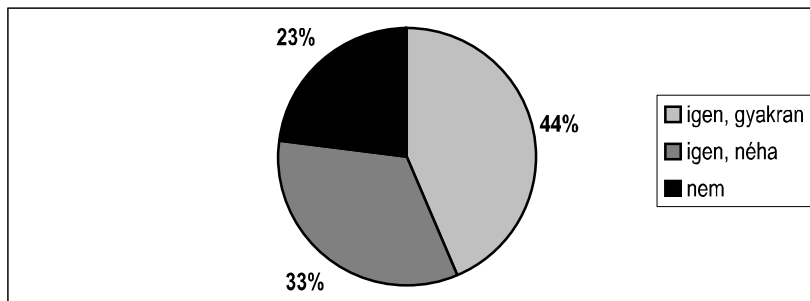
A munkanélküliek terveit megismerhetjük abból a válaszból, hogy meddig hajlandóak még várni a végzettségüknek megfelelő munkalehetőségre.

21. ábra: Várakozási hajlandóság a végzettségnek megfelelő munkalehetőségre

A fiatalok többsége még fél évig hajlandó megfelelő állásra várni. Az a tény, hogy a pályakezdők 21%-a három évnél is hosszabb ideig hajlandó várni egy kedvező munkahelyre, a vajdasági foglalkoztatási helyzet súlyosságát mutatja.

A munkanélküli fiatalok valós munkanélküliségéről pontosabb képet kaptunk azzal a kérdéssel, hogy találnak-e, illetve vállalnak-e alkalmi munkát.

22. ábra: A munkanélküli fiatalok alkalmi munkavállalása

Az, hogy a megkérdezett, munkanélküliként nyilvántartott fiatalok háromnegyede változó gyakorisággal, de vállal alkalmi munkát, a szürkegazdaság méreteit sejteti.

A vajdasági magyar fiatalok munkanélküliségének okait szemlélteti válaszuk arra a kérdésre, hogy szerintük miért nem találtak még munkát.

17. táblázat: A válaszadók meglátásai munkanélküliségük okairól (több válaszlehetőség)

Okok	Nyilatkozók	
	szám	%
Kapcsolatok, ismerettség hiánya	20	51
Munkatapasztalat hiánya	11	28
Munkakeresési módok ismeretének hiánya	7	18
Idegen nyelvek ismeretének hiánya	6	15
Számítógépes ismeretek hiánya	6	15
A tanulmányok nem készítettek fel a szakmára	6	15

A felmérésben részt vett fiatalok többsége úgy véli, hogy munkanélküliségének fő oka a megfelelő szakmai kapcsolatok hiánya. Ez az adat alátámasztja, hogy a munkaadók megkerülik a munkaerő formális toborzását és kiválasztását. Jelentős számú fiatal véli úgy, hogy munkatapasztalat hiányában nem talált munkát. Ez a pályakezdők munkába állási nehézségeit szemlélteti, s azt az ördögi kört, hogy munkába állás nélkül munkatapasztalatot sem szerezhetnek.

2.3. Összegezés

A felmérés adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a 15–28 év közötti vajdasági magyar fiatalok többsége még tanul, egyedülálló, nem vállalt még gyermeket és szüleinél lakik, azaz még nem önálló.

A válaszadó fiatalok továbbtanulási készsége nagy, többségük magyar nyelven szeretne továbbtanulni egyetemi szinten, Szabadkán, vagy más vajdasági városban. Legtöbbjük a műszaki, pedagógusi vagy közgazdászti pályát választaná. A fiatalok számára jelenleg a legfontosabb életcél a továbbtanulás és az elhelyezkedés. Véleményük szerint jelenleg Vajdaságban a frissen végzett középiskolásoknak nehéz elhelyezkedni, a gimnázium pedig inkább csak a továbbtanulásnál jelent előnyt, hiszen gimnáziumi végzettséggel nehezebb munkát találni, mint szakközépiskolai diplomával. A fiataloknak csak több szakmával van esélyük a boldogulásra, és a továbbtanulásnak is – mellyel hosszabb lesz az időszak, amíg fiatalnak érzi magát az ember – csak akkor van értelme, ha javulnak vele a munkaerő-piaci esélyek. A fiatalok nem értenek egyet azzal, hogy nincs értelme a főiskolai vagy egyetemi képzésnek, és hogy a korábbi karrierbeindulása lehetőség miatt mielőbb munkába kell állni.

A munkaerő-piaci helyzetükkel kapcsolatban a fiatalok többsége reméli, hogy tanulmányai befejezése után rövidesen talál munkát. A munkalehetőség kiválasztásánál a válaszadók többsége számára legfontosabb szempont a munkahely stabilitása és a fizetés nagysága. A fiatalok a magántulajdonban levő kisvállalatokat részesítik előnyben, amikor a számukra ideális munkahelyről kell döntést hozni. A kedvező munkalehetőségért a fiatalok készek szakmai továbbképzéseken részt venni, új készségeket elsajátítani és új idegen nyelvet tanulni. A szabadidejüket azonban nem áldoznák fel még egy kedvező állásért

sem. A vajdasági magyar fiatalok legkedvezőbbnek vajdasági munkaerő-piaci helyzetüket tartják, ugyanis úgy vélik, hogy ha lakóhelyükön nem is, de a tartomány területén sikerül valahol elhelyezkedniük.

A munkaviszonyban levő fiatalok munkaerő-piaci helyzetének elemzése rámutat arra, hogy e réteg többsége tisztázott jogi körülmények között, lakóhelyén vagy annak közelében dolgozik. A munkalehetőségről a válaszadók többsége személyes kapcsolatokon keresztül értesült, ami arra utal, hogy Vajdaságban a munkaadók többsége nemformális munkaerő-toborzási módszereket alkalmaz. A fiatalok többsége nem a képzettségének megfelelő munkát végez, amit megfelelő munkalehetőség hiányában voltak kénytelenek elfogadni. Ez a vajdasági szakemberek jelentős munkanélküliségére utal. A fiatal munkavállalói réteg többsége úgy véli, hogy a fizetése a szerbiai átlagfizetésnél alacsonyabb. Ezen réteg nem elégedett jelenlegi munkaerő-piaci helyzetével, hiszen a fiatalok többsége az elkövetkező 3 évben munkahely-változtatást tervez.

A munkanélküli vajdasági magyar fiatalok többsége több mint fél éve munkanélküli és még kb. fél évig hajlandó megfelelő munkalehetőségre várni. A megkérdezettek többsége alkalmi munkákat vállal és úgy gondolja, hogy munkanélküliségnek fő oka, hogy nem rendelkezik kapcsolatokkal, ismeretségekkel, melyek az elhelyezkedés fő tényezői jelenleg Vajdaságban.

A vajdasági magyar fiatalok tisztában vannak munkaerő-piaci helyzetük nehézségeivel, reális meglátásaik vannak a jelenlegi munkanélküliségről, de a kedvező továbbtanulási szándékuk és a szakmai előrehaladás miatti áldozatvállalásuk alapján nincs okunk borúlátásra jövőbeni boldogulásukat illetően.

Felhasznált irodalom

1. Gábrity Molnár I. A munkaerőpiac általános tendenciái Szerbiában. *Kisebbségi lét és érvényesülés – A magyar lakosság munkaerő-piaci kihívásai a Kárpát-medencében*. Fábri I. (szerk.), Budapest, Lucidus Kiadó (2003).
2. Gábrity Molnár I. Foglalkoztatottság és munkanélküliség – tanulmány. Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság (2000).
3. Gábrity Molnár Irén, T. Mirnics Zsuzsanna: Mozaik 2001 Gyorsjelentés – Vajdaság, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest, 2002.
4. B. Tóth E. (2003) Munkahelyet keresek. Magyar Szó, 2003. július 12.
5. Zakon o radu, (Munkaügyi törvény) Službeni glasnik Republike Srbije, 70/2001 és 73/2001.
6. Zakon o radu. (Munkaügyi törvény) Službeni glasnik Republike Srbije, 24/2005.
7. Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti. (Foglalkoztatási- és a munkanélküliek biztosítását szabályozó törvény) Službeni glasnik Republike Srbije, 71/2003.
8. Statistički godišnjak Jugoslavije. (Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve) Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2002.
9. Statistički godišnjak Jugoslavije. (Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve) Savezni zavod za statistiku, Beograd, 2001.
10. Statistički godišnjak Jugoslavije. (Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve) Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1992, 1991.
11. Statistički godišnjak Jugoslavije. (Jugoszlávia Statisztikai Évkönyve) Savezni zavod za statistiku, Beograd.
12. Opštine u Srbiji 2001.(Községek Szerbiában) Institut za informatiku i statistiku Srbije, Beograd.
13. Izveštaj o radu za 2004 godinu. (A tevékenység bemutatása a 2004-es évben) Pokrajinska služba za zapošljavanje, Novi Sad, 2005.
14. Tržište rada i mladi u republici Srbiji. (A szerbiai fiatalok munkaerő-piaci helyzete) Republika Srbija, Nacionalna služba za zapošljavanje, Beograd, 2004.

Almásy Ljudmila

A külföldi tőke Ukrajna bankrendszerében

Újsághír: Az OTP Bank megvásárolja a Raiffeisenbank Ukraine-t, az erről szóló szerződést 2006. június 1-jén írtál alá Bécsben – jelentette be a piacvezető magyar hitelintézet. Az OTP 650 millió eurót, azaz mintegy 170 milliárd forintot fizetett a Raiffeisen ukrán leánycégért, amely az OTP-csoport második legnagyobb külföldi leánybankja lesz. A kijevei székhelyű bank Ukrajna hetedik legnagyobb hitelintézete, főként vállalati hitelezéssel foglalkozik, ezért a lakosság ügyfélkörében a piaci részesedése nem jelentős.

Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlament) által elfogadott törvény – „A bankokról és a banki tevékenységről” a függetlenségét az 1991. évben elnyerő országban kétszintű bankrendszert vezettek be. Az egyedüli felső szintet megjelenítő Ukrajna Nemzeti Bankja (UNB) feladata körébe tartozik egységes állami pénz- és hitelpolitikát folytatva biztosítani az ukrán hrivnya (UAH) stabilitását. az UNB saját tőkéje a 2005. évben több, mint felére csökkent – 6,0 milliárd UAH-ról (középárfolyamon számolva 1,2 USD), 2,8 milliárd UAH-ra. Ugyanakkor az UNB aktívumai jelentősen emelkedtek – 87,6 milliárd UAH-ról 123,4 milliárd UAH-ra (140,9%), ezen belül a külföldi valutában számba vett aktívumok (külföldi valuta és deviza depozitok) 48,8 milliárd UAH-ról, 78,7 milliárd UAH-ra (161,3%). Az UNB nem avatkozik be látványosan Ukrajna pénzügyi politikája irányvonalának esetleges korrigálásába – a banki alapkamat gyakorlatilag változatlan (az éves inflációs ráta 7% alatt van). Ugyanakkor nem hagyhattó figyelmen kívül, hogy a korábbi évek proficites költségvetésével szemben, az UNB nem lépett fel a 2006. évi állami költségvetés 6,2 milliárd tervezett deficitja ellen (bevétel 124,9 milliárd UAH, kiadás 131,1 milliárd UAH).

A bankrendszer második szintjét Ukrajnában összesen 184 kereskedelmi bank jeleníti meg, ezek közül 132 részvénytársaság – 92 nyílt, míg 40 zárt részvénytársaság formájában került bejegyzésre. A részvénytársasági formában működő bankok közül kettő – OSCSADBANK (Állami Takarékkassza – megfelel elvben az OTP-nek), és az UKREXIMBANK 100%-ban állami tulajdonban van. Előrebocsátva a kérdést – jelenleg Ukrajnában 22 kereskedelmi bank került alapításra külföldi tőkebevonással ezek közül 9 esetben a bank 100%-ban külföldi tulajdonban van.

A kereskedelmi bankok súlya a rendszeren belül az aktívumok nagysága alapján határozható meg. Így a 2005. év eleje adata alapján az első – legmagasabb – csoportba 10 bank sorolható, ahol az aktívumok egy bankra számítva meghaladják a 2,5 milliárd UAH-t. A második csoport – az aktívumok 1,3-2,5 milliárd UAH, 14 bank, míg a harmadik csoport – az aktívumok 0,4-1,3 milliárd UAH alatti aktívummal rendelkező több, mint 100 bank képezi Ukrajna bankrendszerének a zömét. Az első csoportba sorolt bankok jelentőségét kiemeli, hogy a kereskedelmi banki szektorban összesen 141,5 milliárd UAH-ból ezek rendelkeznek az aktívumok 53,6%-ával (ez a mutató a lakossági betétek esetében 60,5%, a jogi személyek betéteinek 55,4%-a van ezekben a bankokban).

1. táblázat

Bankrendszer Ukrajnában nagyságrend csoportosítás alapján (%)

Bank-csoportok	Aktívumok		Hitel-állomány		Saját tőke		Lakossági betétek		Jogi személyek bevétele	
	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005	2004	2005
Aktívumok (mrd UAH)										
I. 2,5 felett	54,2	53,6	53,4	53,5	39,0	41,6	62,7	60,5	57,8	55,4
II. 1,3-2,5	16,7	17,7	17,3	17,7	15,1	16,6	15,4	16,0	14,3	19,0
III. 0,4-1,3	16,9	16,1	17,4	16,3	19,5	16,8	12,3	12,7	17,9	15,2
IV. 0,4 alatt	12,2	12,6	11,9	12,5	26,4	25,0	9,6	10,8	10,0	10,4
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Forrás: Visznik NBU. Berezen 2006.

A kiemelten kezelt 10 kereskedelmi bank közül az aktívumoknál maradva a

1. PRIVATBANK 18,0 milliárd UAH,
 2. AVAL – 15,0 milliárd,
 3. PROMINVEST-BANK – 13,1 milliárd,
 4. UKRSZIBBANK – 7,2 milliárd,
 5. UKPSOCBANK – 9,5 milliárd,
 6. UKREXIMBANK – 6,8 milliárd,
 7. OSCSADBANK – 6,8 milliárd,
 8. RAIFFEISENBANK – 4,7 milliárd,
 9. BANK NADRA – 4,4 milliárd
 10. BROKBUSINESSBANK – 3,2 milliárd.
- UAH-val rendelkezik.

2. táblázat

Ukrajna legnagyobb bankjai tevékenységének főbb mutatói
(millió UAH)

Bank	Banki aktívum	Saját tőke	Hitel-állomány	Adózott nyereség
1. PRIVATBANK	17 985	2 272	10 447	165
2. AVAL	15 019	1 745	10 131	18
3. PROMINVEST-BANK	13 091	1 368	9 928	122
4. UKRSZIBBANK	9 532	1 027	5 098	86
5. UKPSOCBANK	7 185	947	4 706	39
6. UKREXIMBANK	6 829	1 067	4 380	90
7. OSCSADBANK	6 790	775	1 449	1
8. RAIFFEISENBANK	4 653	626	3 527	23
9. BANK NADRA	4 399	551	2 887	25
10. BROKBUSINESS-BANK	3 230	606	1 867	9

Forrás: Visznik NBU. 2005.

Ukrán források alapján megállapítható, hogy például Franciaországban a bejegyzett 1490 hitelintézet esetében az egy bankra számított aktívum – átlagban, 3,0 milliárd USD – ugyanezek a mutatók Németország esetében 2147 bank, egy bankra számítva 2,6 milliárd

USD, míg Ukrajnában ezeket az átlagmutatókat csak a PRIVAT-BANK az AVAL és a PROMINVEST-BANK aktívumai múlják felül.

Ismételten csak az Ukrajnában működő 10 legnagyobb banknál maradvá még kedvezőtlenebb a helyzet a bankok saját tőkéje vonatkozásában. Így ez a mutató a már említett Franciaország esetében egy hitelintézetre számítva átlagban 257 millió USD, Németországban 176 millió USD, addig a PRIVATBANK jegyzett saját tőkéje is mindösszesen 2272 millió UAH (454 millió USD), az AVAL – 1745 millió UAH (349 millió USD), míg az Ukrajna területén működő többi legnagyobb 8 bank esetében alig haladja meg a 200 millió USD-t. Tehát egyrészt a banki szektor kiépítetlensége Ukrajnában – egy bankra számítva 288 ezer lakos, míg ez a mutató Franciaországban 38 ezer, Németországban is csak 40 ezer fő, másrészt a kereskedelmi bankok tőkehiánya komolyan hátráltatja a pénz- és hitelszolgáltatások fejlesztését. Az egyik lehető megoldás a külföldi tőke bevonása Ukrajna banki szektorában.

A rendelkezésre álló adatok szerint Ukrajna kereskedelmi bankjainak tőkéjében a külföldi befektetések részaránya a 2004. év valamivel több, mint 25%-ról a 2005. évben megközelítőleg 50%-ra emelkedett. A 100%-ban külföldi tulajdonban lévő bankok közül kiemelhető a 2005. évben Kijevben létrehozott Nemzetközi Jelzálog Hitelbank (NJZHB). A bank alapítója az ismert Western NIS Enterprise Fund, amely rendelkezik az USA költségvetéséből származó 150 millió USD alappal. A NJZHB kizárólag a főváros körzetében ingatlan vásárlás és felújítás hitelnyújtást folytat (a hitelek futamideje 10-15 év, kamatláb 13,5%). Gyakorlatilag külföldi tulajdonba került a közép kategóriába sorolt MRIJA bank, részvényeinek 98%-át az orosz VNYESTORGBANK vásárolta meg – 70 millió USD értékben. Az Orosz Föderáció kormány tulajdonában lévő VNYESTORGBANK – a részvények 99,9%-a, a 2006. év végéig az Ukrajna területén lévő fiókintézeteit egyesíteni szándékozik a felvásárolt MRIJA bank intézeteivel, és a tervek szerint egy 25 millió euró azonnali, majd az elkövetkező három évben még 300 millió euró tőkeemelését készül végrehajtani.

A bevezetőben említett AVAL bank rész tulajdon többségét – 93,5%, megszerző RAIFFEISEN INTERNATIONAL – a szerződést 2005. augusztus 20-án írták alá, a részvények értéke 1,1 milliárd USD volt. Az AVAL jelenleg Ukrajna bankpiacának megközelítőleg 12%-át birtokolja. Az AVAL bankhoz hasonlóan folyamatban volt a negyedik legnagyobb ukrán bank, az UKRSZOCBANK külföldi befektetők által történő megvétele – több, mint 10 potenciális vásárló jelentkezett. A bank hálózata kiépítettnek tekinthető, Ukrajna mind a 27 megyében összesen 513 fiókkal rendelkezik. Az UKROSZOCBANK részvényeinek 91%-át az olasz BANKA INTESA vásárolta meg.

Lényegesen kisebb tőkebefektetéssel leányvállalatot alapított Ukrajnában a lengyel PKO BANK POLSKI – KREDIT BANK néven, az USA CITI GROUP SITIBANK UKRAJNA néven, és ezen kívül még, ugyancsak nem jelentős befektetéssel még 7 külföldi bank leányvállalata működik.

Ismert, hogy Ukrajna 2004-2005. évi többfordulós államelnök választás eredményeként az addigi „többvektorú” külpolitikai irányvonalat felváltotta az egyértelműen nyugati integráció prioritása. Nem részletezve a kérdést, ennek egyik követelménye Ukrajna WTO csatlakozása (más kérdés, hogy a WTO csatlakozás elképzelhető-e önállóan, vagy csak az Orosz Föderációval együttesen). Ebben az esetben a WTO követelményeinek megfelelően – a GATS szerződés 16. és 17. cikkelye – kötelező a szolgáltatások, így a pénzügyi szolgáltatások is, szabad kereskedelme.

Egy Ukrajna WTO csatlakozása esetében a banki szektor kötelező erővel kinyílik a külföldi befektetők előtt, aminek úgy pozitív, mint negatív következményei lehetnek. Általánosan elfogadott feltevés, hogy egy ország bankrendszerének megfelelő szintű tevékenysége megköveteli a bankok összes tőkéjének a GDP-hez viszonyított 5-6%-os arányát. Ez a mutató Ukrajna esetében – részben a külföldi tőke megjelenése a banki szférában következtében, már megközelíti az 5%-ot.

A probléma ott jelentkezik, hogy az Ukrajnában bejegyzett külföldi bankok – és ez vonatkozik azokra a bankokra is, ahol a külföldi tulajdon a meghatározó, különösen hitelnyújtási tevékenységüket

elsősorban az országon belül működő külföldi tulajdonban lévő cégek irányában gyakorolják. Ukrajna WTO csatlakozása esetében – feltételezhetően, megkísérli a banki piac további nyitását ellenőrizni. Lehetőség szerint kizárni a bizonytalan pénzügyi háttérrel rendelkező külföldi bankok fiókintézet nyitását Ukrajna területén elkerülendő egy esetleges bank csőd esetében a hazai betétesek veszteségeit.

Az általános – követendő irányvonal azonban várhatóan a következő lehet: elősegíteni az ellenőrzött külföldi tőkebefektetéseket, de ugyanakkor maximálisan támogatni a hazai pénzügyi tőke növekvő szerepét Ukrajna banki rendszerében.

Tudományosfolyóirat-ajánlás: Polgári Szemle

POLGÁRI SZEMLÉ

2006. FEBRUÁR

Gazdasági Konzultáció

Új gazdaság, új állam

ORBÁN VIKTOR

Gazdasági Konzultáció 2005

MATOLCSY GYÖRGY

Magyarország a felborult
egyensúlyok országa

CSÉFALVAY ZOLTÁN

MŰHELY

A 19% egy éve

A szlovák adóreform 2004-ben

Messzelátó

Sajtószemle világlapokból

2. évfolyam 2. szám – www.polgariszemle.hu

A Polgári Szemle a gazdaság, társadalom, politika iránt érdeklődők havi folyóirata. Megvásárolható példányonként vagy előfizethető.

Tel.: 346-8806, e-mail: info@polgariszemle.hu

Támogatóink:

AEGON Biztosító Rt.

CIB Bank RT. (Sopron)

Soproni Felsőoktatásért Alapítvány

Soproni Pénzügyi Szakkollégium Alapítvány

Egészséges Nemzedékért Alapítvány (Győr)

Ára: 1200 Ft